

ประวัติคณะธรรมยุตติกายโดยย่อ
และชุมนุมพระบรมราชาธิบาย
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หมวดวรรณคดีและหมวดโบราณคดี

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา จัดพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๖๗

ประวัติคณะธรรมยุตติกาย่อย
และชุมนุมพระบรมราชาธิบาย
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หมวดวรรณคดีและหมวดโบราณคดี

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา จัดพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๖๗

ประวัติคณะธรรมยุตติกาโดยย่อ และชุมนุมพระบรมราชาธิบาย
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมายเหตุวรรณคดีและหมวดโบราณคดี
พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๖๗

ในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๗
ณ วัดศรีจันทร์ (ธ) ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

ในวันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม ลิขสิทธิ์ของกรมศิลปากร

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ประวัติคณะธรรมยุตติกาโดยย่อ และชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ในพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมายเหตุวรรณคดีและหมวดโบราณคดี.-- กรุงเทพฯ :
โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
กระทรวงศึกษาธิการ, 2567. 136 หน้า.

1. ไทย -- รวมเรื่อง. 2. สงฆ์ -- การปกครอง. I. ชื่อเรื่อง

089.95911

ISBN 978-616-564-229-3

ที่ปรึกษา

นายบุญยพงศ์ โพธิ์วัฒนธำ

นายทรงเกียรติ เทพประเสน

ว่าที่ร้อยตรี มานพ เพ็ญศรี

นายเจริญ บุตะเขี้ยว

นางหยิตา ตั้งตระกูล

ผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

รองผู้อำนวยการกลุ่มบริหารวิชาการ

รองผู้อำนวยการกลุ่มบริหารกิจการนักเรียนและบุคลากร

รองผู้อำนวยการกลุ่มบริหารงบประมาณ

รองผู้อำนวยการกลุ่มบริหารทั่วไป

บรรณาธิการ

นายอรรคราวัณ ประชานันท์

คณะบรรณาธิการ

นายอภิชาติ อุยนักธรรม

นายดิสรณ์ จันทเดช

นายคมชาญ สุนทรวงศ์

นายปัญญาพล บุลาลม

นายอภิเชน เหล่าเจริญ

นางสาวจิรกานต์ แผนสมบุญ

ศิลปกรรม

นิสาร์ตน์ วิชานนท์

พิมพ์ที่

บริษัท อมรินทร์ คอร์เปอเรชั่นส์ จำกัด (มหาชน)

๓๗ ถนนชัยพฤกษ์ (บรมราชชนนี) เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๔๒๒ ๙๐๐๐, ๐ ๒๔๘๒ ๑๐๑๐ โทรสาร ๐ ๒๔๓๓ ๒๗๔๒, ๐ ๒๔๓๔ ๑๓๔๔

E-mail: aprint@amarin.co.th Website: www.amarin.com

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก

เนื่องในงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน พุทธศักราช ๒๕๖๗

ณ วัดศรีจันทร์

ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

วันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

คำนำ

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาได้แจ้งสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรว่า มีความประสงค์ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง ประวัติคณะธรรมยุติกา โดยย่อ และเรื่องชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมวดยรรณคดีและหมวดโบราณคดี ซึ่งจะรวมพิมพ์เป็นหนังสือเล่มเดียวกัน เพื่อเผยแพร่ เป็นวิทยาทานแก่ผู้มาร่วมในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของโรงเรียน เตรียมอุดมศึกษา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๗ ณ วัดศรีจันทร์ (ธ) ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ในวันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๗ และเพื่อเผยแพร่ เป็นความรู้แก่นักเรียนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา กรมศิลปากรพิจารณาแล้วเห็นว่า หนังสือที่จะรวมพิมพ์ในโอกาสนี้เป็นหนังสือดีที่ทรงคุณค่าในด้านพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมไทยซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา จึงยินยอมอนุญาต จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

เรื่อง ประวัติคณะธรรมยุติกาโดยย่อ เรียบเรียงขึ้นโดยพระมหาสอน (ปธ. ๕) วัดบวรนิเวศวิหาร เดิมเคยตีพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือเรื่อง การปกครองคณะสงฆ์โดยย่อ และประวัติคณะธรรมยุติกาโดยย่อ และพระพุทธรูปท้าว ภาควา และพระพุทธรูปศาสนธรรม บางประการ จัดพิมพ์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๘ เนื้อหาว่าด้วยพระราชประวัติในพระบาท สมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช ช่วงก่อนทรงผนวชโดยสังเขป และพระราชกรณียกิจโดยเฉพาะ ด้านการพระศาสนาที่ทรงก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกขึ้น ซึ่งเป็นการทำให้หลักปฏิบัติต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาถูกต้องตามพระพุทธรูปบัญญัติและพระธรรมวินัย ครั้นเมื่อพระองค์ ทรงลาผนวช เพื่อเสด็จเกลี้ยกล่อมราชสมบัติแล้วธรรมยุติกวงศ์ก็เจริญวัฒนาโดยลำดับ สืบมาจนปัจจุบัน ทั้งนี้การนำเรื่องประวัติคณะธรรมยุติกาโดยย่อมาตีพิมพ์ในครั้งนี้ นับเป็นการเฉลิมพระเกียรติในวาระการทรงผนวชครบรอบ ๒๐๐ ปี อีกด้วย

ส่วนเรื่อง ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หมวดวรรณคดีและหมวดโบราณคดี ที่นำมาตีพิมพ์รวมเล่มนี้ ได้รับการจัดพิมพ์เผยแพร่
ครั้งแรกในงานพระเมรุ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีนาคสวัสดิ เมื่อพุทธศักราช
๒๔๕๗ อย่างไรก็ดี การรวมตีพิมพ์ในครั้งนี้ถือตามต้นฉบับ เรื่อง รวมพระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง ชุมนุมพระบรมราชาธิบายและประชุม
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ โดยคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราช
สมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ โดยเนื้อหาที่คัดทอนมาพิมพ์นั้น
อยู่ในหมวดวรรณคดีที่ว่าด้วยอักษรและศัพท์นามข้าราชการ และนามสถานที่ต่าง ๆ และ
หมวดโบราณคดีมีเนื้อหาว่าด้วยราชประเพณีโบราณและราชจารีโบราณ ซึ่งเป็น
องค์ความรู้สำคัญในทางอักษรศาสตร์ วรรณคดี และศิลปวัฒนธรรมสะท้อนให้เห็นถึง
พระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรงกล่าวไว้ในคำนำหนังสือฉบับพิมพ์
ครั้งแรกว่า “พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ
ภาษาไทยในประโยคเรียงความย่อมเป็นหนังสือที่ดี มีเนื้อความชัดเจนและมีโวหารน่าอ่าน
น่าฟัง ควรถือเป็นแบบแผนอันดี ยากที่จะหาผู้เสมอได้”

กรมศิลปากรมีความยินดีที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาได้จัดพิมพ์หนังสือรวม
เรื่องอันสำคัญและมีคุณค่านี้เพื่อเผยแพร่เป็นความรู้แก่นักเรียนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
และเป็นวิทยาทานแก่ผู้มาร่วมในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน และหวังว่ากุศลเจตนา
ในการนี้จะยังความรู้และประโยชน์แก่ผู้อ่านและนักเรียนโดยทั่วกัน

นพป

(นายพนมบุตร จันทรโชติ)

อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

สิงหาคม ๒๕๖๗

ที่ รธ ๐๓๐๘/ ๙๗๗๙๔

กรมการศาสนา
๑๐ ถนนเทียมร่วมมิตร
เขตห้วยขวาง กทม. ๑๐๓๑๐

๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอรับพระราชทานผ้าพระกฐินพร้อมเครื่องบริวารพระกฐิน พุทธศักราช ๒๕๖๗

เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

อ้างถึง หนังสือโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ที่ ศธ ๐๔๒๕๐.๐๑/๗๕๔ ลงวันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๖๗

สิ่งที่ส่งมาด้วย สำเนาประกาศกรมการศาสนา จำนวน ๑ ชุด

ตามหนังสือที่อ้างถึง โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา มีความประสงค์จะขอรับพระราชทานผ้าพระกฐินพร้อมเครื่องบริวารพระกฐิน เพื่อน้อมนำไปทอดถวายพระสงฆ์จำพรรษากาลถ้วนไตรมาสในเทศกาลกฐิน พุทธศักราช ๒๕๖๗ ณ วัดศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ในวันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๗ เวลา ๐๙.๐๐ น. ความละเอียดแจ้งแล้ว นั้น

กรมการศาสนาได้ทราบแล้ว และทูลเกล้าฯ ถวายรายงานผู้ขอรับพระราชทานผ้าพระกฐินพร้อมเครื่องบริวารพระกฐิน พุทธศักราช ๒๕๖๗ ให้ตามความประสงค์เรียบร้อยแล้ว ตามประกาศกรมการศาสนาที่แนบส่งมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(นายอิทธิกานต์ พินพา)

รองอธิบดี ปฏิบัติราชการแทน
อธิบดีกรมการศาสนา

กองศาสนพิธี

โทร. ๐ ๒๒๐๙ ๓๓๒๒

โทรสาร ๐ ๒๒๐๒ ๙๖๓๒

ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ : saraban@dra.mail.go.th

ที่ วธ ๐๓๐๘/ ๑๖๓๓ ๕

กรมการศาสนา

๑๐ ถนนเทียมร่วมมิตร

เขตห้วยขวาง กทม. ๑๐๓๑๐

๒๓๗ สิงหาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอรับพระราชทานผ้าพระกฐินพร้อมเครื่องบริวารพระกฐิน พุทธศักราช ๒๕๖๗

นมัสการ เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์

ด้วยโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา มีความประสงค์จะขอรับพระราชทานผ้าพระกฐินพร้อมเครื่องบริวารพระกฐินเพื่อนำมาถวายพระสงฆ์จำพรรษากาลถ้วนไตรมาสในเทศกาลกฐิน พุทธศักราช ๒๕๖๗ ณ วัดศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ในวันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๗ เวลา ๐๙.๐๐ น.

กรมการศาสนา ได้ดำเนินการขอรับพระราชทานผ้าพระกฐินพร้อมเครื่องบริวารพระกฐิน ให้ตามความประสงค์ของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เรียบร้อยแล้ว

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความด้วยความเคารพอย่างสูง

(นายธีทัต ทิมผา)

รองอธิบดี ปฏิบัติราชการแทน

อธิบดีกรมการศาสนา

กองศาสนพิธี

โทร. ๐ ๒๒๐๙ ๓๗๒๒

โทรสาร ๐ ๒๒๐๒ ๙๖๓๒

ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ : saraban@dra.mail.go.th

สำเนาประกาศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าพระกฐิน ตามที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาขอพระราชทานไปทอดถวายยังที่ชุมนุมสงฆ์ ณ วัดศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ในวันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๖๗ ตรงกับวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๓๘๖ เวลา ๐๙.๐๐ น.

ในงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพุทธศักราช ๒๕๖๗ การจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกเผยแพร่เป็นธรรมทาน ย่อมเป็นกุศลเจตนาอันสูงส่ง อย่างเคยปฏิบัติเป็นประจำทุกปี การเลือกสรรหนังสือย่อมต้องพินิจพิเคราะห์ ทั้งนี้ เพื่อจะได้เป็นการเหมาะสมแก่กุศลประโยชน์ แก่กาลเทศะและแก่เหตุผลโดยทั่วไป ในปีนี้โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาจึงขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือที่เป็นลิขสิทธิ์ของ กรมศิลปากร เรื่อง ประวัติคณะธรรมยุติกายโดยย่อ และเรื่อง ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมวดยุทธคดีและหมวดโบราณคดี มาตีพิมพ์ ในครั้งนี้เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสรัชสมัย ๒๐๐ ปี นับแต่ทรงพระผนวช พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามงกุฎวิทยมหาราช รวมทั้งเผยแพร่ความรู้แก่นักเรียนโรงเรียน เตรียมอุดมศึกษาและมอบเป็นที่ระลึกแก่ผู้มีจิตศรัทธาที่มาร่วมงานพิธีถวายผ้าพระกฐิน พระราชทานโดยเสด็จพระราชกุศล

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ขอพระราชทานถวายพระราชกุศลในครั้งนี้ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และขอให้ทุกท่านที่มีจิตदानโมทนาในกุศลพระราชทานของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาให้ไปอุทิศด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาลนาน เทอญ.

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๗

สารบาญ

	หน้า
คำนำกรมศิลปากร	๔
หนังสือกรมการศาสนา	๖
คำนำโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา	๙
กำหนดการพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน	๑๔
คำกล่าวถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน	๑๗
ข้อมูลการถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา	๑๘
เครื่องหมายราชการของจังหวัดขอนแก่น	๒๒
ประวัติวัดศรีจันทร์	๒๓
ประวัติพระพุทธภูมิณี (สันติ ชุตินธโร ป.ธ.๗, ศน.บ., M.A.)	๔๗
ประวัติโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา	๕๒
ประวัติคณะธรรมยุติกาโดยย่อ	๕๗
ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย หมวดวรรณคดี	๖๕
๔ หมวดวรรณคดี ภาค ๑ ว่าด้วยอักษรและศัพท์	๖๖
ว่าด้วยอักษร ฤ ฤา ฤ ฤา ใช้ตัว ห นำไม่ได้	๖๖
ว่าด้วยคำสำเร็จ เสรจ กับคำว่า สำเรทธิ เสรทธิ ใช้ต่างกัน	๖๖
ว่าด้วยคำว่า ทรง เขียน ตรง ไม่ได้	๖๗
ว่าด้วยลักษณะใช้ กับ แก่ แต่ ต่อ ใน ยัง	๖๘
ว่าด้วยลักษณะคำว่า ใส่	๖๙
ว่าด้วยคำ ทเกล้า	๗๐
คำว่า ปิดตราบ้าง ปิดราบ้าง	๗๑
ว่าด้วยศัพท์ ศพ	๗๑
ว่าด้วยศัพท์ พระอิสวร และประติทิน	๗๒
ว่าด้วยคำ ภูษามาลา และวัดพนัญเชิง	๗๒
ว่าด้วยศัพท์ สัทธรรมเทศนา และคำ พูลเกล้าฯ ถวาย	๗๓
ว่าด้วยคำ พระเมรุทอง และพิหารหลวง พิหารราย	๗๔

๕ หมวดวรรณคดี ภาค ๒ ว่าด้วยนามข้าราชการ	๗๕
นามพระยาอิศรานุภาพ และธัญญาภิบาล พระยาประเสริฐสาตราจารง	๗๕
ว่าด้วยนามหลวงบันเทาทุกขราษฎร์	๗๕
ว่าด้วยนามเจ้าพระยามุขมนตรี และหลวงมลอโยธานุโยค	๗๖
ว่าด้วยนามผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้นกาญจนบุรี ๗ เมือง	๗๖
ว่าด้วยนามผู้สำเร็จราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์	๗๗
๕ หมวดวรรณคดี ภาค ๓ ว่าด้วยนามสถานที่ต่าง ๆ	๗๘
นามพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ และพุทไธสวรรย์	๗๘
ว่าด้วยนามวัดรัชฎาธิฐาน วัดกาญจนสิงหาสน์	๗๘
ว่าด้วยนามท้องสนามหลวงและท้องสนามไชย	๗๙
ว่าด้วยนามเมืองประจวบคีรีขันธ์และเมืองปัจจันตคิริเขตต์	๗๙
ว่าด้วยนามคลองเจดีย์บูชา	๗๙
ว่าด้วยนามพระที่นั่งช้างคพิมานและพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง	๘๐
ว่าด้วยพระนามพระที่นั่งท่าที่ประทับราชวโรตัส	๘๑
ว่าด้วยคลองผดุงกรุงเกษม คลองถนนตรง และถนนเจริญกรุง	๘๑
ว่าด้วยนามวัดมหาธาตุ วัดราชประดิษฐ์ และวัดราชบูรณะ	๘๒
ว่าด้วยเรื่องแขกเรียกเมืองมะกะและเมืองมะคินะว่าเมืองกบิลพัสดุ์	๘๔

ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย หมวดโบราณคดี ๘๗

๕ หมวดโบราณคดีภาค ๑ ว่าด้วยราชประเพณีโบราณ	๘๘
ประเพณีนำริ้วตรวจทางเสด็จพระราชดำเนิน	๘๘
ประเพณีลงทรงโกลันท	๘๙
ประเพณีพระราชทานเบี้ยหวัดและเงินเดือนแก่เจ้านายในพระราชวังบวร	๑๐๒
ประเพณีพระราชทานเบี้ยหวัดพระราชวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวช	๑๐๔
ประเพณีพระราชทานบรรดาศักดิ์แก่พ่อค้าต่างประเทศ	๑๐๕
ประเพณีเสด็จพระราชทานพระกลืนพระอารามหลวงกรุงศรีอยุธยา	๑๐๗
ประเพณีพระสงฆ์รามัญสวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธมนต์ในพระราชวังชั้นใน	๑๐๘

๕ หมวดโบราณคดี ภาค ๒ ว่าด้วยราชจารีตโบราณ	๑๑๑
ว่าด้วยอากรค่าน้ำ	๑๑๑
ว่าด้วยอากรไม้ป่าไผ่และน้ำมัน	๑๑๔
ว่าด้วยอากรค่านา	๑๑๕
ว่าด้วยพิภตเงินตรา	๑๑๖
ว่าด้วยการใช้เบี้ย	๑๑๗
ว่าด้วยพิภตทองคำ	๑๑๙
ว่าด้วยตราภูมิคุ้มห้าม	๑๒๖
ว่าด้วยดวงตราที่ใช้ในตราภูมิ	๑๒๗
ว่าด้วยสักเลขหมายหมู่	๑๒๘
ว่าด้วยละคอนผู้หญิงของหลวง	๑๒๙
ว่าด้วยนายบ่อนทอดรองเงินให้ผู้เล่นเบี้ย	๑๓๐
ประกาศถวายพระราชสมัญญา	๑๓๒
บรรณานุกรม	๑๓๔

กำหนดการ

พิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
ณ วัดศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
วันพฤหัสบดีที่ ๒๔ - วันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

วันพฤหัสบดีที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ (แรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะโรง)

เวลา ๑๖.๓๐ น.

- คณะผู้บริหาร คณะครูโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
ส่วนราชการจังหวัดขอนแก่น และประชาชนผู้ร่วมพิธี
พร้อมกัน ณ มณฑลพิธี พระอุโบสถ วัดศรีจันทร์
เพื่อประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์
สมโภชผ้าพระกฐินพระราชทาน

เวลา ๑๗.๐๐ น.

- ประธานพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
- ประธานพิธีถวายพัทธองที่ระลึกแก่พระสงฆ์
- พิธีกรอาราธนาศีล ประธานสงฆ์ให้ศีล
- พิธีกรอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
- พระสงฆ์อนุโมทนา
- ประธานในพิธีกรวดน้ำ รับพร
- พระสงฆ์พรมน้ำพระพุทธมนต์
- เสร็จพิธี

วันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ (แรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะโรง)

เวลา ๐๘.๓๐ น.

- คณะผู้บริหาร คณะครูโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
ส่วนราชการจังหวัดขอนแก่น และประชาชนผู้ร่วมพิธี
พร้อมกัน ณ มณฑลพิธี พระอุโบสถ วัดศรีจันทร์

เวลา ๐๙.๐๐ น.

- ผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ประธานพิธี
เดินทางมาถึงมณฑลพิธี พระอุโบสถ วัดศรีจันทร์

- ประธานพิธีเดินไปยังโถ๊ะหมู่ซึ่งตั้งผ้าพระกฐินพระราชทานไว้
ผู้ร่วมพิธีทุกคนลุกขึ้นยืน
- ประธานพิธีถวายความเคารพพระบรมฉายาลักษณ์
แล้วเปิดกรวยดอกไม้ จากนั้นถวายความเคารพอีกครั้งหนึ่ง
แล้วยืนมือทั้งสองยกผ้าพระกฐินพระราชทานจากพานแว่นฟ้า
อุ้มประคองไว้ ยืนตรงแสดงความเคารพพระบรมฉายาลักษณ์
(ดนตรีบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี)
- เมื่อเพลงสรรเสริญพระบารมีจบ ประธานพิธีถวายความเคารพ
- ประธานพิธีเชิญผ้าพระกฐินพระราชทาน เดินเข้าสู่ภายใน
พระอุโบสถ
- ประธานพิธีวางผ้าพระกฐินพระราชทานที่พานแว่นฟ้า
ตรงหน้าพระสงฆ์รูปที่ ๒
- ประธานพิธีจุฏฐูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย แล้วกราบ ๓ ครั้ง
- ประธานพิธีไปที่พานแว่นฟ้า หยิบผ้าห่มพระประธานส่งให้
เจ้าหน้าที่
- ประธานพิธียกผ้าพระกฐินพระราชทานขึ้นประคอง
หันหน้าไปทางพระประธาน ประนมมือ กล่าวนะโม ๓ จบ
แล้วหันหน้ามาทางพระสงฆ์ กล่าวคำถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
- ประธานพิธีวางผ้าพระกฐินพระราชทานบนพานแว่นฟ้า
แล้วยกประเคน พระสงฆ์รูปที่ ๒ พร้อมประเคนพานเทียน
พระปาติโมกข์ จากนั้นเข้าที่นั่งของประธานที่จัดไว้
ผู้ร่วมพิธีนั่งพร้อมกัน
- พระสงฆ์ทั้งหมดจะกระทำพิธีอุปโลภกรรม
และสวดญัตติทุติยกรรม พระสงฆ์รูปที่ได้รับฉันทานุมัติ
ให้เป็นองค์ครองผ้าพระกฐินลงไปครองผ้าและกรานกฐิน
ตามลำดับต่อไป

- ประธานพิธีถวายเครื่องบิรารพระกลืนแด่พระเถระองค์ครองแล้วกลับไปนั่ง ณ ที่ที่จัดไว้
- คณะผู้บริหาร คณะครูโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา หัวหน้าส่วนราชการจังหวัดขอนแก่น และแขกผู้มีเกียรติร่วมถวายเครื่องไทยธรรมแด่พระสงฆ์ทั้งหมดที่นั่งบนอาสน์สงฆ์
- ศาสนพิธีการประกาศยอเงินถวายพระสงฆ์และปัจจัยโดยเสด็จพระราชกุศลบำรุงพระอาราม
- ประธานพิธีถวายปวารณาบัตรแด่เจ้าอาวาส
- พระสงฆ์ใช้พัดยศอนุโมทนา ถวายอดิเรก
- ประธานพิธีกรวดน้ำ รับพร
- ประธานพิธีมอบเงินบำรุงการศึกษาแก่โรงเรียน
- ประธานพิธีกราบลาพระรัตนตรัย กราบลาพระสงฆ์และรับของที่ระลึก
- ประธานพิธีเดินไปถวายความเคารพพระบรมฉายาลักษณ์ที่ประดิษฐาน เป็นเสร็จพิธี

การแต่งกาย

วันพฤหัสบดีที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

- ผู้ร่วมพิธีแต่งกายชุดผ้าไทย ชุดสากลนิยม หรือชุดสุภาพ

วันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

- ข้าราชการแต่งเครื่องแบบชุดปกติขาว
- ประชาชนทั่วไปชุดผ้าไทย ชุดสากลนิยม หรือชุดสุภาพ

คำกล่าวถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”
(ว่า ๓ จบ)

ผ้าพระกฐินทาน กับทั้งผ้าอันสงสบริวารทั้งปวงนี้
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
กอปรด้วยพระราชศรัทธา
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
พระราชทานตามที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
ขอพระราชทานมาทอดถวายยังที่ชุมนุมสงฆ์
ซึ่งจำพรรษากาลถ้วนไตรมาส
ในอาวาสวิหารนี้
ขอพระสงฆ์จงรับผ้าพระกฐินทานนี้
กระทำกฐินตัดภารกิจ ตามพระบรมพุทธานุญาต นั้นเทอญ.

ข้อมูลการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ได้ขอรับพระราชทานผ้าพระกฐินเพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ จำพรรษา ณ พระอารามหลวงต่าง ๆ เป็นประจำทุกปี ถือเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของโรงเรียน ในการทะนุบำรุงและสืบทอดพระพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ได้เป็นเจ้าภาพงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ดังนี้

พ.ศ. ๒๕๐๐	วัดกลาง จังหวัดสมุทรปราการ
พ.ศ. ๒๕๑๗	วัดชัยพฤกษมาลา กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. ๒๕๒๔	วัดปทุมคงคาราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๔
พ.ศ. ๒๕๒๖	วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๖
พ.ศ. ๒๕๒๗	วัดบรมวงศัศุทธวาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๒๗
พ.ศ. ๒๕๒๘	วัดปรมัยยิกาวาส อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๒๘
พ.ศ. ๒๕๒๙	วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๙
พ.ศ. ๒๕๓๐	วัดหนองแขวง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๓๐
พ.ศ. ๒๕๓๑	วัดชินวราราม กรุงเทพมหานคร วันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๑
พ.ศ. ๒๕๓๔	วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๓๔

- พ.ศ. ๒๕๓๕ วัดราชบูรณะ กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๕
- พ.ศ. ๒๕๓๖ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๓๖
- พ.ศ. ๒๕๓๗ วัดบรมวงศัศถรรวาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๓๗
- พ.ศ. ๒๕๓๘ วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๘
- พ.ศ. ๒๕๓๙ วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๔๐ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๔๑ วัดเทพธิดาราม กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๔๒ วัดบรมวงศัศถรรวาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๒
- พ.ศ. ๒๕๔๓ วัดพระนอนจักรสีห์วรวิหาร จังหวัดสิงห์บุรี
วันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๓
- พ.ศ. ๒๕๔๔ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงราย
วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๔๔
- พ.ศ. ๒๕๔๕ วัดบรมวงศัศถรรวาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๕
- พ.ศ. ๒๕๔๖ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๖
- พ.ศ. ๒๕๔๗ วัดหน้าพระเมรุราชิการาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๗
- พ.ศ. ๒๕๔๘ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๘
- พ.ศ. ๒๕๔๙ วัดเขาแก้ววรวิหาร จังหวัดสระบุรี
วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๙

- พ.ศ. ๒๔๕๐ วัดบรมวงศ์อิศรวราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๔๕๐
- พ.ศ. ๒๔๕๑ วัดเสนาสนารามราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๔๕๑
- พ.ศ. ๒๔๕๒ วัดโพธิสมภรณ์ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๔๕๒
- พ.ศ. ๒๔๕๓ วัดบุญยืน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๕๓
- พ.ศ. ๒๔๕๔ วัดในวัง อำเภอนาหวี จังหวัดสงขลา
วันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๔๕๔
- พ.ศ. ๒๔๕๕ วัดสำราญนิเวศ อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ
วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๕๕
- พ.ศ. ๒๔๕๖ วัดบรมวงศ์อิศรวราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๕๖
- พ.ศ. ๒๔๕๗ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด)
อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
วันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๕๗
- พ.ศ. ๒๔๕๘ วัดไผ่ล้อม อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี
วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๕๘
- พ.ศ. ๒๔๕๙ วัดเจ็ดยอด อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๔๕๙
- พ.ศ. ๒๔๖๐ วัดบรมวงศ์อิศรวราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๔๖๐
- พ.ศ. ๒๔๖๑ วัดเขกาเจติยาราม อำเภอเขกา จังหวัดบึงกาฬ
วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๖๑

- พ.ศ. ๒๕๖๒ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๒
- พ.ศ. ๒๕๖๓ วัดศาลาลอย อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๓
- พ.ศ. ๒๕๖๔ วัดแจ้งวรวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
จังหวัดนครศรีธรรมราช
วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๔
- พ.ศ. ๒๕๖๕ วัดบรมวงศอิศราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๕
- พ.ศ. ๒๕๖๖ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน
วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๖
- พ.ศ. ๒๕๖๗ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๗

เครื่องหมายราชการ จังหวัดขอนแก่น

ที่มา : ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๑ ตอนพิเศษ ๑๒๙ ง วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๗ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี
เรื่อง กำหนดภาพเครื่องหมายราชการตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายราชการ พุทธศักราช ๒๔๘๒ (ฉบับที่ ๒๑๔)

ตราประจำจังหวัดขอนแก่นเป็นภาพเจดีย์ประดิษฐานบนตอไม้ ด้านข้างทั้ง
๒ ด้าน เป็นภาพต้นไม้ ซึ่งรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้มอบหมายให้กรมศิลปากรออกแบบ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นภาพสัญลักษณ์
จากตำนานเมืองที่กล่าวว่า ในเมืองเคยมีต้นมะขามใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง ต่อมาถูกตัดโค่นลง
เหลือแต่ตอทิ้งไว้หลายปี ภายหลังตอไม้นั้นกล้งงอกงามมีกิ่งก้านสาขาขึ้นอีก ชาวเมือง
เห็นเป็นนิมิตอันดี จึงได้สร้างพระเจดีย์ครอบทับตอไม้นั้นและถือเป็นสิ่งที่เคารพบูชาสืบมา
เมืองขอนแก่นตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

เจดีย์ครอบต้นมะขามนั้นเรียกว่า เจดีย์ขามแก่น และถือเป็นปูชนียสถานเคารพ
กราบไหว้ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน จึงได้นำมาเป็นตราประจำจังหวัด ต่อมาคำว่า
ขามแก่น ก็เพี้ยนเป็น ขอนแก่น

ประวัติวัดศรีจันทร์

ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

วัดศรีจันทร์

วัดศรีจันทร์ เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง และเป็นวัดที่มีความสำคัญวัดหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น ตั้งอยู่เลขที่ ๖๘๑ ถนนศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ตั้งอยู่ในย่านชุมชนค้าขายล้อมรอบทุก ๆ ด้าน ห่างจากศาลากลางจังหวัดไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๑๐๐ เส้น วัดศรีจันทร์มีที่ธรณีสงฆ์จำนวน ๑ แปลง เนื้อที่ ๒ ไร่ ๒ งาน ๙๓ ตารางวา โฉนดที่ดินเลขที่ ๗๐๗ และมีที่ดินตั้งวัด ๑๐,๑๗๙ ไร่ ๑ งาน ๗๕ ตารางวา หรือ ๒๕ ไร่ ๑ งาน ๗๕ ตารางวา โฉนดที่ดิน เลขที่ ๒๑๒๖ มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ดินต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	จดที่ดินของนายกิมทอง แซ่ตั้ง
ทิศใต้	จดถนนศรีจันทร์
ทิศตะวันออก	จดถนนรอบเมืองและที่ดินของนางจอม สุวรรณสม
ทิศตะวันตก	จดถนนสามัคคีอุทิศ

พระประธานภายในพระอุโบสถ

ธรรมจักร

วัดศรีจันทร์ มีสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต) สำนักงานยุวพุทธิกสมาคมจังหวัดขอนแก่น สำนักงานมูลนิธิพระครูวิเวกวัณฒนาทร (บุญเพ็ง กัปโปโก) สถาบันพลังจิตตานุภาพ มีข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ชาวบ้านและชาวตลาดเมืองขอนแก่น เลื่อมใสศรัทธาให้ความอุปถัมภ์บำรุง เคารพนับถือ เป็นส่วนมากตลอดมาเป็นวัดเก่าแก่ตั้งมาเป็นเวลานานคู่กับเมืองขอนแก่น มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับผู้นำทางพระพุทธศาสนาและผู้ปกครองฝ่ายบ้านเมืองหลายท่านและมีเจ้าอาวาสหลายรูปได้อยู่อาศัยก่อสร้างบูรณะซ่อมแซมสืบต่อกันมาหลายสมัย สภาพของวัดก็มีการก่อสร้างซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงตามยุคตามสมัยเรื่อยมา ๆ มาจนทุกวันนี้ บางท่านก็เป็นเจ้าอาวาสเป็นเวลาในช่วงเวลาสั้น ๆ บางท่านก็อยู่นานจนถึงกับอายุชยเป็นเกณฑ์ก็มี แต่ละท่านที่อยู่มาแล้วต่างก็เสียสละกำลังกายและกำลังจิตใจสร้างความสำเร็จให้แก่วัดตามความสามารถเป็นลำดับมา แต่ไม่มีใครที่จะเขียนประวัติความเป็นมาของวัดตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงปัจจุบันให้เป็นหลักฐานเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทราบกันจริงจังได้เลย มีบ้างก็แต่บางครั้งบางตอนเท่านั้น จะเป็นเพราะต่างท่านก็ต่างมุ่งไปในทางอื่นเสียส่วนมาก ทั้งเข้าใจว่าสภาพทุกอย่างที่ทำไปแล้ว ก็คงจะปรากฏเป็นอนุสรณ์แก่คนภายหลังอยู่ที่วัดนั่นเอง จึงไม่ได้เขียนไว้ อีกประการหนึ่ง เข้าใจว่าสมัยก่อนความรู้ในการเขียนตามหลักภาษา

ก็ไม่เจริญ หรืออาจจะเขียนไว้แล้วแต่ผู้อยู่สืบต่อมาคงจะไม่ได้เขียนติดต่อกันไว้ก็ได้ แต่มาบัดนี้ประเทศชาติบ้านเมืองเจริญขึ้น การศึกษาเจริญขึ้น การก่อสร้างบูรณะซ่อมแซมต่าง ๆ ทันสมัยขึ้นตามลำดับ สภาพต่าง ๆ จึงได้เปลี่ยนแปลงตามกาลสมัยจะลืมนอกจากความทรงจำของอนุชนภายหลังตามลำดับ จนจะไม่ทราบว่าเป็นผู้สร้างวัดใครเป็นเจ้าของาวาสมาที่ท่าน เมื่อความสำคัญคือความเจริญรุ่งเรืองของวัดปรากฏขึ้นกับความสนใจของหมู่ชนในปัจจุบันมีมากขึ้น ความอยากรู้อยากเห็นความเป็นมาของมูลเหตุความเป็นมาของวัดจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้นเพื่อความประสงค์จะให้ท่านผู้ศึกษาได้ทราบหรือเยาวชนผู้เกิดสุดท้ายภายหลังได้รู้ประวัติการสร้างและความเป็นมาของวัดศรีจันทร์ การเขียนประวัติวัดนั้นจึงอาศัยการค้นคว้าจากหนังสือหลายอย่าง เช่น ประวัติเมืองขอนแก่นบ้าง ประวัติเจ้าอาวาสองค์ก่อน ๆ เฝ้าที่ปรากฏอยู่บ้าง สืบถามจากท่านผู้เกี่ยวข้องกับผู้เริ่มสร้างวัดที่ยังมีชีวิตอยู่หลายท่านบ้าง และรวบรวมจัดทำเป็นประวัติขึ้นและการก่อสร้างปฏิสังขรณ์ขยายอาณาเขตของวัดเทียบเคียงได้กับอันดับการตั้งเมืองขอนแก่น อันดับผู้ว่าราชการเมือง (จังหวัด) อันดับญาคู^๑ หลักเมืองตามลำดับ จนถึงปัจจุบัน

คณะสงฆ์วัดศรีจันทร์

^๑ คำเรียกสมณศักดิ์แบบล้านช้างสำหรับพระเถระที่ได้รับการถอดทรงมาแล้ว ๓ ครั้ง เรียกขานพระสงฆ์ที่ควรแก่การเคารพนับถือในอดีต (รวมถึงในปัจจุบัน) ว่า "ญาคู" โดยมุ่งหมายไปที่การให้ความเคารพในแง่ว่าเป็นพระ ครู หรืออาจารย์

ประวัติความเป็นมา

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๑ (ประมาณ พ.ศ. ๒๓๖๘ - ๒๔๓๒) ๕

วัดศรีจันทร์ ตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ โดยท่านญาณุหลักคำ (พิมพ์) เป็นผู้รวบรวมศรัทธาประชาชนในการก่อสร้าง และเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก ท่านมีภูมิลำเนาอยู่บ้านพระลับ ได้บรรพชาอุปสมบทจากสำนักพระอุปัชฌาย์ไคไม่ปรากฏ ทราบเพียงว่าเมื่อสมัยที่เมืองขอนแก่นย้ายจากบ้านพันชาด ผังหนองเหล็ก บ้านโนนเมือง ตำบลบ้านแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม (ปัจจุบัน) มาตั้งอยู่ที่บ้านโนนทัน ทิศตะวันออกของบึงบอน (บึงแก่นนคร) นั้นท่านได้เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนในสำนักวัดสามจีนที่กรุงเทพฯ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๘๐ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๓ ท่านศึกษาเล่าเรียนมูลเดิมและความรู้ในพระพุทธศาสนาจนจบ อีกทั้งท่านได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาคหการต่าง ๆ เช่น เล่นแร่แปรธาตุ หุงปรอท เป็นต้น ต่อมาอาจารย์เดิมของท่านซึ่งอยู่ภูเขาคายในประเทศลาว (สมัยที่ยังขึ้นต่อฝรั่งเศส) ป่วยหนักท่านจึงเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปประเทศลาว พร้อมสหรรณิก ๓ รูป คือ ญาณจุลลา (ภายหลังได้เป็นญาณุหลักเมืองที่บ้านคอนบม)

หอกลอง หอระฆัง

พระอุโบสถ

และญาติท้าว (ภายหลังได้เป็นญาติหลักเมืองที่บ้านฟุ่ม) ต่อมาอาจารย์ของท่านได้
มรณภาพ และหลังจากจัดงานบำเพ็ญกุศลมาปนกิจและทำบุญอุทิศให้อาจารย์ของ
ท่านแล้ว ท่านได้เดินทางกลับมายังมาตุภูมิเดิมของท่านที่บ้านพระลับ โดยจำพรรษาที่
วัดศรีนวล หลังออกพรรษาในปีเดียวกันนี้ คือ พ.ศ. ๒๓๙๘ ท่านได้ออกมาบูรณะ
วัดศรีจันทร์อีกครั้งซึ่งขาดผู้ดูแลรักษาในช่วงที่ท่านไม่อยู่มีแต่พระอายุพรรษายังน้อย
แค่ ๑-๒ พรรษาเท่านั้น สร้างวัดขึ้นใหม่ที่โคกป่าโจด โกลีผิงหนองแสงอยู่ด้านทิศเหนือ
ของวัดศรีนวลตั้งชื่อวัดนี้ว่า “วัดศรีจันทร์” สันนิษฐานว่า เพื่อให้มีชื่อใกล้เคียงกับ
วัดศรีนวล (วัดเดิมของท่าน) หรืออาจเพราะว่าวัดที่สร้างใหม่นี้เป็นโคกป่าโจดมี
ต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่หนาแน่น บริเวณตอนล่างมีป่าโจดหนาทึบ มีสัตว์อาศัยอย่างชุกชุม
เวลากลางคืนวันพระจันทร์เต็มดวงแสงสว่างของดวงจันทร์ส่องสว่างกระทบต้นไม้และ
ใบไม้เกิดประกายดุจประหนึ่งว่ารัศมีแห่งพระจันทร์เปล่งลงมาให้ความสวยงามสดชื่น
รื่นรมย์ในธรรมชาติ ท่านจึงถือเอานิมิตหมายตรงนี้ว่าวัดนี้คงจะเจริญรุ่งเรืองและเป็น
สิริมงคลแก่ผู้อาศัย เป็นศักดิ์ศรีแก่บ้านเมืองในภายภาคหน้าจึงตั้งชื่อว่าวัดศรีจันทร์
แต่ชาวบ้านมักเรียกว่า “วัดนอก” เรียกวัดศรีนวลว่า “วัดใน” เพราะวัดตั้งอยู่ในคุ่มบ้าน
พระลับ ส่วนวัดศรีจันทร์ ตั้งอยู่นอกคุ่มมีบ้านเรือนอยู่น้อยและกระจัดกระจายออกมา
ทางหนองแสง

การพัฒนาวัดเริ่มขึ้นในต้นฤดูหนาวปี พ.ศ. ๒๓๙๘ ตรงกับสมัยของหลวง
ศรีวรวงค์ (ท้าวอู่) เป็นเจ้าเมืองที่บ้านโนนทัน โดยท่านได้พิจารณาเห็นว่าโคกป่าโจด
แห่งนี้เป็นที่เงียบสงบไม่พลุกพล่าน เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม ทั้งด้านวิปัสสนา
กรรมฐานและปริยัติเป็นอย่างดี อีกทั้งยังเหมาะสมกับการเจริญภาวนาเวทมนตร์ต่าง ๆ
ที่ท่านถนัด มีการทำแร่แปรธาตุ หุงปรอท เป็นต้น โดยที่ท่านได้แยกออกไปปลุกสร้าง
กุฏิหลังเล็ก ๆ พอได้อาศัย (ในบริเวณที่ตั้งอาคารพาณิชย์ของวัดในปัจจุบัน) เพื่อเป็น
ที่บำเพ็ญจิตตภาวนากรรมฐานและเวทมนตร์คาถาจนเกิดความชำนาญวิชาที่ท่านมี
ความถนัด จนชาวบ้านเกิดความเลื่อมใสกันว่า ท่านได้ญาณวิเศษจนสามารถล่องหนหายตัว
ย่นระยะทางได้ ชาวบ้านเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในการประพฤติปฏิบัติและปฏิบัติของ
ท่านด้านการปฏิบัติก็ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ด้านการศึกษาท่านให้การ

ศึกษากับศิษย์ทุกคนที่มาอยู่อาศัยภายในวัด และได้รับเกราะภิเชก (ฮด) ขึ้นเป็นญาคู ต่อมาท่านได้รับตำแหน่งเป็นญาคูหลักเมือง (เจ้าคณะจังหวัด) และได้รับเกราะภิเชก ยกขึ้นเป็นญาคูหลักคำครองวัดศรีจันทร์ ทำให้วัดก็เจริญรุ่งเรืองมากและเจริญมาตามลำดับ ในบั้นปลายชีวิตของท่านข้าว่าท่านได้รับนิมนต์จากเพื่อนสหธรรมิกและศิษยานุศิษย์ที่อยู่กรุงเทพฯ ประรากับท่านมีความประสงค์อยากให้ไปถวายสักการะครูบาอาจารย์ของท่านที่อยู่กรุงเทพฯ ที่ท่านเคยได้เคยอาศัยและศึกษาเล่าเรียนในสมัยที่เป็นพระหนุ่ม

ท่านได้เดินทางไปกรุงเทพฯ อีกครั้ง การเดินทางครั้งนี้ไม่เหมือนครั้งก่อน การเดินทางครั้งก่อนนั้นเป็นพระหนุ่มอายุประมาณ ๓๐ ปี แต่ครั้งนี้อายุของท่านประมาณ ๘๐-๙๐ ปี ด้วยความกตัญญู ความเคารพในบูรพาจารย์ ทำให้จิตใจของท่านมีความเข้มแข็งอดทนพร้อมที่จะเดินทางด้วยเท้าลงไปกรุงเทพฯ (สมัยนั้นยังไม่มีรถยนต์) แม้วัยของท่านจะอายุ ๘๐-๙๐ ปี แม้จิตใจจะเข้มแข็งแต่ร่างกายร่วงโรยตามกาลเวลา ยากที่จะถึงเป้าหมาย และในระหว่างทางเกิดอาพาธหนักมรณภาพที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๓๒ รวมระยะเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ ๖๔ ปี

สำหรับสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในสมัยของท่านได้รื้อถอนและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ที่เหลือไว้เป็นอนุสรณ์ คือ กลองเพลใหญ่ ๑ ใบ ปัจจุบันอยู่บนหอกลองหอรบวัง ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระอุโบสถและยังใช้อยู่ ซึ่งสิ่งก่อสร้างในสมัยท่านเป็นเจ้าอาวาสมีการก่อสร้างถาวรวัตถุ ดังนี้

- สร้างกุฏิอาคารไม้ห้าห้อง ๑ หลัง
 - สร้างอาคารไม้สามห้อง ๑ หลัง
 - สร้างกลองเพลใหญ่ ๑ ใบ (ใช้ในปัจจุบัน) บนหอกลอง หอรบวังด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระอุโบสถ
 - สร้างอุโบสถ เป็นอาคารไม้ก่ออิฐ หลังคาแบบพรหมสีหน้า มุงด้วยไม้กระดาน
- ๑ หลัง

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๒ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๒ - ๒๔๓๗) ๕

ญาคูสีว เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๒ ภูมิลำเนาและการบรรพชาอุปสมบทจาก
สำนักใดไม่ปรากฏ ทราบเพียงว่าหลังจากเจ้าอาวาสรูปแรกมรณภาพแล้วท่านได้รับ
มอบหมายให้รับหน้าที่เป็นเจ้าอาวาสสืบต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๓๗ บ้านเมืองเกิด
โรคระบาด (กาฬโรค) ท่านจึงย้ายกลับไปพำนักในภูมิลำเนาเดิม

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๓ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๗ - ๒๔๔๒) ๕

ญาคูอินทร์ เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๓ ภูมิลำเนาของท่านอยู่ที่บ้านศรีฐาน
จังหวัดขอนแก่น ได้บรรพชาอุปสมบทจากสำนักใดไม่ปรากฏ ทราบเพียงว่าท่านเป็น
ศิษย์ที่เคยอยู่ร่วมกับญาคูหลักคำหลายปี เมื่อญาคูสีวกลับภูมิลำเนาเดิมท่านจึงได้รับการ
เป็นเจ้าอาวาสสืบมา ต่อมาท่านได้ลาสิกขาไป

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๔ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๔๖) ๕

ญาคูสอน เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๔ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บ้านโคกสี ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น บรรพชาอุปสมบทจากสำนักใดไม่ปรากฏ
ทราบเพียงว่าท่านได้รับหน้าที่เป็นเจ้าอาวาสต่อจากญาคูอินทร์ ต่อมาท่านก็ได้ย้ายไป
ศึกษาต่อในสำนักวัดอื่น

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๕ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๖ - ๒๔๕๔) ๕

ญาคูปาน เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๕ ภูมิลำเนาไม่ปรากฏ ทราบเพียงว่าท่านได้ย้าย
มาจากสำนักวัดทางอำเภอภูพาน จังหวัดอุดรธานี ได้มาอยู่ศึกษาเล่าเรียนมูลกัจจายน์
เดิมอยู่กับญาคูหลักคำเป็นเวลาหลายปี ต่อมาเมื่อญาคูสอนย้ายไปแล้ว ท่านจึงรับการ
เป็นเจ้าอาวาสสืบมา และได้ทำการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ชำรุดทรุดโทรม ให้อยู่
ในสภาพที่ใช้การได้ อยู่ต่อมาท่านได้ลาสิกขาไป

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๖ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๖๗) ๕

ญาคูตัน เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๖ ตรงกับสมัยพระยาพิศาลเกษตร (อรุณ อมาตยกุล) พระยาภักดีศรีสุนทรราชภักดิ์ และพระยาพิศาลสารเกษตร (พร พิมพสุต) เป็นผู้ว่าราชการเมือง ภูมิลำเนาเดิมอยู่บ้านพระลับ บรรพชาอุปสมบทจากสำนักไคไม่ปรากฏ ทราบเพียงว่าหลังจากเจ้าอาวาสรูปก่อนลาสิกขาแล้ว ญาคูตันได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสแทนสืบมา ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนมีความรู้ทางหลักภาษาและมูลกัจจายน์เดิมเป็นอย่างดี ได้มีพระภิกษุสามเณรจากต่างสำนักมาพำนัก และศึกษาเล่าเรียนกับท่านเป็นจำนวนมาก ประชาชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอันมาก ต่อมาได้รับการเถรภิเสก (ฮด) เป็นชั้น ญาคู ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะหมวด (เจ้าคณะตำบล) ได้รับการแต่งตั้งให้บริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตตำบลพระลับ ต่อมาคณะสงฆ์ได้ส่งพระครูพิศาลอรัญญเขต (จันทร์ เขมิโย ป.ธ.๓) มาอยู่วัดศรีจันทร์และได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดโดยมีพระครูพิศาลอรัญญเขต (บุญมี) วัดกลางเมืองเก่า เป็นเจ้าคณะจังหวัด ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ท่านญาคูตันได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะแขวงพล (เจ้าคณะอำเภอ) จึงลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์เพื่อปฏิบัติงานในตำแหน่งเจ้าคณะแขวงพล

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๖๗ - ๒๔๗๔) ๕

พระครูพิศาลอรัญญเขต (จันทร์ เขมิโย ป.ธ.๓) เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๗ เป็นคนจังหวัดอุบลราชธานี เกิดที่บ้านหนองซอน ตำบลชัวสะพาน อำเภอทุ่ง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อปลุกบวชบิดามารดาของท่านได้ฝากให้เรียนหนังสืออยู่กับพระครูสิงหนุราจารย์ (อินทร์) เจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี อายุ ๑๘ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรอยู่กับท่านพระครูสิงห์ฯ เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) เป็นพระอุปัชฌาย์ และอยู่ศึกษาเล่าเรียนในสำนักพระอุปัชฌาย์จนสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค หลังจากนั้นได้ออกช่วยกิจการพระศาสนาในต่างจังหวัด และใน พ.ศ. ๒๔๖๖ คณะสงฆ์ได้ส่งท่านให้มาปฏิบัติศาสนกิจที่วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น โดยได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น และในปีต่อมาท่านได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์

(พ.ศ. ๒๔๖๗) แทนญาณาคูตัน เนื่องจากญาณาคูตันได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวงพล (เจ้าคณะอำเภอพล) ในงานนี้ ญาณาคูตันจึงลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ เพื่อปฏิบัติงานในตำแหน่งเจ้าคณะแขวงพลที่อำเภอพล

นับเป็นสมัยแรกที่มีการบุกเบิกพระกัมมัฏฐานในจังหวัดขอนแก่น โดยจะเห็นได้จากมีการตั้งสำนักปฏิบัติธรรมเกิดขึ้นอย่างมากในสมัยนี้ โดยการนำของท่าน พระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม ซึ่งท่านได้เดินทางมาจากจังหวัดอุบลราชธานี ถือว่าเป็นยุคทองของพระกัมมัฏฐานในจังหวัดขอนแก่น

พระครูพิศาลอรัญเขต (จันทร์ เขมิโย ป.ธ.๓) เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ ตรงกับสมัยพระยาพิศาลสารเกษตร (พร พิมพ์สุต) พระยาบริหารราชอาณาเขต (ยิ้ม นิลโยธิน) และพระณรงค์ฤทธิ์ (ชาย สุนนดิษฐ์) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด

หลังจากที่ท่านได้รับตำแหน่งเจ้าอาวาสต่อจากญาณาคูตัน ท่านได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปกครองภายในวัดให้ดียิ่งขึ้น โดยการนำขนบธรรมเนียมประเพณีของคณะธรรมยุตมาปกครองสงฆ์ภายในวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย เน้นการปฏิบัติในด้านสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน นับได้ว่าเป็นสมัยแรกที่มีการบุกเบิกพระกรรมฐานให้เกิดขึ้นในจังหวัดขอนแก่นที่เป็นสายของพระอาจารย์เสาร์ (หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล) พระอาจารย์มั่น (หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต) นำโดยพระอาจารย์สิงห์ (หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม) พระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล ซึ่งท่านได้เดินทางมาจากจังหวัดอุบลราชธานี จนทำให้สายปฏิบัติเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ถือได้ว่าเป็นยุคของพระกรรมฐานในจังหวัดขอนแก่น

ด้านการศึกษา ท่านได้จัดให้มีการศึกษาทั้งภาษาบาลีและนักธรรมภายในวัด เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้มีความรู้และเข้าใจในพระธรรมวินัยให้มากยิ่งขึ้น จนเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนทั่วไป และท่านเป็นผู้ให้กำเนิดคณะธรรมยุตในจังหวัดขอนแก่นเป็นรูปแรก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นต้นมา และท่านได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูพิเศษสุตคุณ พ.ศ. ๒๔๗๐ พระครูพิศาลอรัญเขต (บุญมี) มรณภาพลง ท่านได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดแทน ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูพิศาลอรัญเขต

พระครูพิศาลอรัญญเขตร (จันทร์ เขมิโย ป.ธ.๓) ท่านถือว่าเป็นพระเถระ
ที่มีข้อปฏิบัติอันงดงาม ที่มีผู้เลื่อมใสศรัทธาเป็นจำนวนมาก ท่านเป็นทั้งนักปฏิบัติ
นักพัฒนา ซึ่งดูได้จากศาสนวัตถุ กฎ ระเบียบ และขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ได้ให้
ศิษยานุศิษย์รุ่นหลังนำมาประพฤติปฏิบัติอยู่จนถึงทุกวันนี้ พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านอาพาธ
ด้วยโรคลำไส้อักเสบ และได้มรณภาพในเวลาต่อมา รวมเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่ง
เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ ๙ ปี

การก่อสร้างปฏิสังขรณ์

พ.ศ. ๒๔๖๗	ได้ซื้อที่ดินเพื่อขุดถมที่ก่อสร้างอุโบสถและทำเป็นที่ธรณีสงฆ์
จำนวน ๒ ไร่ ๒ งาน ๙๓ ตารางวา
พ.ศ. ๒๔๖๘	ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
พ.ศ. ๒๔๖๙	ก่อสร้างอุโบสถ และทำที่ธรณีสงฆ์ของวัด
พ.ศ. ๒๔๖๙	รื้อถอนกุฏิหลังเดิม สมัยพระครูต้นสร้าง ปรับปรุง
สร้างขึ้นใหม่เป็นกุฏิแสงจันทร์และกุฏิณฤมล
บริเวณทิศเหนือกุฏิหงษ์เทศปัจจุบันนี้
พ.ศ. ๒๔๗๐	คุณพระเสนาราชภักดี อัยการศาลจังหวัด
เป็นประธานควบคุมการรื้อถอนศาลาการเปรียญหลังเดิม
ปลูกสร้างขึ้นใหม่เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ๘ ห้อง มุงสังกะสี
พ.ศ. ๒๔๗๔	คุณหลวงราชวรรัฐกิจ สร้างแทนพระประธานประจำอุโบสถ
สมัยที่ท่านเป็นเจ้าอาวาสอยู่ได้ขยายอาณาเขตของวัดออกไป
ทางทิศตะวันออกอีกมาก
พ.ศ. ๒๔๗๖	ผูกพัทธสีมา

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๘ (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๐) ๕

พระอริยคุณาธาร (อุ่น สุธนโน ป.ธ.๖) เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๘ ตรงกับสมัย
พระศรีวราราช (จรัญ รัตนะประทีป) หลวงคุณุประศาสน์ และหลวงวุฒิราชรักษา
(วุฒิ สารสังคราม) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ภูมิลำเนาเมื่อท่านอยู่ที่บ้านกุดเลา หมู่ที่ ๓
ตำบลโนนทอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น บรรพชาอุปสมบทแล้วท่านได้เดินทางไป
เข้ากรุงเทพฯ อยู่ที่วัดพระยาไย เพื่อศึกษาเล่าเรียนที่สำนักวัดบรมนิวาส พ.ศ. ๒๔๖๕
สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค หลังจากนั้นท่านได้ออกไปช่วยกิจการคณะสงฆ์ใน
ต่างจังหวัดหลายจังหวัด เช่น จังหวัดราชบุรี จังหวัดธนบุรี จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๒
ย้ายไปพำนักที่วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าคณะมณฑล
อุดรธานี พ.ศ. ๒๔๗๕ ย้ายมาอยู่ที่วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะ
จังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ และเป็นพระอุปัชฌาย์ ต่อมาได้รับพระราชทาน
สมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ “พระอริยคุณาธาร” เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕
และ พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้ลาสิกขาออกไปประกอบอาชีพตามฆราวาสวิสัย

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๙ (พ.ศ. ๒๔๘๐ - ๒๔๙๕) ๕

พระเทพบัณฑิต (อินทร์ ภิรเสวี ป.ธ.๕) เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๙ ท่านมีภูมิลำเนา
เดิมที่บ้านโนนแดงน้อย ตำบลบ้านแท่น อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น เกิดเมื่อวันที่
๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ บิดาชื่อนายบุญมี สิ้นโพธิ์ มารดาชื่อนางบุคลี สิ้นโพธิ์
มีพี่น้องร่วมสายโลหิต ๖ คน

บรรพชา

เด็กชายอินทร์ สิ้นโพธิ์ บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดสว่างวงษ์ บ้านปอแดง
ตำบลบ้านแท่น (ปัจจุบันตำบลปอแดง) อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่
๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ อายุ ๑๖ ปี โดยมีพระอธิการท้าวน้อย เป็นพระอุปัชฌาย์
หลังจากบวชแล้วก็ได้ศึกษาการอ่าน เขียน ที่จังหวัดขอนแก่นในสมัยนั้นยังไม่เจริญรุ่งเรือง
มากนัก จนใน พ.ศ. ๒๔๖๒ สามเณรอินทร์จึงได้กราบลาครูบาอาจารย์ย้ายสำนักไปศึกษา
เล่าเรียนอยู่ที่สำนักเรียนวัดบรมนิวาส พระนคร พร้อมกับสามเณรรุ่นเดียวกันจำนวน
๑๐ รูป

อุปสมบท

เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดบรมนิวาส เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ โดยมีพระเมธาธรรมรส (เสาร์) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอมรารักษ์ขิต (ไชย) เป็นพระกรรมวาจารย์ พระครูพนิตวิหารการ (ข้า) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับฉายาว่า “กิริสเสวี” ตั้งแต่อุปสมบทปีแรก ก็ได้มุ่งมั่นศึกษาเล่าเรียนจนสอบได้เปรียญธรรม ๗ ประโยค และได้เป็น “พระมหาอินทร์ กิริสเสวี” พ.ศ. ๒๔๖๕ และสอบเปรียญธรรม ๕ ประโยค ได้ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ สำนักเรียนวัดบรมนิวาส หลังจากได้เป็นเปรียญธรรม ๕ ประโยค ซึ่งสมัยนั้นนับว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดี พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้ถูกส่งให้ไปช่วยกิจการคณะสงฆ์ที่วัดมะกอก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี เป็นเวลาหลายปี จนกระทั่งพระอริยคุณาธาร (อุน สุวณฺโณ) ซึ่งขณะนั้นปฏิบัติศาสนกิจอยู่ที่วัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับคำสั่งให้ไปรับตำแหน่งรองเจ้าคณะมณฑลอุดร จึงได้นิมนต์พระมหาอินทร์ กิริสเสวี เปรียญธรรม ๕ ประโยค ไปเป็นครูสอนแทนที่วัดเจติยหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓-๒๔๗๗ ซึ่งในขณะที่ท่านเป็นครูสอนปริยัติธรรมที่วัดเจติยหลวงก็ได้มีโอกาสพบกับหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ได้รับการแนะนำในข้อวัตรปฏิบัติแบบกรรมฐานเป็นอันมาก นอกจากนี้ยังปฏิบัติศาสนกิจในจังหวัดราชบุรี ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูฐานานุกรม ของเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส ที่ “พระครูวินัยธร”

พ.ศ. ๒๔๗๔	ได้ย้ายมาเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. ๒๔๘๐	ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ และเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. ๒๔๘๒	เป็นพระอุปัชฌาย์
พ.ศ. ๒๔๘๓	เป็นเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ปกครองทั้งสองนิกาย)
พ.ศ. ๒๔๙๒	ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ “พระพิศาลสารคุณ”
พ.ศ. ๒๔๙๔	เป็นเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต)

- พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช
ที่ “พระราชพิศาลสุธี”
- พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้รับแต่งตั้งเป็นรองเจ้าคณะภาค ๙ (ธรรมยุต)
- พ.ศ. ๒๕๒๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง
และได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ
ชั้นเทพ ที่ “พระเทพบัณฑิต”

นับแต่ท่านได้มาอยู่วัดศรีจันทร์ท่านได้พัฒนาวัดในทุก ๆ ด้าน การศึกษาจัดให้มีทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี แผนกสามัญ และการศึกษาระดับอุดมศึกษาคือ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ซึ่งเปิดสอนระดับปริญญาตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นปีแรก ปรับปรุงบริเวณวัดจนเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง การปกครอง การเผยแผ่ การสาธารณสงเคราะห์ การสาธารณูปการ การศาสนศึกษา และการศึกษาสงเคราะห์ได้ดำเนินการเป็นอย่างดี เมื่อวันที่ ๒๓ - ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕ วันที่คณะศิษยานุศิษย์ได้จัดงานบำเพ็ญกุศลฉลองอายุครบ ๙๑ ปี ถวายและท่านได้มรณภาพด้วยโรคหัวใจล้มเหลว ในเวลาเช้าของวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕ รวมเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ ๕๕ ปี

การก่อสร้างปฏิสังขรณ์

ในเวลาที่ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นต้นมา มีการก่อสร้างซ่อมแซม ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ถาวรวัตถุ สถานที่และขยายพื้นที่ดินของวัดดังนี้

- พ.ศ. ๒๔๘๙ นายนกเทศ หงษ์เทศ สร้างศาลาการเปรียญขึ้น ๑ หลัง เป็นอาคารไม้ชั้นเดียวหลังคามุงสังกะสี ๖ ห้องกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๑๘ เมตร และซุ้ดสระน้ำกว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๒๐ ลึก ๒ เมตร
- พ.ศ. ๒๔๙๐ ซื้อที่ดินเพิ่มบริเวณวัดที่ป่าช้า ด้านทิศเหนือของวัด ๒ ไร่ จากนายพงษ์ นางผัน

- พ.ศ. ๒๔๙๒ คุณหลวงบริบาลชวนกิจ (เก่า คมสัน) เป็นประธาน
สร้างเมรุเผาศพ และเป็นประธานสร้างรั้ววัดด้านหน้า
ติดถนนศรีจันทร์
- พ.ศ. ๒๔๙๓ คุณหลวงเทพสมบัติ (ใหญ่ ประภาตะนันท์)
เป็นประธานก่อสร้างพระปรารักษ์ ประดิษฐาน
รอยพระพุทธรูปจำลอง ถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ จึงสำเร็จ
- พ.ศ. ๒๔๙๕ นายกเทศ หงษ์เทศ สร้างกุฏิขึ้น ๑ หลัง กุฏินกเทศ
หงษ์เทศ เป็นอาคารตึกคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น
หลังคามุงกระเบื้อง กว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๐ เมตร
- พ.ศ. ๒๔๙๗ คุณหมอแร่ ไทรักษา พร้อมด้วยบุตรธิดา
สร้างกุฏิพิชาญ ๑ เป็นอาคารไม้ชั้นครึ่ง หลังคามุงกระเบื้อง
- พ.ศ. ๒๔๙๘ คุณหลวงเทพสมบัติ สร้างกุฏิเทพสมบัติเป็นอาคาร
ตึกคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น หลังคามุงกระเบื้อง
กว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๐ เมตร
- พ.ศ. ๒๕๐๐ นางจักรหลัด ประภาตะนันท์ สร้างหอรบมัง (หลังเดิมรื้อ)
- พ.ศ. ๒๕๐๒ แม่ชีบวย สร้างซุ้มประตูหน้าวัดทิศตะวันออก
- พ.ศ. ๒๕๐๓ คณะชาวเวียงคนาม พร้อมกันสร้างซุ้มประตูหน้าวัด
ด้านทิศตะวันตก ติดถนนศรีจันทร์
- พ.ศ. ๒๕๐๕ ซ่อมแซมศาลาการเปรียญ (ต่อศาลาธรรมสวณะ)
- พ.ศ. ๒๕๐๗ นางจอม สุวรรณสม พร้อมด้วยบุตรธิดา
สร้างกุฏิสุวรรณสม เป็นอาคารไม้สองชั้น
หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่สี่เหลี่ยม
- พ.ศ. ๒๕๐๘ สร้างโรงเรียนปริยัติธรรมชั้น ๑ หลัง กว้าง ๖ เมตร
ยาว ๑๒ เมตร โดยมีพระราชสุเมธี (สุพจน์ อุดฺตโร)
เป็นรองประธานในการก่อสร้าง

- พ.ศ. ๒๕๑๖ นายทอง - นางบัวพัน จะเรียนพันธ์ พร้อมด้วยบุตรธิดา
และญาติ สร้างกุฏิสำนักงานสงฆ์ ขึ้น ๑ หลัง
เป็นอาคารตึกคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น ๔ ห้อง
หลังคามุงกระเบื้อง
- พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้รื้อถอนศาลาการเปรียญหลังเดิม (ศาลานกเทศ หงษ์เทศ)
ซึ่งชำรุดทรุดโทรมสร้างเป็นกุฏิขึ้นใหม่เป็นอาคารไม้ชั้นครึ่ง
หลังคามุงกระเบื้อง ๒ ห้อง
- พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้สร้างศาลาหลักคำ แทนศาลานกเทศ หงษ์เทศ
กว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๔๐ เมตร

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๔๐) ๕

พระราชสุเมธี (สุพจน์ อุตุตโร ป.ธ.๔) มีนามเดิมว่า ฮวด อาจคำภา ต่อมา
เปลี่ยนเป็น สุพจน์ เกิด ณ บ้านพระคือ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
เมื่อวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีเถาะ โยมบิดา
ชื่อ หงษ์ โยมมารดาชื่อ ปัด

บรรพชา

ได้บรรพชาเป็นสามเณร ณ ศรีจันทร์ โดยมีพระครูพิศาลธัญญเขตร เจ้าอาวาส
วัดศรีจันทร์ รูปที่ ๗ เป็นพระอุปัชฌาย์จากนั้นเดินทางเข้ากรุงเทพฯ ฟานักที่วัดพระยา
 และได้ลาสิกขาในเวลาต่อมาเพื่อออกไปเรียนชั้นประถมบริบูรณ์ เมื่อเรียนจบ
ชั้นประถมแล้ว ท่านได้บรรพชาอีกครั้งที่วัดพระยาแย่ง เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๔๗๖
ณ วัดพระยาแย่ง ตำบลพญาไท อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร โดยมีพระพุทธรักษา
วัดโสมนัสวิหาร เป็นพระอุปัชฌาย์ อายุได้ ๑๘ ปี (บรรพชาครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓
ณ วัดป่าแสงอรุณ ร่วมจำพรรษากับผ้าขาวน้อย สิงห์ ภารมาตย์ ต่อมาคือ พระธรรม
วิสุทธิญาณ วัดศรีอุบลรัตนาราม จังหวัดอุบลราชธานี)

อุปสมบท

อุปสมบทเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๔๗๙ ณ วัดพระยาไยง ตำบลพญาไท
อำเภอคูสิต จังหวัดพระนคร โดยมีพระพุทธรวิริยากร วัดโสมนัสวิหาร เป็นพระอุปัชฌาย์
พระครูวิสุทธิคุณาธาร (สังข์) วัดพระยาไยง เป็นกรรมวาจาจารย์ (ไม่มีพระอนุสาวนาจารย์)
ต่อมาได้เดินทางกลับมาพำนักอยู่ที่วัดศรีจันทร์ เพื่อช่วยกิจการพระศาสนาในต่างจังหวัด

วิทยฐานะ

พ.ศ. ๒๔๗๕	เรียนจบชั้นประถมบริบูรณ์ จากโรงเรียนสินะสมิต อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร
พ.ศ. ๒๔๗๙	สอบได้นักธรรมชั้นตรี (วัดพระยาไยง)
พ.ศ. ๒๔๘๐	สอบได้นักธรรมชั้นโท (วัดพระยาไยง)
พ.ศ. ๒๔๘๑	สอบได้นักธรรมชั้นเอก (วัดศรีจันทร์)
พ.ศ. ๒๔๘๓	สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค (วัดศรีจันทร์)
พ.ศ. ๒๔๘๖	สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค (วัดศรีจันทร์)

งานปกครอง

พ.ศ. ๒๔๘๖	เป็นเจ้าคณะธรรมยุตอำเภอชุมแพ
พ.ศ. ๒๔๙๖	เป็นเจ้าคณะธรรมยุตผู้ช่วยจังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. ๒๔๙๗	เป็นพระอุปัชฌายะในคณะธรรมยุต
พ.ศ. ๒๕๐๒	เป็นกรรมการบริหารวัดศรีจันทร์
พ.ศ. ๒๕๑๗	เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต)
พ.ศ. ๒๕๑๙	เป็นเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต)
พ.ศ. ๒๕๒๙	เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต)
พ.ศ. ๒๕๓๖	เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง

การศึกษา

- พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม
พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร และผู้อำนวยการ
สำนักงานวิทยาเขตอีสาน ของสภาการศึกษา
มหามกุฏราชวิทยาลัย (ปัจจุบันเป็นมหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย)

งานเผยแผ่

- พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นกรรมการสงฆ้องค์การเผยแผ่อำเภอเมืองขอนแก่น

งานสาธารณูปการ

- พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นรองประธานกรรมการสร้างอาคารเรียน
โรงเรียนพระปริยัติธรรม “จันทรังษี” เป็นอาคารสองชั้น
กว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๓๒ เมตร ราคาก่อสร้างทั้งสิ้น
๔๘๒,๓๑๙.๒๕ บาท (สี่แสนแปดหมื่นสองพันสามร้อย
สิบเก้าบาทยี่สิบห้าสตางค์)

สมณศักดิ์

- พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นพระครูสุพจน์ประกาศ
พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นพระราชคณะชั้นสามัญ ที่พระวินัยสุนทรเมธี
พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นพระราชคณะชั้นราช ที่พระราชสุเมธี

ในช่วงหลัง ๆ สุขภาพของท่านไม่ค่อยดี จึงได้ไปพำนักรักษาสุขภาพที่
วัดป่าแสงอรุณ ซึ่งเป็นที่มีสภาพแวดล้อมและอากาศดีกว่าในเมือง จนกระทั่งถึงวันที่
๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๐ ท่านได้มรณภาพด้วยโรคชรา รวมอายุ ๘๒ ปี พรรษา ๖๑
พระราชทานเพลิงศพที่เมรุชั่วคราววัดป่าแสงอรุณ เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๐
รวมเวลาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ๔ ปี

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๔๑ - ๒๕๔๖) ๕

พระชินวงศาจารย์ (ศรี จันทวนโณ) ท่านมีนามเดิมว่า ศรี ไชยดี เกิดเมื่อ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๑ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บ้านหันแฮด ตำบลบ้านแท่น อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น

บรรพชา

บรรพเป็นสามเณรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ โดยมีพระอริยคุณาธาร วัดศรีจันทร์ เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท

อุปสมบทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ณ วัดสว่างวงษ์ โดยมีพระครูธรรมประเวที วัดศรีบุญเรือง เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์คำดี เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระปลัดพุดม เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ต่อมาได้เข้าศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่สำนักวัดศรีจันทร์และได้ช่วยเหลือกิจการพระศาสนาด้วยดีตลอดมา

วิทยฐานะ

พ.ศ. ๒๔๗๒	เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนประชานุกุล บ้านปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. ๒๔๘๕	สอบได้นักธรรมชั้นเอก (วัดศรีจันทร์)

งานปกครอง

พ.ศ. ๒๔๘๕	เป็นเลขานุการคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต)
พ.ศ. ๒๔๙๖	เป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น - หนองเรือ (ธรรมยุต)
พ.ศ. ๒๕๑๙	เป็นพระอุปัชฌาย์
พ.ศ. ๒๕๓๒	เป็นรองเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง
พ.ศ. ๒๕๔๐	เป็นรักษาการเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง
พ.ศ. ๒๕๔๑	เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง
พ.ศ. ๒๕๔๕	เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น (ธรรมยุต)

งานการศึกษา

พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง

งานเผยแผ่

พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นพระธรรมทูตประจำจังหวัดขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นพระอบรมศีลธรรมตามท้องถิ่น

งานสาธารณูปการ

พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นกรรมการควบคุมการก่อสร้างพระอุโบสถวัดศรีจันทร์

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นพระใบฎีกา ฐานานุกรมของพระพิศาลสารคุณ
(อินทร์ ภิรเสวี)

พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นพระปลัด ฐานานุกรมของพระพิศาลสารคุณ
(อินทร์ ภิรเสวี)

พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นพระครูเจ้าคณะอำเภอชั้นโท (จอ.ขท.)

พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นพระครูเจ้าคณะอำเภอชั้นเอก (จอ.ขอ.)

พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นพระครูเจ้าคณะอำเภอชั้นพิเศษ (จอ.ขพ.)

พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่พระชินวงศาจารย์

หลังจากทอดเทียนสามัคคีประจำปี ๒๕๔๕ ที่วัดศรีจันทร์ เมื่อเดือนตุลาคม
สุขภาพของท่านไม่ค่อยดี จึงเข้ารับการรักษาตัว ณ โรงพยาบาลศรีนครินทร์ จนกระทั่ง
ถึงวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๖ เวลา ๐๒.๑๐ น. รวมอายุ ๘๔ ปี พรรษา ๖๔
พระราชทานเพลิงศพที่เมรุพิเศษวัดศรีจันทร์ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๖
รวมเวลาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ ๔ ปี

๕ เจ้าอาวาสรูปที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖ - ๒๔๕๒) ๕

พระราชวรานุวัตร (ปรกรณ์ สารภี) น.ธ.เอก, ประโยค ๑ - ๒ มีนามเดิมว่า ปรกรณ์ นามสกุล วโรปการ ภูมิลำเนา คือ บ้านหนองไฮ หมู่ที่ ๒ ตำบลนาจาน อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น

บรรพชา - อุปสมบท

เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ ณ วัดสว่างหนองไฮ ตำบลนาจาน อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น โดยพระครูเขมาภรณ์พิสุทธิ (หลี่ เขมาภริโต) วัดประสิทธิ์ไพศาล เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูเกษมสรณจารย์ (บุญจันทร์ เขมิโย) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูใบฎีกา คำรง สุมงฺคโล เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ศึกษาอยู่ในสำนักพระครูเกษมสรณจารย์ พรรษาที่ ๓ สอบได้นักธรรมเอก มีความต้องการจะศึกษาต่อให้สูงขึ้นแต่ติดภาระช่วยอาจารย์ก่อสร้างเสนาสนะภายในวัด เมื่อหมดภาระแล้วจึงขอลาเพื่อศึกษาต่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ มาอยู่วัดศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

วิทยฐานะ

พ.ศ. ๒๔๐๓	สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนชุมแพวิทยา
อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. ๒๔๑๐	สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก (วัดสว่างหนองไฮ)
พ.ศ. ๒๔๑๔	สอบไล่ได้บาลีประโยค ๑-๒ (วัดศรีจันทร์)
พ.ศ. ๒๔๑๗	สำเร็จชั้นการศึกษาสามัญการศึกษาผู้ใหญ่
จากโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่วัดศรีจันทร์
พ.ศ. ๒๔๒๕	สำเร็จชั้น พ.ม. จากกรมการฝึกหัดครู กรุงเทพมหานคร
(สมัครสอบ)

งานปกครอง

- พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสว่างหนองไฮ
พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต)
พ.ศ. ๒๕๒๓ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง
พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต)
พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นพระอุปัชฌาย์
พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นรักษาราชการเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง
พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์

งานการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นครูสอนปรีชาธิธรรมแผนกธรรม วัดสว่างหนองไฮ
พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นครูสอนพระปรีชาธิธรรมแผนกธรรม วัดศรีจันทร์
พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง
พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตอีสาน
สภาการศึกษาห้ามภูราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นเจ้าสำนักเรียนคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต)
พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นผู้จัดการโรงเรียนจันทร์ขันธ์วิทยา วัดศรีจันทร์
พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นเจ้าสำนักศาสนศึกษาวัดศรีจันทร์
พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นผู้บริหารศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์วัดศรีจันทร์
พ.ศ. ๒๕๔๙ เป็นผู้รับใบอนุญาตและผู้จัดการโรงเรียนวัดศรีจันทร์
(โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา)

งานเผยแผ่

- พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นพระธรรมทูตประจำอำเภอสีชมพู
พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นอาจารย์อบรมศีลธรรมประจำโรงเรียนประถม มัธยม
หน่วยราชการและชุมชน
พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นพระธรรมทูตต่างประเทศ ประจำประเทศออสเตรเลีย
พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นรองหัวหน้าพระธรรมทูตสายที่ ๕
ประจำจังหวัดขอนแก่น

งานสาธารณูปการ

- พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นประธานการดำเนินการการสาธารณูปการ
ภายในวัดศรีจันทร์
พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นประธานดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์วัดศรีจันทร์

งานพิเศษ

- พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นกรรมการวารสารดอกบัวของคณะสงฆ์
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการศาสนาจังหวัดขอนแก่น
พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นประธานกรรมการคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น (ธ)
พ.ศ. ๒๕๔๓ ปฏิบัติศาสนกิจที่ประเทศอินเดีย
พ.ศ. ๒๕๔๔ ปฏิบัติศาสนกิจที่ประเทศอังกฤษ
พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นรองประธานกรรมการมูลนิธิพระครูวิเวกวัฒนาร
(บุญเพ็ง กัปปโก)
พ.ศ. ๒๕๔๕ ปฏิบัติศาสนกิจที่ประเทศนิวซีแลนด์-ออสเตรเลีย
พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นประธานกรรมการบริหารกองทุนเพื่อพระสังฆาธิการ
คณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น (ธ)

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๒๒

ได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูปลัด สุนานุกรมของ
พระเทพบัณฑิต (อินทร์ ภิรเสวี)

พ.ศ. ๒๕๒๔

ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร
ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระอารามหลวงชั้นโท
ที่พระครูกิตติวิโรปการ (ผจล.ชท.)

พ.ศ. ๒๕๓๐

ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร
ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระอารามหลวงชั้นเอก
ที่พระครูกิตติวิโรปการ (ผจล.ชอ.)

พ.ศ. ๒๕๓๗

ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงชั้นพิเศษ
ที่พระครูกิตติวิโรปการ (ผจล.ชพ.)

พ.ศ. ๒๕๓๙

ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาชั้นสามัญ
ที่พระสิริสารธรรมคณี (สย.)

พ.ศ. ๒๕๔๖

ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช
ที่พระราชวรานุวัตร

สภาพปัจจุบันของวัดศรีจันทร์

การพัฒนาวัดได้ทำมาอย่างต่อเนื่อง

- ปลูกต้นไม้เพิ่มขึ้น เพื่อให้เกิดความร่มรื่นและสวยงาม
- สร้างถนนคอนกรีตในบริเวณวัด
- วางท่อระบายน้ำ
- ซ่อมแซมเสนาสนะที่ชำรุด ทุรุดโทรม
- ก่อสร้างที่พักพระภิกษุ สามเณร ซึ่งขณะนี้กำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่
แต่ยังขาดแคลนทุนทรัพย์อยู่เป็นจำนวนมาก

การจัดการศึกษา

- ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์
- โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม - บาลี
- โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ (ระดับมัธยมศึกษา)

จะเห็นว่าวัดศรีจันทร์ นอกจากจะทำหน้าที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ปลูกฝังความศรัทธากับพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังทำหน้าที่ในการศึกษาให้แก่พระภิกษุ
สามเณร เพื่อให้เป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพของพระพุทธศาสนา สมควรที่พุทธศาสนิกชน
ทุกคนจะได้ช่วยทำนุบำรุงวัดศรีจันทร์ให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

ประวัติพระเทพพุทธานุ
(สันติ ชุตินธโร ป.ธ.๗, ศน.บ., M.A.)
เจ้าอาวาสรูปที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๕๕๓ – ปัจจุบัน)

ชื่อ

พระเทพพุทธานุ

อายุ

๘๐ พรรษา ๖๐

วิทยฐานะ

เปรียญธรรม ๗ ประโยค ศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.บ.)
ปริญญาโท M.A. จากประเทศอินเดีย

นามเดิม

สันติ จุลโนนยาง

เกิด

วันอังคาร แรม ๙ ค่ำ เดือน ๒ ปีวอก ตรงกับ
วันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๗
ณ บ้านเลขที่ ๒๑ หมู่ที่ ๒๑ ตำบลพระลับ อำเภอเมืองขอนแก่น
จังหวัดขอนแก่น

บรรพชาและอุปสมบท

บรรพชา

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๑ ณ วัดศรีจันทร์
พระอุปัชฌาย์ พระวินัยสุนทรเมธี (สุพจน์ อุตตโร)
วัดศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

อุปสมบท

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ ณ วัดบรมนิวาส
พระอุปัชฌาย์ พระธรรมดิลก (ทองคำ จันทูปโม)
วัดบรมนิวาส แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

ฉายา

ชุตินธโร

ประวัติคณะธรรมยุตติกาย่อย และชุมนุมพระบรมราชาธิบาย
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมดวรรณคดีและหมดโบราณคดี

พระเทพพุทธิมุนี (สันติ ชุตินฺธโร ป.ธ.๗)

ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๙ (ธรรมยุต)

เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง

การศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๐๐ สำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนราษฎรพัฒนา
บ้านสงเปือย อำเภอมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๐๓ สอบได้ น.ธ.เอก สำนักเรียนวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง
อำเภอมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๑๒ สอบได้ ป.ธ.๗ สำนักเรียนวัดบรมนิวาส เขตปทุมวัน
กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๒๐ ศน.บ. (ศิลปศาสตร์) สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๒๖ M.A. Sociology, Meerut University of India
- พ.ศ. ๒๕๕๔ ศน.ด. (กิตติ) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

งานด้านการปกครอง-การศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๑๔ ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่
โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๒๓ ดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการ
โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๓๕ - ๒๕๓๖ - ๒๕๔๗
ดำรงตำแหน่งเป็นรองคณบดี และรองอธิการบดี
วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย พระนครศรีอยุธยา
กรรมการมูลนิธิสิรินธร วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ
- พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๖๗
ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต) รูปที่ ๖
- พ.ศ. ๒๕๕๓ - ปัจจุบัน
ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง
- พ.ศ. ๒๕๕๓ - ปัจจุบัน
เป็นผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนวัดศรีจันทร์
- พ.ศ. ๒๕๖๗ เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๙ (ธรรมยุต)

พระเทพพุทธิมุนี (สันต์ ชุตินฺธโร ป.ธ.๗, ศน.บ., M.A.) เป็นผู้บริหารมหาวิทยาลัยกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์วังน้อย หรือวัดชูจิตธรรมาราม อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๙ เป็นต้นมาจนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ย้ายเข้ามาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นในวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ และได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง (ธรรมยุต) ในวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ โดยได้จัดระบบการปกครองและการศึกษาภายในวัดศรีจันทร์ พระอารามหลวง ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจวบจนถึงปัจจุบัน

ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๕/๒๕๖๗ เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ทรงมีพระลิขิต ที่ ๐๐๑/๗๙ ลงวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ แจ้งตามรายงานของพระเทพดิลก เจ้าคณะภาค ๙ (ธรรมยุต) ว่า ได้เสนอแต่งตั้ง พระเทพพุทธิมุนี (สันต์ ชุตินฺธโร) อายุ ๘๐ พรรษา ๖๐ ป.ธ.๗ ศน.บ. M.A. วัดศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธรรมยุต) ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่มาโดยเรียบร้อย จนมีอายุครบ ๘๐ ปีบริบูรณ์ และไม่ทุพพลภาพหรือพิการ ให้เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๙ (ธรรมยุต) การเสนอแต่งตั้งพระเทพพุทธิมุนี ให้เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๙ (ธรรมยุต) ดังกล่าว ได้ปฏิบัติตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔

(พ.ศ. ๒๔๔๖) แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ข้อ ๓ วรรคสอง ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้รับความเห็นชอบจากเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตแล้ว พร้อมกับมีพระบัญชาให้นำเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อพิจารณา ที่ประชุมพิจารณาแล้วมีมติอนุมัติแต่งตั้งพระเทพพุทธิมุนี วัดศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ให้เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๙ (ธรรมยุต) และให้ดำเนินการได้ทันที โดยไม่ต้องรอรับรองรายงานการประชุม

สมณศักดิ์

- พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ
ที่พระปริยัติสารสุธี
- พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช
ที่พระราชพุทธิมุนี
- พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ
ที่พระเทพพุทธิมุนี

ประวัติคณะธรรมยุตศึกษาโดยย่อ และชุมนุมพระบรมราชาธิบาย
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมวดยวรัตนคดีและหมวดยวโบราณคดี

ประวัติ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เดิมชื่อ “โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” เป็นโรงเรียนสหศึกษาแห่งแรกของประเทศไทย ถือกำเนิดขึ้นตามแผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๙ เดิมโรงเรียนสังกัดอยู่กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเตรียมนักเรียนแผนกต่าง ๆ ไว้สำหรับเข้าศึกษาในคณะต่าง ๆ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยเฉพาะ สภามหาวิทยาลัยได้ลงมติให้จัดตั้งโรงเรียน “เตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” เมื่อวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐ และให้ใช้ “พระเกี้ยว” เป็นสัญลักษณ์ประจำโรงเรียน โดยใช้สถานที่ของโรงเรียนมัธยมหอวัง ถนนพญาไท เป็นที่ตั้ง และแต่งตั้งให้ ฯพณฯ ศ. ม.ล. ปิ่น มาลากุล เป็นผู้อำนวยการคนแรก โรงเรียนเปิดเรียนวันแรกเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ และนักเรียนเริ่มเรียนตามตารางสอนเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๑

าพณา ศ. ม.ล.ปิ่น มาลากุล ได้วางนโยบายเป็นหลักการเบื้องต้นไว้ดังนี้
หลักการเบื้องต้นที่ได้ยึดถือเป็นนโยบาย มีดังนี้

๑. คุณภาพการสั่งสอนอบรมจะต้องอยู่ในระดับสูง
๒. อาจารย์จะต้องเอาใจใส่ ตลอดจนนอกเวลาเรียนและจะต้องช่วยเหลือ
นักเรียนเป็นรายบุคคลเมื่อจำเป็น
๓. นักเรียนจะต้องเข้าอยู่ในระเบียบที่ดีตั้งแต่แรก
๔. โรงเรียนจะต้องจัดให้นักเรียนเล่าเรียนให้มีความสุข และสะดวกสบายตาม
สมควร
๕. นักเรียนหญิงและชาย เข้าสมาคมกันได้ แต่จะต้องอยู่ในที่เปิดเผยและไม่มีความ
ลับ
๖. โรงเรียนจะต้องติดต่อกับผู้ปกครองอย่างใกล้ชิดและให้เกิดความเข้าใจกันดี
๗. งานแผนกทะเบียน จะต้องละเอียดที่สุด เพื่อเป็นเครื่องมือของการควบคุม
ดูแลและอบรม
๘. ทั้งอาจารย์และนักเรียนจะต้องรักษาเกียรติของตนและชื่อเสียงของโรงเรียน

หลักการเหล่านี้ โรงเรียนมิได้เคยเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่อยู่ในความรู้สึก
พอจะนับว่าเป็นนโยบายที่คณะอาจารย์เห็นชอบร่วมกัน และถือปฏิบัติมาตั้งแต่แรกตั้ง
โรงเรียน ที่มีเป็นลายลักษณ์อักษรปรากฏอยู่ในรายงานการประชุมอาจารย์ครั้งแรก
ซึ่ง ม.ล.จิตรสาร ชุมสาย เป็นผู้จัดไว้ว่า

“อบรมนักเรียนให้เหมาะที่จะเรียนต่อในมหาวิทยาลัย
และเหมาะตามแผนกที่สมัครเรียน และให้อยู่ในโรงเรียน
ด้วยความเรียบร้อยที่สุด ทางโรงเรียนจะถืองานเป็นใหญ่อย่างเดียว
ครุมีหน้าที่ร่วมกันอบรมสั่งสอนนักเรียนทุกคน
และพร้อมจะช่วยเหลือกันเสมอ”

นางสาว นม นิลมา

ของอาจารย์และนักเรียนจนกระทั่งทุกวันนี้”

สัญลักษณ์ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

พระเกี้ยว

สีประจำโรงเรียน

สีชมพู

สิ่งสักการะประจำโรงเรียน

ศาลพระปริวรรตเทพ

พระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เพลงประจำโรงเรียน

ปิ่นหยัย

ต้นไม้ประจำโรงเรียน

จามจุรี

คติธรรม

นิमितฺตํ สาธุรูปานํ กตญญุกตเวทิตา

ความกตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี

เอกลักษณ์

ความเป็นเลิศทางวิชาการและคุณธรรม

อัตลักษณ์

ต.อ. ต้นกล้าของแผ่นดิน

ประวัติคณะธรรมยุตติกาย่อย*

พระมหาสอน ปธ.๕ วัดบวรนิเวศวิหาร เรียง

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามงกุฎวิทยมหาราช

* ตัวสะกดการันต์ในการพิมพ์ครั้งนี้รักษาดำเนินฉบับที่ตีพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔

ธรรมยุติกาย่อย แปลว่า หมู่พระผู้ประกอบด้วยธรรม, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งขึ้นเป็นหลักฐาน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖, มีประวัติโดยสังเขปซึ่งปรากฏในหนังสือต่าง ๆ คือตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร ตำนานวัดมหาธาตุ หนังสือชินญาณ และหนังสือไทยเชมเป็นต้น ซึ่งว่าด้วยเรื่องประดิษฐาน คณะธรรมยุติกาย่อยรวบรวมได้ดังต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นต้นวงศ์ของคณะสงฆ์ธรรมยุติกาย่อยนั้น เป็นพระบรมราชโอรสแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ วันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๔๗, เมื่อพระชนมายุได้ ๑๓ พรรษา ได้ทรงผนวชเป็นสามเณร ๑ พรรษา แล้วลาผนวช.

พ.ศ. ๒๓๖๗ ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จพระสังฆราช (ก่อน) วัดมหาธาตุ เป็นพระอุปัชฌาย์, เมื่อทรงผนวชแล้ว ได้เสด็จไปประทับ ณ วัดมหาธาตุ ทรงบำเพ็ญอุปัชฌาย์วัดตามวินัยนิยมครบ ๓ วัน แล้วเสด็จไปประทับอยู่จำพรรษาที่วัดสมอราย (ราชธานี), ทรงผนวชได้ราว ๑ ปักษ์ สมเด็จพระบรมชนกนาถก็สวรรคต.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ นั้น มีพระราชอัธยาศัยตรง ๆ และโปรดทำจริงในสิ่งที่มีเหตุผล และทรงใคร่ในการศึกษา ได้ทรงศึกษาสมถวิปัสสนาตลอดพรรษา ทรงตระหนักในพระญาณว่า ลัทธิสมถวิปัสสนาที่สอนกันอยู่นั้นเหลวไหล มากมูลวุ่นวายไปด้วยลัทธิโหมเหว จะพูดถึงสิ่งใดก็อ้างคตินาถินณกัปปิกา ว่าเคยทำมาอย่างนี้ ไม่รู้ผิดและชอบ จึงท้อพระหฤทัยที่จะทรงประพฤติต่อไป แต่ใครจะทรงศึกษาพระปริยัติธรรมเพื่อทรงทราบหลักฐานแห่งการปฏิบัติที่ถูกต้อง จึงเสด็จมาประทับ ณ วัดมหาธาตุ ทรงศึกษาภาษาบาลีพระไตรปิฎก ทรงทราบมคธภาษาเขมรชาญ จนเข้าแปลได้เป็นเปรียญ, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเป็นพระราชอาคันตุกะแล้ว โปรดให้เป็นกรรมการสอบไล่พระปริยัติธรรมด้วย.

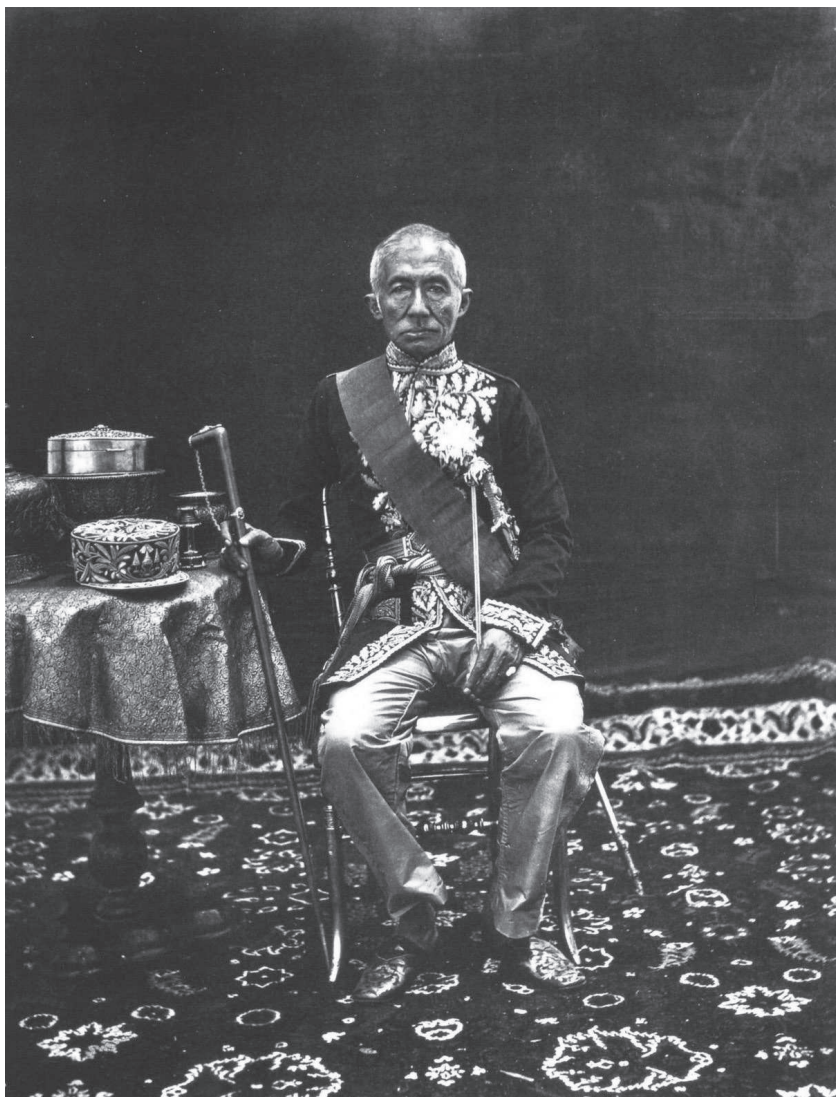

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงทราบภาษามคธเชื้อวชาญาติแล้ว จึงทรงสอบสวนพระไตรปิฎก ค้นข้อธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา เพื่อทรงทราบให้ถ่องแท้ ก็ปรากฏแก่พระปรีชาญาณว่า วินัยลัทธิที่พระสงฆ์ปฏิบัติกันอยู่ คลาดเคลื่อนจากพระพุทธบัญญัติ ปฏิบัติกันเหลวไหลตามใจ ได้ทรงเห็นอาจารย์บิณฑิของคณะสงฆ์ ในเวลานั้น ไม่นำมาซึ่งความเลื่อมใส มีความสังเวชสลดพระหฤทัย. มีคำเล่าสืบ ๆ กันมาว่า พระองค์ได้ทรงถามพระเถระผู้ใหญ่ในยุคนั้นว่า ทำไมพระสงฆ์ในทุกวันนี้ จึงไม่ประพฤติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย, พระเถระผู้ใหญ่เหล่านั้นทูลตอบว่า พระสงฆ์ทุกวันนี้เป็นพาลปลุกชนยากที่จะทำตามได้, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็ยิ่งทรงสังเวชสลดพระหฤทัยมากขึ้น ทรงเห็นว่า วงศ์บรรพชาอุปสมบทมีรากเง่าอันเน่าผุ จนทรงสงสัยว่าสมณวงศ์ซึ่งสืบเนื่องมาแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จะสาบสูญเสียแล้ว และทรงปรารภว่า เมื่อทรงผนวชอยู่ ถ้าไม่ประพฤติตามธรรมวินัย ให้ถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติ ลาผนวชเสียจะดีกว่า เพราะไม่เป็นการลวงโลก ฯ

วันหนึ่ง เสด็จเข้าไปทรงพักกลางวันในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ ทรงบูชาแล้ว ทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ข้าพเจ้านี้อุทิศต่อพระผู้มีพระภาค ออกบวชด้วยความเชื่อ ความเลื่อมใส มิได้เพ่งต่ออำมิสสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีลาภยศและความสรรเสริญเป็นต้น, ถ้าวางศ์บรรพชาอุปสมบท ที่เนื่องมาแต่พระสุคตทศพล ยังมีเหลืออยู่ ณ ประเทศใดทิศใด, ขอให้ได้ประสพหรือขอให้ไต่ฝันข่าวภายใน ๓ วัน ๗ วัน, ถ้าไม่เป็นดังนั้น ข้าพเจ้าจะเข้าใจว่า ศาสนวงศันสิ้นแล้ว ก็จักสึกเป็นฆราวาส ไปรักษาศิล ๕ ศิล ๘ ตามควร, ครั้นทรงอธิษฐานแล้ว ต่อมาอีก ๒-๓ วัน, มีพระรามัญรูปหนึ่งชื่อ พุทธวิไล (ชาย) เป็นที่พระสุนทรจารย์ บวชมาแต่เมืองมอญ อยู่วัดบวรเม่งคล มาแสดงศาสนวงศ์ให้ทรงเกิดความเลื่อมใส, ใครจะทรงปฏิบัติตาม จึงทรงทำทัฬหกรรมอุปสมบทใหม่ แล้วเสด็จกลับไปประทับ ณ วัดราชาธิวาส ทรงปฏิบัติธรรมวินัย ตามที่ทรงสอบสวนเห็นว่าถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติอย่างเคร่งครัด มีสัทธรรมิกเลื่อมใสสัทธาขอทำทัฬหกรรมอุปสมบทตามเสด็จอีกจึงเกิดพระสงฆ์ธรรมยุตติกวงศ์ขึ้น, ครั้งนั้นมีพระภิกษุประมาณ ๓๐ รูปเศษ ในวัดราชาธิวาส จึงมีพระสงฆ์เป็น ๒ คณะ คือคณะมหานิกาย และคณะธรรมยุต แต่แยกกันทำอุโบสถสังฆกรรม ฯ

ประวัติคณะธรรมยุตติกาย่อย และชุมนุมพระบรมราชาธิบาย
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมดวรรณคดีและหมดไโบราณคดี

ภาพถ่ายพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ครั้นต่อมา ทรงพระปรารภถึงสีมามีอยู่ว่า จักใช้ได้หรือไม่ จึงโปรดให้ชุดศิลามิตรในวัดสมอราย (ราชาธิวาส) ขึ้นทอดพระเนตร เห็นเล็กไม่ได้ขนาด ก็ทรงสลดพระหฤทัยด้วยสีมาวิบัติ จึงทรงสืบหาพระสงฆ์ผู้บริสุทธิ์ ที่ได้อุปสมบท ณ กัลยาณสีมาได้ ๑๘ รูป มาเป็นคณะกรรมการสงฆ์ ให้ทำอุปสมบทกรรมซ้ำอีก ด้วยญัตติจิตตุดกรรมวาจา ทั้งทำนองมคธและรามัญในอุททุกุเขปสีมาหน้าวัดสมอราย (ราชาธิวาส) ใน พ.ศ. ๒๓๗๖.

วันพุธที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดให้จัดขบวนแห่อัญเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พร้อมด้วยพระสงฆ์ ๕๐ รูป มาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร, ในระหว่างนี้ ได้ทรงสมมติสีมาขึ้นใหม่ ๒ พระอาราม คือ วัดบวรนิเวศวิหาร ๑ วัดนอก (วัดบวรนิวาส) ๑.

ตามพระวินัย การอุปสมบทย่อมขึ้นด้วยการมวajasวดถูกแบบ ว่าอักขระถูกฐานกรณี ถ้าพลาดไป อุปสมบทย่อมไม่ขึ้น คณะสงฆ์ธรรมยุตในชั้นต้นได้รับอุปสมบทในพระสงฆ์ไทยแล้ว จึงให้รับอุปสมบทในพระสงฆ์รามัญอีกเพื่อยืนยัน เรียกว่า “ทัพหิกรรม” ส่วนการปฏิบัติได้ทรงแก้ที่ยังบกพร่องให้ถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติ ให้พระสงฆ์เจริญด้วยธรรมวินัย ตั้งอยู่ในสังวร มีสมณสัญญา จึงมีผู้สัทธามาขอบวชมากขึ้นโดยลำดับ ทรงจัดให้มีการมัสการพระที่เรียกว่า ทำวัดตั่งเช้าทั้งคำ จัดการกราลกลืนด้วยผ้าที่ซีกกะดัดเย็บย้อมให้เสร็จในวันนั้น ทรงแก้ไขคำขอบรรพชาและกรรมวาจาอุปสมบท ให้ระบุชื่ออุปัชฌายะ และอุปสัมปทาเปกษะให้ตรงตามบาลีเพิ่มคำตันและคำท้ายแห่งอนุศาสน์ และทรงนำการปฏิบัติต่าง ๆ ให้ตรงตามพระพุทธบัญญัติ ดังที่ใช้เป็นแบบประเพณีปฏิบัติกันอยู่ ณ บัดนี้ ทรงบำรุงการศึกษาปริยัติธรรมให้เจริญแพร่หลาย ทรงบอกปริยัติธรรมเอง เมื่อพระสงฆ์ในสำนักเจริญมากขึ้นจึงทรงจัดตั้งสำนักเป็นสาขาขึ้น คือที่วัดสมอราย (สำนักเดิม) วัดบรมนิवास วัดเครือวัลย์ วัดพิชยญาติ วัดบุพผาราม ฯลฯ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ มีพระอริยาศัยโปรดทำถูกต้องทำจริง จึงทรงแก้การปฏิบัติผิดให้เป็นปฏิบัติถูก, เหมือนอย่างพระเถระในปางก่อน เมื่อเห็นพระภิกษุในครั้งนั้นปฏิบัติผิด แก้ไม่ไหว ก็ทำสังคายนากันคราว ๑ เมื่อทำสังคายนาแล้ว ก็คงมีภิกษุที่

ไม่มุ่งธรรมวินัย แยกแยกออกไป ท่านผู้ทำสังคายนามุ่งความถูกต้องเป็นใหญ่ แม้มีผู้ไม่เห็นด้วย แยกแยกหมู่ออกไป ก็เชื่อว่าทำสังฆเภท, ท่านผู้มุ่งถูกต้องได้ทำการสะสางเพื่อให้ปรากฏ ผิดและถูก เป็นผู้สังฆเภทแล้ว พระมหาเถระในปางก่อนที่ประชุมกันทำสังคายนาก็ต้อง ถูกหาความว่าเป็นผู้ทำสังฆเภททุกราว เหตุนั้น ผู้มุ่งปฏิบัติธรรมวินัยจึงชื่อว่า ทำถูก ๑

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงแสดงวิปฏิสาร ในการที่ พระสงฆ์ครองผ้าต่างวิธีกัน ที่ปรากฏต่างนิกาย ในรัชสมัยของพระองค์จึงโปรดให้ จดหมายพระราชดำรัส พระราชทานแก่สมเด็จพระยาเดชาดิศร ให้ทูลสมเด็จพระ ปรมาธิบดีชินโรส ด้วยเรื่องพระสงฆ์ห่มผ้า ซึ่งพระองค์ทรงเห็นเป็นการแผ่นดิน เพราะทรงเกรงว่าพระไทจะห่มผ้าอย่างพระรามัญพระพม่า เขาจะว่าเป็นเมืองมอญ เมืองพม่า เป็นเหตุให้เสื่อมเสียพระเกียรติของพระองค์, แต่มิได้ทรงรังเกียจลัทธิวิธี และการปฏิบัติของพระธรรมยุตนั้นเลย, กลับทรงสัทธาเลื่อมใสเสียอีก ๑

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงทราบว่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ทรงถือการห่มผ้าแหวกของพระธรรมยุตเป็นการแผ่นดิน จึงทรงเลิกห่มผ้าแหวก และ ทูลสารภาพว่า แต่ก่อนเมื่อยังทรงเป็นภิกษุหนุ่ม กำลังทรงหาความรู้นัยสิกขา ได้ทรง คบหากับพระสงฆ์พวกศึกษา ทรงคิดละเอียดไปต่าง ๆ ได้ทรงฟังว่า ห่มอย่างพระรามัญ ถูกต้องด้วยเหตุต่าง ๆ ก็ทรงเห็นชอบไปด้วย แต่ยังมิได้ทรงห่มเอง ครั้นพระอื่น ๆ ห่มเข้าไป ในพระราชวัง เห็นรับสั่งถามแล้วก็เลย ๆ ไป มิได้ทรงห้ามก็ทรงคิดยินดีว่าทรงพระกรุณา โปรดให้ถือตามชอบใจ จึงพลอยทรงทำด้วยต่อมา เพราะทรงรักไปทางสิกขา มิได้ทรง นึกไปถึงพระเกียรติยศและการแผ่นดิน เหมือนดังพระราชดำริครั้งนี้ เมื่อได้รับพระกระแส เช่นนี้ ก็ทรงยินดีที่ทรงประพาดติดตามพระราชประสงค์ ดังนั้น ผู้ใคร่ทราบโดยพิสดาร จงอ่านดูในหนังสือประชุมพงศาวดารเถิด๑

คณะธรรมยุตติกาย จึงได้ห่มหนึบอย่างมหานิกายตั้งแต่นั้นมา แต่ดูเหมือนจะห่ม เช่นนั้นแต่ในที่เปิดเผย เพราะได้ทราบจากพระเถระผู้ใหญ่ในคณะธรรมยุตติการูปหนึ่ง ในภายหลังว่า เมื่อพระธรรมยุตไปรับบิณฑบาตเวรในพระบรมมหาราชวัง ต้องเหลือพระ ไว้ในวัดบ้าง ไม่ให้ไปทั้งหมด เพื่อรับแสดงอาบัติ๑ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงลาผนวชขึ้นครองราชสมบัติ พระธรรมยุตซึ่งห่มผ้าอย่างแบบเก่า พากันถวายพระพร

ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตกลับห่มแหวกอย่างเดิม, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบว่า การปฏิบัติพระธรรมวินัยเป็นการสงฆ์แล้วแต่จะสัทธิอย่างไร ก็ปฏิบัติอย่างนั้น ไม่เกี่ยวกับฝ่ายอาณาจักร, เพราะฉะนั้นไม่ทรงห้ามปรามหรือทรงอนุญาตทั้ง ๒ สถานแต่นั้นพระธรรมยุติกก็กลับห่มแหวกต่อมา ๓

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงลาผนวชแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นเจ้าคณะใหญ่ในธรรมยุติกาย่อยแทนพระองค์ ธรรมยุติกวงศัก็เจริญแพร่หลายโดยลำดับสืบมาถึงกาลบัดนี้.

ตราสัญลักษณ์เฉลิมพระเกียรติ
เนื่องในโอกาส ๒๐๐ ปี นับแต่ทรงพระผนวช
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามงกุฎวิทยมหาราช

อักษรพระปรมาภิไธย มปร สีแสดขอบทอง (สีวันพระบรมราชสมภพ วันพฤหัสบดี) อยู่ตรงกลาง มีเพชรประดับ ตามตัวอักษรบนพื้นหลังสีน้ำเงิน (สี สถาบันพระมหากษัตริย์) ในกรอบรูปเพชร ล้อมถึงสมณฉายานาม “วชิรญาณ” อยู่บนธรรมจักร เปล่งแสง ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฎ และอุณาโลมเลข ๔ เป็นพระราชสัญลักษณ์ของพระบรมนามาภิไธยว่า “มงกุฎ” ซึ่งเป็นสิริภรณ์สำคัญของพระมหากษัตริย์ อยู่ในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ได้ตราสัญลักษณ์มีพระสมณฉายานาม “วชิรญาณ” และมีข้อความ ๒๐๐ ปี นับแต่ทรงพระผนวช ๗ กรกฎาคม ๒๕๐๗

ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย

หมวด
วรรณคดี

อักษร ๔ ตัว คือ ฤ ฦ ฎ ฏ นี่หาควรจะให้ ห นำแลกากบาทไม่เมื่อถึงคำว่า ฤ
ที่เขียนอุทริกว่าโบราณว่า หฤ บ้าง ฤ บ้าง ก็ให้เขียนแต่ ฤ อย่างนี้ อย่าให้เขียน ห นำ
แลใส่กากบาทเลย ด้วยตัว ห นั้นเฉพาะนำได้แต่อักษรต่ำ เหมือนอย่าง หมู หมี แหวน
อย่างนี้ เป็นอักษรต่ำจึงเอาตัว ห นำได้ อักษรต่ำนั้นคือ ค ต ข ง ช ซ ณ ญ ต ณ ท
ธ น พ ฟ ภ ม ย ร ล ว พ ฮ แลกากบาทนั้นใช้ได้แต่อักษรกลางเหมือนอย่าง เก่ง เป่า
จำ อย่างนี้ เป็นอักษรกลางจึงใส่กากบาทได้ อักษรกลางนั้นคือ ก จ ฎ ฏ ต ต บ ป อ
(คัดจากประกาศลงวันพร เดือน ๘ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีฉลู เบญจจก (พ.ศ. ๒๓๙๖))

คำว่า สำเร็จ หรือ เสร็จ นี้ถ้าเขียนลงโยคกับตัว จ เห็นว่าจะเป็นคำเขมร แปลว่า แล้ว ว่าจบ ว่าสุดการ แต่คนวัดคนนักบวชสีออกมามักสงสัยว่าจะเป็นการมาแต่ มคอ ที่เรียกกันว่าบาลีนั้นว่า สมिति จึงมักเขียนว่า สำเรทธิบ้าง สำเรธบ้าง เสรทธิบ้าง เสรทอบ้าง ครั้นพิเคราะห์ดูก็เห็นอันน่ารังเกียจว่าเป็นอุตริชาววัดหรือนักบวชสีไป หนังสือโบราณมีเขียนว่า สัมฤทธิ เหมือนกับชื่อทองสัมฤทธิก็มี คำนั้นแลเห็นว่าจะแต่ศัพท์ สมिति แต่ แปล ว่าเต็ม ว่าพร้อม ว่าได้การ ว่าครบถ้วน เพราะฉะนั้นตั้งแต่นี้ไป เนื้อความ ที่ว่า แล้ว ให้เขียนว่า สำเร็จ และ เสร็จ ดังนี้ทุกแห่ง

^๒ ในประกาศใช้ว่า ประกาศว่าด้วยคำที่เรียก เสรีจ สัมฤทธิ สัมเรธ

คำที่ว่าเต็ม ว่าพร้อม ว่าครบถ้วน ดังคำว่า ผู้สำเร็จราชการและสำเร็จศึก
ให้เขียนว่า สำเร็จ ดังนั้นเทอญ สำ ใน สำเร็จ ให้เขียนเป็น สำ ดังนั้นจึงจะถูก
เหมือนกับคำว่า คัมภีร์ ถ้าเขียนว่า สำ ในสำเร็จ ก็จะไม่งามเป็นที่รังเกียจ เหมือนว่า
คำ ที่กลางคนเขียนในคำว่า คำภีร์ นั้น ก็ฝ่ายคำว่าสำเร็จ ที่แปลว่าแล้ว ว่าสุด ว่าจบนั้น
คงให้เขียนว่า สำเร็จ อย่าหลงเขียนว่า สำเร็จ เลย

(คัดจากประกาศลงวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๔๐๑))

ว่าด้วยคำว่า ทรง เขียนเป็น ธรง ไม่ได้

ให้ถามพระราชอาณัติทุกองค์หรือคำว่า ทรง เขียนดั่งนี้นั้นผิดแท้เอาไม่ได้
แล้วหรือ คำว่า ทรง นั้นจะให้เขียนดั่งนี้ ธรง นั้นเห็นว่ามีแต่ ธร. ธาตุแน่เป็นหนึ่ง
แล้วหรือ ถ้ามาแต่ ธร. ธาตุแล้ว ตัว ง นั้นมาแต่ธาตุ อะไรเล่า จะว่าเป็นนฤตถาตาม
ก็ ธร. ธาตุเป็นนฤตถาตามหรือ จะได้มีรูปเป็น รุนธติ อนึ่งคำชื่อ พระจันทร์ว่า สลัษ
แลชื่อคนเหาะได้เก็บนารีผลชมนั้นว่า วิทยาธร นั้น จะให้อ่านว่า สลัษะ วิทยาชะ หรือ
ธ กับ ร อ่านว่า ช มีที่ไหนอีก มีอย่างแห่งใดอีกแต่ ตร นั้นเคยอ่านว่า ช มาก ทราม ชาม
ทราย ชาย อินทรี อ่านว่า อินซี พระอินทรธรม เคยอ่านว่า พระอินโซดม จันทร จันทร
เคยอ่านว่า จันชา จันซี คำว่า ทรง นี้ ในราชการเคยใช้มากมาแต่โบราณก็ว่า ทรง
คำเขมรเขาก็เขียนว่า ทรง ดังนั้น พระราชอาณัติผู้รับาสีมากจะให้แปลงเสียดั่งนี้ให้ได้หรือ
ธรง ถ้าอย่างนี้จะอ่านว่าอะไร ว่า ธรง หรือ ถ้าอ่านอย่างนี้ก็ฟังไม่เข้าใจ ถ้าจะให้
เขียนว่า ธรง ก็ตัว ธร ดั่งนี้ ไม่เคยอ่านว่า ช เลย

(คัดจากชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ซึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี)

ว่าด้วยลักษณะใช้ กับ แก่ แต่ ต่อ ใน ยัง^๑

ประกาศมาให้คนเขียนหนังสือทั้งปวงทราบทั่ว แล้วสังเกตใช้ให้ถูกในที่
ควรจะว่า (กับ) ว่า (แก่) ว่า (แต่) ว่า (ต่อ) ว่า (ใน) ว่า (ยัง) จงสังเกตให้แน่
แล้วใช้ให้ถูก อย่าให้ปนกันไป^๒ ทุกแห่งเลย แลอย่ากลัว (กับ) งกเงินไป

คนสองคนสามคนขึ้นไปทำกิริยาเหมือนกันใช้ว่า กับ ผัวนอน_ กับ_เมีย
ผัวอยู่_กับ_เมีย นายไป_กับ_บ่าว คนหนึ่งนั่งพูดเล่น_กับ_คนหนึ่ง นายปรึกษา_กับ_
บ่าว บุตรร่วมสุขร่วมทุกข์_กับ_บิดามารดา ลูกค้าซื้อขาย_กับ_ชาวบ้าน ขุนนางเจรจา
_กับ_แขกเมือง ละคอนเล่น_กับ_ตลก คนหนึ่งวิวาท_กับ_เพื่อนบ้าน ผู้ร้ายตีรันกัน
_กับ_เจ้าเรือน คนโทษไป_กับ_ผู้คุม อะไรอื่น ๆ เช่นนี้มีมากมายนัก เอาที่คนสองคน
สามคนหรือมากทำกิริยาอย่างเดียวกัน ทำด้วยกันจึงใช้ กับ

อนึ่งถ้าเป็นของที่ไปด้วย มาด้วย อยู่ด้วย ได้มาด้วย เสียไปหายไปด้วยกัน ก็ว่า
กับได้ เหมือนหนึ่งคนไป_กับ_ย่ำของตัว ไป_กับ_คาบแลเป็นของตัว ก็ว่าได้ คนมา
_กับ_หาบลิงของ คนแก่มา_กับ_ไม้เท้า คนมา_กับ_ช้าง_กับ_ม้า_กับ_โค_กับ_กระบือ
คนอยู่_กับ_หีบผ้า ทองเก็บไว้_กับ_เงิน ผ้า_กับ_เสื้ออยู่ด้วยกัน คนได้มีดมา_กับ_
ด้าม ได้ขวานมา_กับ_ลิ่ว ได้ปืนมา_กับ_ดินดำ ได้เกวียนมา_กับ_วัว หีบไฟไหม้เสีย
_กับ_ผ้า เงินหายไป_กับ_ถูกด้วยกัน ของกั๊ก สัตว์กั๊ก คนกั๊ก อยู่ด้วยกัน ไปด้วยกัน
ทำอะไรด้วยกัน ต้องที่จะออกชื่อด้วยกันว่า กับ ได้ลั่น คือ เงิน_กับ_ทอง หม้อข้าว_กับ_
เชิงกราน บังเหียน_กับ_ม้า ตะพด_กับ_โค สายสนตะพาย_กับ_กระบือ นก_กับ_
กรง ทหาร_กับ_ปืน คน_กับ_ช้าง ม้า_กับ_รถ โค_กับ_เกวียน คน_กับ_รองเท้า
ช้าง_กับ_ม้า ลา_กับ_อูฐ บุตร_กับ_ธิดา ช้า_กับ_เจ้า เรือ_กับ_คน อะไร ๆ เป็นอันมาก
ที่ไปด้วยกัน มาด้วยกันอยู่ด้วยกัน ทำอะไรด้วยกัน ว่ากับ ได้หมด แต่ถวาย แลให้
แลรับ แลเรียกเอา บอกเล่า ว่ากับไม่ได้เลย

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศให้ใช้คำว่า กับ แก่ แต่ ต่อ ใน ยัง ในที่ควร

^๒ ในประกาศว่า อย่าให้ปนกันไป

ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ใน หลวง ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ถวาย ใน เจ้าต่างกรม กำนัล ให้ ท่านเสนาบดี ถวายพระพร แต่ พระเจ้าอยู่หัว
กราบทูลพระกรุณา แต่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กราบทูล ทูลต่อ เจ้าต่างกรม
เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรม เรียน ต่อ ท่านเสนาบดี แจ้งความ ต่อ ผู้สำเร็จราชการเมือง
กรมการฟ้อง ต่อ ลูกขุน ณ ศาลหลวง ให้ใช้ ใน แต่ ต่อ โดยสมควร นอกหานี้ใช้
_แก่ คือพระราชทาน _แก่ ให้ _แก่ บอก _แก่ แจ้งความ _แก่ ทำโทษ _แก่ ลงโทษ _แก่
ใคร ๆ อะไร ๆ ไม่ว่าสุดแล้วแต่คำที่ต่อกับ แจ้ง _แก่ ร้องเรียก _แก่ ทำคุณ _แก่ ทำให้
_แก่ บอกให้ _แก่ แจกจ่าย _แก่ เสียไป _แก่ ลงพระราชอาชญา _แก่ ให้ปรับไหม
_แก่ ได้ _แก่ เสีย _แก่ ไว้ _แก่ ไว้ใจ _แก่ ไว้ความ _แก่ เอ็นดู _แก่ เห็น _แก่ ให้ถ้อยคำ
_แก่ ยอม _แก่ โกรธ _แก่ ไว้ธุระ _แก่ ให้ศีลให้พร _แก่ สมควร _แก่ จงมี _แก่ สงสาร _แก่
อนุเคราะห์ _แก่ ขายให้ _แก่ ให้ช่อง _แก่ แลอื่น ๆ ที่คล้ายกัน ให้ว่า _แก่ อย่างว่า กับ เลย
เหมือนคำจะควรว่า แต่ นั้น คือรับ _แต่ ขอ _แต่ เอา _แต่ เรียกเอา _แต่
ได้พระราชทาน _แต่ ได้อนุเคราะห์ _แต่ เรียกภาษี _แต่ เอามา _แต่ พัง _แต่ มา _แต่
ซื้อมา _แต่ เรียกเอา _แต่ เก็บเอา _แต่ รู้ _แต่ และอื่น ๆ ใช้ แต่ ในที่ว่าด้วยต้นทางมา
(คัดจากประกาศวันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๕ ค่ำ ปีมะแม เอกศก)^๑

ว่าด้วยลักษณะคำว่า ใส่

คำว่า ใส่ ใช้ในคำกราบทูลได้แต่ของไม่มีตัว คือ ใส่ความ ใส่โทษ เอาใจใส่
ใส่ใจรักใคร่ ใส่จริต และอื่น ๆ ใส่ของมีตัวไม่ได้หมด อย่างใส่บาตรต้องว่าตักบาตร หรือ
เจ้านายก็ว่าทรงบาตร ใส่เสื้อใส่กางเกง ให้ว่าห่มเสื้อ นุ่งกางเกง หรือทรงพระสนับเพลา
แลฉลองพระองค์ ใส่หมวกว่าสวมหมวกแลทรงพระมาลา ใส่คุมว่าขัดคุม ใส่กำไล
ใส่เกี้ยวว่า สวมกำไลสวมเกี้ยว ใส่ปืนว่าปักปืน ใส่สร้อยใส่จี้ว่าผูกสร้อยผูกจี้ ใส่โซ่

^๑ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๐๒

ใส่ตรวนใส่ข้อใส่คาง ว่าจำไซ้จำตรวนจำข้อจำคาง ใส่คูกว่าจำคูกขึ้นคูก ส่งคูกขังคูก
เข้าคูก ใส่ตะรางใส่ทิมว่าขังตะรางขังทิม ใส่เล้าว่าขังเล้า ใส่กรงว่าขังกรงหรือไว้ในกรง
ใส่หม้อใส่ไหใส่ขวด ว่ากรอกหม้อกรอกไหกรอกขวด ใส่เรือว่าบรรทุกเรือ ใส่คลังว่า
ขึ้นคลังส่งคลังเข้าคลังหรือเก็บไว้ในคลัง ใส่หีบใส่ตู้ใส่ถุง ถ้าพูดถึงของว่าของในหีบ
ในตู้ในถุง ถ้าพูดถึงกริยาที่ว่าเข้าหีบเข้าตู้เข้าถุง ใส่ยั้งใส่ฉางว่าขึ้นยั้งขึ้นฉาง (ใส่กำปั่น
ใส่สำเภา) ถ้าเป็นสินค้าก็ว่าบรรทุกกำปั่นบรรทุกสำเภา ถ้าเป็นของก็ว่าเอาไว้ในกำปั่น
ในสำเภา ใส่ข้างใส่เกวียนใส่ต่าง ถ้ามากก็ว่าบรรทุกข้างบรรทุกเกวียนบรรทุกต่าง
ถ้าน้อยก็ว่าขึ้นข้างขึ้นเกวียนขึ้นต่าง ใส่กะบุง ตะกร้าตะแกรง ก็ว่าไว้ในกะบุงตะกร้า
ตะแกรง ใส่กุญแจใส่กลอนว่าลั่นกุญแจขัดกลอน ตักน้ำใส่ตุ่มใส่ถังว่าขังตุ่มขังถัง
ใส่หมุดคานี้ถ้าเป็นหมุดแปลกก็ว่าสอดหมุด ถ้าเป็นหมุดตรึงและขัดลึงของใด ๆ ก็ว่า
ตรึงหมุดขัดหมุด ใส่ยากี่ว่าทายาหรือให้ยาปิดยา ตามสมควร ไม่ว่าใส่บัวใส่กะโถนว่า
บัวลงกะโถน

(คัดจากประกาศไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี)

ว่าด้วยคำ ทแกลัว^๑

บัดนี้ข้าราชการแทบทุกตำแหน่ง จะแต่งหนังสืออะไรก็พอใจที่จะว่า ทแกลัวทหาร
คำนี้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังไม่ทรงทราบแน่ในพระราชหฤทัยเลยว่า
อะไรเป็น ทแกลัว ทรงทราบแต่ หาญ หรือทหาร ว่าเป็นคนที่ถืออาวุธศัสตราเตรียมตัวจะสู้
เข้าศึก แต่ทแกลัวนั้นไม่ทราบว่าเป็นคนอย่างไรเลย คนที่ไม่กลัวใครนั้นจะว่า คนกล้ากลัว
ก็ดี คนกล้าหาญก็ดี คนแกลัวหาญ ก็ดี ว่าได้ แต่ทแกลัวนั้นคือคนจำพวกใด

(คัดจากประกาศปีมะเมีย สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๔๐๑))

^๑ ในประกาศว่า ว่าด้วยคำที่เรียกว่าทแกลัวทหาร

คำว่า ปิดตราบ้าง ปิดราบ้าง^๑

เดี๋ยวนี้พากันพูดแลใช้เขียนมากนักแทบทุกแห่งทุกพนักงาน คำนั้นไม่ถูกเลย
ไม่ดีเลย เพราะว่าถ้าตราเขาดีไว้แล้วที่กระดาษหรือที่ไหน ๆ ใครอยากจะไม่ให้คนอื่นเห็น
ตรานั้น ตัดกระดาษไปทาบผนึกลงเสีย นั้น แลควรจะเรียกว่า ปิดตรา ถ้าทำตราให้ปรากฏ
เป็นสำคัญควรจะเรียกว่า ตีตรา ก็ดี ประทับตรา ก็ดี ไม่ควรจะว่าปิดตราเลย

อนึ่งคำว่า ปิดตรา คำนี้เขียนไว้ก็ชุมแต่ยังอ่านไม่เข้าใจ คำว่าปิดตรานั้นจะเหมือน
ว่า จะตราหรือ เพราะเอาตราไปจะเข้าหรือ

(คัดจากประกาศปี่มะเมีย สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๔๐๑))

ว่าด้วยศัพท์ ศพ^๒

ใคร ๆ คือพระภิกษุในสงฆ์หรือนักปราชญ์ แลคนใช้หนังสือแลข้าราชการผู้จะ
กราบทูลจงทราบแน่เถิดว่า คำที่เรียกซากผีว่าศพนั้นถูกต้องแล้ว ให้ใช้เขียนหนังสือแล
กราบทูลว่า ศพ อยู่แน่แล ใครอย่าอุตริคิดตามชาววัดคิดกันไป เขียนบ้าง กราบทูล
บ้างว่า อสุภ อสภ อาสภ อย่างไร ๆ อย่างหนึ่งเลย ถ้าใครขึ้นว่า อสภ อาสภ ดังนั้น
ในหลวงทรงแข่งไว้ ว่าให้ศีรษะคนนั้นล้านเหมือนหลวงตาในวันโกนเป็นนิจนิรันครไป
ถ้าใครเขียนแลกราบทูลว่า ศพ ตรง ๆ แล้ว ทรงอธิษฐานอวยพรผู้ขึ้นว่า ถ้าศีรษะล้าน
ให้หมงอกตก ถ้าไม่ล้านก็อย่าให้ล้านเลย คำว่า ศพ นี้ออกจากคำมครว่า ฉโว เป็นแท้
ไม่ใช่อื่น

(คัดจากประกาศปี่มะเมีย สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๔๐๑))

^๑ ในประกาศว่า ประกาศเดือนสติในคำว่า ปิดตรา

^๒ ในประกาศว่า ประกาศเดือนสติคำที่เรียก ซากศพ

ว่าด้วยศัพท์ พระอิสวร และประภูทิน

หนังสือพิมพ์ลงชื่อว่า พระอินสวณ ผู้ลงหนังสือพิมพ์ก็มีครูอาจารย์ให้ถาม ครูอาจารย์ว่ามีหรือที่ชื่อว่า พระอินสวณ ดูเป็นตาอินไม่ได้อยู่ในเมืองเป็นคนอยู่สวณ ถูกแล้วหรือ หนังสือในราชการเขียนอย่างหนึ่ง ครูโรงพิมพ์อุตริยกไปเป็นหลายอย่าง อย่าง ภาย เขียนว่า ฝ่าย ลมพยุห์ เขียนว่า ลมพายุ และอะไร ๆ อื่นอีกเป็นอันมาก ก็ พระอินสวณนี้หนังสือราชการก็ไม่เคยเขียนเคยใช้ เป็นแต่คำผู้หญิงเรียกไม่ถูกเรียกเล่น ตามครูดูก่อนเกิด ถูกแล้วหรือ หรือจะเกี่ยงว่าทำตามเสียงคนอ่าน ก็หนังสืออังกฤษเป็นอะไร ในภาษาอังกฤษเองเขียนแลลงพิมพ์ตามลัทธิหนังสือแทบทั้งนั้น เสียงคนอ่านไปอย่างหนึ่ง ตัวหนังสือไปอย่างหนึ่ง ลีอ่านกันได้เขียนกันได้ หนังสือไทยภาษาไทยก็เป็น ภาษาเป็นหนังสือลูกศิษย์มีครู แต่ทำไมพวกโรงพิมพ์มาคิดว่าเป็นหนังสือแลภาษาอาภัพ อปัลลภณันนกหนา ตัวตามหนังสือต้องกับภาษาสันสกฤตก็ไม่ยอมเขียนแลลงพิมพ์หรือ สำเนียงเสียงผู้ตี แลผู้รู้อ่านก็ไม่เอา เฉพาะจะเอาแต่เสียงไพร่เลวที่ไม่รู้หนังสือ ที่เรียกอะไรไม่ถูก มาใช้เอาเป็นประมาณ

หนังสือจำพวกเรียงรายวัน นับคดีพระอาทิตย์พระจันทร์แลอื่น ๆ ที่ลงเป็น ตรางนั้น ภาษาไทยเช่นเขียนว่าประภูทินนั้น และคำเพ็ดทูลแลคำอ่านก็ว่า ประภูทิน แต่คำคนไม่รู้เรียกว่า ประณินทิน คำนี้พวกครูของพวกโรงพิมพ์จะไม่รู้ดอกระมัง ด้วยมีใช้ของข้างวัดวาอารามบาล่าบาลืออะไร

(คัดจากชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ซึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี)

ว่าด้วยคำ ภาษามาลา และวัดพนัญเชิง

ภาษามาลา คำนี้เรียกมาแต่บุรมบุราณ ก็จะไม่กลับเอาต้นเป็นปลายเรียกว่า มาลาภาษาก็คงนัก เหมือนจะไปเรียก มหาดไทยว่า ไทยมหาด กระลาโหมจะไปเรียกว่า โหมกระลาฟังไม่ได้เลย เพราะอย่างนั้น ให้คงเรียกว่า ภาษามาลาตามเดิมเกิด อย่าเรียกว่า มาลาภาษา กลับหน้าเป็นหลังเลยเป็นอันขาด

วัดพนัญเชิงอีกคำหนึ่งว่า วัดพระเจ้าพนัญเชิง ให้คงเรียกอยู่ตามเดิมอย่า
อุตริเล่ลันเรียกว่า ผนังเชิง เพราะเขาเรียกอย่างนั้นทั้งบ้านทั้งเมืองแต่ไหน ๆ มา
มาแปลงว่า ผนังเชิง ก็ไม่เห็นเพราะเจาะเป็นยศเป็นเกียรติอะไร สำแดงแต่ใจของผู้แปลง
ไม่รู้ภาษาเดิมว่าเขาตั้งว่าพนัญเชิงด้วยเหตุไร ประการหนึ่งวัดนั้นก็เป็นวัดราชฎรไทยจีน
เป็นอันมากเขานับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ก็ผู้เป็นเจ้าของวัดเดิมที่ตั้งชื่อนั้นไว้จะเป็นผีสาวเทวดา
สิงสู่อยู่อย่างไรไม่รู้ มาแปลงเรียกขึ้นใหม่ ๆ ดูเหมือนผู้แปลงก็จะไม่สู้สบาย ไม่พอที่จะ
ย้ายก็อย่ายกไปเลย ให้คงไว้ตามเดิมเถิด

(คัดจากประกาศไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี)

ว่าด้วยศัพท์ สัทธรรมเทศนา และคำ ทูลเกล้าฯ ถวาย

อนึ่งจะกราบทูลพระกรุณาว่า พระสัทธรรมเทศนา ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ
ทูลกระหม่อมถวายก็ดี คำเหล่านั้นนั้นใช้ได้แต่ในอันควรจะใช้ สัทธรรมเทศนานั้น ใช้ได้
แต่เทศนาว่าด้วยพระนิพพานอย่างเดียว เทศนาที่เป็นนิทานต่าง ๆ จะว่าพระสัทธรรม
เทศนาไม่ได้ ให้กราบทูลว่าพระธรรมเทศนาเท่านั้น อย่าให้ว่าพระสัทธรรมเทศนา

อนึ่งคำว่า ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายนั้น จะใช้ กราบทูลถวายพระราช
กุศลไม่ได้ เพราะกุศลเป็นของไม่มีตัว ให้กราบทูลว่า ขอพระราชทานถวายพระราชกุศล
ที่ว่าขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายนั้นใช้ได้แต่สัตว์เดียรัจฉานแลของต่าง ๆ แต่มนุษย์
จะว่าทูลเกล้าฯ ถวายไม่ได้ เพราะมนุษย์นั้นใครฆ่าไม่ได้ ประหารชีวิตได้แต่พระเจ้าอยู่หัว
เพราะมนุษย์เป็นข้าพระเจ้าแผ่นดินอยู่เองโดยธรรมดา ถึงจะไปตีทัพจับเชลยมาได้
หรือได้มาแต่ที่อื่นก็ดี จะกราบทูลว่า ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายไม่ได้ให้กราบทูลว่า
ขอพระราชทานกราบทูลถวาย

(คัดจากหมายรับสั่งวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้นค่ำ ๑ ปีเถาะสัปตศก (พ.ศ. ๒๓๔๘))

ว่าด้วยคำ พระเมรุทอง และพิหารหลวง พิหารราย

พระเมรุที่ปลูกเป็นรูปนักษบถสวมพระเบญจา เรียกว่า พระเมรุทอง ทำด้วยดีบุก กี้ตีทำด้วยทองอังกฤษกี้ตี ทำด้วยทองน้ำตะโกกี้ตี หรือจะลงรักปิดทองคำเปลวกี้ตี หรือจะหุ้มทองคำจริงกี้ตี ก็คงเรียกชื่อว่า พระเมรุทอง ทุกครั้งทุกคราว จะเรียกอย่างอื่น ไม่มีฉันท พระพิหารใหญ่ ที่ต่อกับพระเจดีย์หรือพระปรางค์ ในหลวงจะสร้างกี้ตี ผู้อื่นจะสร้างกี้ตี ก็เรียกชื่อ พิหารหลวง เป็นชื่อของไม่เป็นชื่อตามความจริง ก็พิหารอื่นถึงจะใหญ่ จะโตในหลวงจะทรงสร้าง ถ้าไม่มีพระเจดีย์พระปรางค์อยู่หลังมีพระระเบียงล้อมแล้ว ก็ไม่ชื่อว่า พิหารหลวง

สวดหนังสือสวดอย่างเช่นเด็ก ๆ สวดนั้น เรียกชื่อว่า สวดโอ้เอ้พิหารราย จะสวดที่พิหารรายกี้ตี สวดที่พระระเบียงกี้ตี สวดที่พิหารใหญ่ที่ศาลาภูกุที่ใด ๆ กี้ตี ก็คงเรียกชื่อยืนอยู่อย่างเดียวว่า โอ้เอ้พิหารรายไม่ยกย้ายไปตามที่สวดเลย ไม่รู้เป็นแน่ว่าชื่อเช่นนี้ชื่อ พระเมรุทอง กี้ตี ชื่อ พิหารหลวง กี้ตี สวดโอ้เอ้พิหารราย กี้ตี เป็นแต่ชื่อของตามอาการที่เป็นที่มี ไม่เป็นชื่อตามความจริงที่ชื่อกล่าว อย่าให้เข้าใจผิดไป

(คัดจากชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ซึ่งรวมพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี)

หมวดวรรณคดีภาค ๒ ว่าด้วยนามข้าราชการ

ว่าด้วยนามพระยาอิศรานุภาพ และธัญญาภิบาล พระยาประเสริฐสาครดำรง

ชื่อ พระยาอิศรานุภาพ นั้นแปลออกไม่ได้ความ ถ้าจะแปลว่าความไม่เป็นอิสสระ
หาถูกต้องไม่ ให้เติมอักษร นุ เข้าอีกอักษรหนึ่งว่า พระยาอิสสรานุภาพ แปลว่า
ผู้มีอำนาจดังพระอิศวร หรือว่าผู้มีอำนาจแห่งพระอิศวร ดังนี้จึงจะสมควร

อนึ่งชื่อ พระธัญญาภิบาล ก็ไม่สมควร ด้วยความแปลว่า ผู้ไม่รักษาข้าวเปลือก
หาสมต้องตามความประสงค์ไม่ ให้แปลงเสียว่า พระธัญญาภิบาล แปลว่าผู้รักษา
ข้าวเปลือกโดยยิ่ง

อนึ่ง พระยาประเสริฐดำรง นั้นไม่ค่อยจะรู้ ให้เติมคำว่า พระยาประเสริฐ
สาครดำรง

(คัดจากหมายรับสั่ง เดือนยี่ ปีชวด จุลศักราช ๑๒๑๔ (พ.ศ. ๒๓๕๕))

ว่าด้วยนามหลวงบันเทาทุกขราษฎร์

ชื่อ หลวงทุกขราษฎร์ ที่เรียกมาแต่ก่อน ๆ นั้นหาชอบกลไม่ ฟังดูเป็นที่ประหนึ่ง
กระทำทุกขให้แก่อาณาประชาราษฎร์ให้ได้ความเดือดร้อน บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ขนานนามใหม่ ด้วยพระราชหฤทัยจะมีให้นักปราชญ์ผู้มีปัญญาวิชาสุภาษามคธสันสกฤต
ไตรตรองละเอียด ดำหนดเตียนคนโบราณได้ เพราะชื่อนั้นในเบื้องต้นนี้ จึงได้เพิ่มขนาน
นามว่า หลวงบันเทาทุกขราษฎร์ หรือจะว่าแต่ หลวงบันเทาทุกข เท่านั้นก็พอจะฟังได้

(คัดจากประกาศ วันอังคาร เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีฉลู เบญจศก (พ.ศ. ๒๓๙๖))

ว่าด้วยนามเจ้าพระยามุขมนตรี และหลวงมลอโยธานุโยค^๑

ว่าด้วยเจ้าพระยาผู้ใหญ่ในกรมมหาดไทยในพระบรมราชวัง ชื่อ เจ้าพระยามุขมนตรี ไม่มีตัว ภิ นำหน้า อย่าให้เรียกว่า เจ้าพระยาภิมุขมนตรี กับตำแหน่งจางวางกรมทนายเลือกในพระบรมมหาราชวัง ชื่อ หลวงมลอโยธานุโยค ไม่มีตัว พิ หรือ วิ นำหน้าเหมือนกัน อย่าให้เรียกว่า หลวงพิมลโยธานุโยค หรือ วิมลโยธานุโยค เป็นอันขาด
(คัดจากประกาศปิยะเมีย สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๔๐๑))

ว่าด้วยนามผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้นเมืองกาญจนบุรี ๗ เมือง^๒

เมืองสมิงสิงหบุรี ๑ เมืองลุ่มสุม ๑ เมืองท่าตะกั่ว ๑ เมืองไทรโยค ๑ เมืองท่าขนุน ๑ เมืองทองผาภูมิ ๑ เมืองท่ากะดาน ๑ ทั้ง ๗ หัวเมืองเหล่านี้ แต่เดิมก็ไม่เป็นเมือง เป็นแต่ที่ตั้งค่ายที่ด่านตั้งอยู่เท่านั้น แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ทรงพระราชดำริว่า จะให้มีเกียรติศัพทตั้งออกไปข้างเมืองพะม่าว่า มีหัวเมืองแน่นหนาหลายชั้น จึงโปรดตั้งให้เป็นหัวเมืองขึ้น มีกรมการอยู่รักษาทุก ๆ เมือง และชื่อผู้สำเร็จราชการเมืองทั้ง ๗ นั้นแต่เดิมก็ไม่มี เป็นแต่ชื่อเรียกตามตำบลที่ตั้งอยู่ตนเอง บัดนี้ทรงพระราชดำริว่า ผู้สำเร็จราชการเมืองไม่มีชื่อตั้งไม่สมควร ณ วันพฤหัสบดี^๓ เดือน ๘ บุรพาษาฒ แรม ๖ ค่ำ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานชื่อเป็นภาษาสันสกฤตแก่ผู้สำเร็จราชการเมืองเหล่านั้นดังนี้ พระสมิงสิงหบุรี เป็นพระสมิงสิงหบุรินทร์ ผู้สำเร็จราชการ เมืองสมิงสิงหบุรี พระลุ่มสุมเป็น พระนินนะภูมิบดี ผู้สำเร็จราชการ เมืองลุ่มสุม พระท่าตะกั่วเป็น พระชินดิฐบดี ผู้สำเร็จราชการ เมืองท่าตะกั่ว พระไทรโยคเป็น พระนิโครธวิโยค ผู้สำเร็จราชการ เมืองไทรโยค พระท่าขนุนเป็น พระปณฺธิฐบดี

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศเดือนสดีในคำเรียกเจ้าพระยามุขมนตรี และหลวงมลอโยธานุโยค แลกรมล้อมวัง

^๒ ในประกาศใช้ว่า ประกาศตั้งตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้นเมืองกาญจนบุรี ๗ เมือง แลตั้งเงินเวชเป็นขุนกัตการ

^๓ ในประกาศใช้วันพฤหัสบดี

ผู้สำเร็จราชการ เมืองท่าขนุน พระทองผาภูมิเป็น พระเสลภูมิบดี ผู้สำเร็จราชการ
เมืองทองผาภูมิ พระท่ากระดานเป็น พระผลกติรุบตี ผู้สำเร็จราชการ เมืองท่ากระดาน^๑
(คัดจากประกาศวันจันทร์ เดือน ๗ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะเมียสัมฤทธิ์ศก (พ.ศ. ๒๔๐๑))

ว่าด้วยนามผู้สำเร็จราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์^๒

ชื่อผู้สำเร็จราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์ เป็นชื่อตั้งตามนามเมืองไปเมื่อแรก
ตั้งเมืองนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้พระราชทานแต่นามเมือง ยังไม่ได้
พระราชทานนามผู้สำเร็จราชการเมือง การก็เลยมาควรจะมีชื่อผู้สำเร็จราชการเมือง
ให้แปลกจากนามเมือง ดังหนึ่ง เมืองปทุมธานี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ได้พระราชทานนามเมืองว่า เมืองประทุมธานี แล้วก็ทรงตั้งผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้นแล้ว
พระราชทานนามว่า พระยาพิทักษ์ทวยหาญ เป็นชื่อต่างจากนามเมืองนั้นจึงสมควร
เพราะฉะนั้นบัดนี้ โปรดฯ พระราชทานนามพระยาผู้สำเร็จราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์นั้น
ว่า พระยาดำรงราชพลขันธ์ ผู้สำเร็จราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์ ถือศักดินา ๓๐๐๐
โปรดเลื่อนให้ หลวงยศโยธี ผู้ช่วยเมืองนครเขื่อนขันธ์เป็น หลวงขยันสงคราม ปลัดเมือง
นครเขื่อนขันธ์ ถือศักดินา ๖๐๐ ดำรัสว่าชื่อ หลวงยกกระบัตรเมืองนครเขื่อนขันธ์ว่า
หลวงภูกามภักดี นั้นไม่ชอบกล เพราะว่า ภูกามนั้นเป็นคำที่เขื่อนมาแต่คำว่า โปคคาม
ซึ่งเป็นชื่อเมืองมหานครเดิมเก่าของพะม่าก่อนเมืองอังวะ ไม่ใช่ชื่อเมืองมอญ เพราะฉะนั้น
บัดนี้โปรดให้เปลี่ยนชื่อหลวงยกกระบัตรเมืองนครเขื่อนขันธ์ ว่า หลวงนิคมคามบริรักษ์
ยกกระบัตรเมืองนครเขื่อนขันธ์ ถือศักดินา ๕๐๐

(คัดจากประกาศวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเมียสัมฤทธิ์ศก (พ.ศ. ๒๔๐๑))

^๑ ในประกาศมีความต่อว่า แล้วพระราชทานเลื้อยเข้ามาคนละตัว ๆ เป็นของขวัญหัวเมือง
ทั้งเจ็ดนั้น ขึ้นแต่เมืองกาญจนบุรีทั้งสิ้น แต่ผู้สำเร็จราชการกรมการเมืองแยกย้ายกันมาตั้งอยู่ในแขวง
เมืองราชบุรีบ้าง

^๒ ในประกาศใช้ว่า ประกาศนามผู้ว่าราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์ และตอนต้นประกาศ
มีความบอก วัน เดือน ปี

หมวดวรรณคดีภาค ๓ ว่าด้วยนามสถานที่ต่าง ๆ

นามพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ และพุทธไธสวรรย์

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ที่เรียกกันมาแต่ก่อนนั้นหาถูกไม่ ทรงพระราชทานนามใหม่ว่า พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ แปลเป็นคำไทยว่า พระที่นั่งไธสวรรย์ โถงไม่มีฝาบัง

อนึ่ง พระที่นั่งพุทธไธสวรรย์ ในพระบรมราชวังนั้น ถ้าข้าราชการทูลละอองธุลีพระบาทในพระบรมมหาราชวังจะกราบบังคมทูลพระกรุณาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้กราบทูลว่า พระที่นั่งพุทธไธสวรรย์

(คัดจากหมายรับสั่ง วันพุธ เดือน ๖ แรม ๑๒ ค่ำ ปีฉลูเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๙๖))

ว่าด้วยนามวัดรัชฎาธิฐาน วัดกาญจนสิงหาสน์

วัดเงิน วัดทองบางพรหม เป็นที่อันสมเด็จพระบรมราชมหาไอยิกาเจ้า กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงสถาปนาสร้างไว้แต่ก่อน ครั้นเมื่อสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชคือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จดำรงอยู่ในราชสมบัติ ได้ทรงพระราชอุทิศให้ปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมให้บริบูรณ์เป็นพระอารามหลวง ด้วยบริจาคพระราชทรัพย์กระทำใหสำเร็จเพื่อจะฉลองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระบรมราชมหาไอยิกาเจ้า ซึ่งสวรรคตล่วงไปแล้วนาน แต่ยังไม่ได้ทรงพระราชทานพระนามเป็นบรรดาศักดิ์สมควรแก่พระอารามหลวง บัดนี้ทรงพระราชดำริให้แปลงชื่ออารามเดิมว่า วัดเงิน วัดทอง นั้นให้เป็นนามภาษามคธ วัดเงินให้เรียกว่า วัดรัชฎาธิฐาน วัดทอง ให้เรียก วัดกาญจนสิงหาสน์

(คัดจากหมายรับสั่งวันศุกร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีชวดฉศก (พ.ศ. ๒๓๙๗))

^๑ ในรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระนามเป็นสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

ว่าด้วยนามท้องสนามหลวงและท้องสนามไชย

ที่ท้องนาหน้า วัดมหาธาตุ นั้น คนอ้างการซึ่งนาน ๆ มีครั้งหนึ่ง แลเป็นการ
อวมงคล มาเรียกเป็นชื่อตำบลว่า ท่งพระเมรุ นั้นหาชอบไม่ ตั้งแต่นี้สืบไปที่ท้องนาหน้า
วัดมหาธาตุนี้ให้เรียกว่า ท้องสนามหลวง

อนึ่งหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ให้เรียกว่า ท้องสนามไชย

(คัดจากประกาศออกในปีเถาะ สัปตศก (พ.ศ. ๒๓๙๘))

ว่าด้วยนามเมืองประจวบคีรีขันธ์และเมืองป้างจันตคีรีเขตต์

เมืองบางนางรม นั้น โปรดเกล้าฯ ให้เรียก เมืองประจวบคีรีขันธ์ กับที่เกาะกง
นั้น โปรดเกล้าฯ ให้เรียก เมืองป้างจันตคีรีเขตต์

(คัดจากหมายรับสั่ง วันอังคาร เดือน ๘ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก (พ.ศ. ๒๓๙๘))

ว่าด้วยนามคลองเจดีย์บูชา^๑

คลองขุดใหม่ขวางเมืองนครไชยศรี ปากคลองอยู่กับท้ายบ้านท่านาปลายคลอง
จดพระปฐมเจดีย์นั้น บัดนี้พระราชทานนามชื่อว่า คลองเจดีย์บูชา เพราะได้ทรงบริจาค
พระราชทรัพย์ ๖๐๐ ชั่งเศษ จ้างเงินให้ขุดเป็นคลองขึ้น เพื่อจะให้ เป็นทางบูชาพระเจดีย์
นั้น มิใช่คลองของผู้อื่นสร้าง เพราะฉะนั้นให้คนทั้งปวงเรียกนามตามพระราชทานนี้เทอญ

(คัดจากประกาศวันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย ยังเป็นนพศก (พ.ศ. ๒๔๐๑))

^๑ ในประกาศว่า ประกาศพระราชทานนามคลองเจดีย์บูชา และตอนต้นประกาศมี
พระบรมราชโองการด้วย

ว่าด้วยนามพระที่นั่งशलัศคพิมานและพระที่นั่ง ในพระบรมมหาราชวัง^๑

ด้วยชื่อ พระที่นั่งशलัศคพิมาน เรียกได้แต่องค์เล็กริมน้ำหลังเดียวนอกนั้น องค์ใหญ่ด้านเหนือและองค์ใหญ่ด้านใต้ องค์สูงยังไม่มียี่ห้อซึ่งจะเรียกว่า ชลัศคพิมาน ทั่วไปทุกหลังทั้งจังหวัดพระตำหนักนั้นไม่ได้ เปรียบเหมือนในจังหวัดทองพระโรง ก็มีชื่อพระตำหนักต่าง ๆ พระที่นั่งสนามจันทร์ ก็เป็นชื่อพระที่นั่งองค์เล็กหลังเดียว ไม่ได้ เป็นชื่อทั่วไปทั้งจังหวัดทองพระโรงฉนั้นใด พระที่นั่งशलัศคพิมานก็เป็นชื่อพระที่นั่งองค์เล็ก ริมน้ำหลังเดียวเหมือนกัน

อนึ่ง พระที่นั่งสร้างขึ้นใหม่บนกำแพง ตรงหน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตน ศาสคาราม ชื่อ พระที่นั่งไชยชุมพล พระที่นั่งตึกหอสูงสำหรับทอดพระเนตรเห็นไปไกลนั้น ชื่อ พระที่นั่งภูวดลทิศในย พระมหาปราสาทบนกำแพงด้านตะวันออกชื่อ พระที่นั่ง สุทโธสวรรย์ พระที่นั่งทองพระโรงใหม่ในสวนชื่อ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระที่นั่ง องค์สูงด้านหลังพระที่นั่งอนันตสมาคม ชื่อ พระที่นั่งบรมพิมาน พระที่นั่งองค์ด้านตะวันตก ต่อมาข้างใน ชื่อ พระที่นั่งนงคราญสโมสร พระที่นั่งองค์ด้านใต้ชื่อ พระที่นั่งจันทรทิพ โอภาส พระที่นั่งองค์ด้านเหนือชื่อ พระที่นั่งภาณุมาศจรัญญ พระที่นั่งแฝดซึ่งเป็น พระตำหนักเดิมอยู่ด้านเหนือชื่อ พระที่นั่งมูลมณเฑียร หอพระปรตรออยู่ด้านเหนือพระที่นั่ง อนันตสมาคมชื่อ หอเสถียรธรรมปริตร

(คัดจากประกาศวันพุธ เดือน ๗ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเมีย สัมพุทธศก (พ.ศ. ๒๔๐๑))

^๑ ในประกาศว่า ประกาศนามพระที่นั่งशलัศคพิมานและพระที่นั่งฝ่ายตะวันออก ในพระบรมมหาราชวัง

ว่าด้วยนามพระที่นั่งท่าที่ประทับราชวรดิฐ^๑

พระตำหนักที่ประทับริมฝั่งน้ำ ที่เรียกกันว่า พระตำหนักน้ำข้าง พระตำหนัก
แพข้าง บัดนี้พระราชทานชื่อว่า พระที่นั่งขลังคพิมาน ดังนี้จำเพาะแต่หลังสูงริมน้ำหลังเดียว
มิใช่ชื่อทั้งหมู่ทั้งจังหวัด หลังสูงอีกองค์หนึ่งมีฝารอบ พระที่นั่งทิพยสถานเทพสถิต
หลังใหญ่องค์ข้างเหนือ พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย หลังใหญ่องค์ข้างใต้ พระที่นั่งองค
ในสรายุรมย์ ป้อมริมมุมน้ำข้างเหนือชื่อ ป้อมพรหมอ้านวยศิลป์ ป้อมมุมริมน้ำข้างใต้
ชื่อ ป้อมอินทรอ้านวยศร แลชื่อทั่วจังหวัดนั้น เรียกว่า ที่ประทับราชวรดิฐ ท่าน้ำทางเสด็จ
พระราชดำเนินตรงพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัยลงไปนั้น ชื่อ ท่าที่ประทับราชวรดิฐ

(คัดจากประกาศ วันเสาร์ เดือน ๙ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะแม เอกศก (พ.ศ. ๒๔๐๒))

ว่าด้วยคลองผดุงกรุงเกษม คลองถนนตรง และถนนเจริญกรุง

คลองตั้งแต่วัดแก้วฟ้าไปถึงวัดเทวราชกุญชรที่ราษฎรเรียกว่า คลองขุดใหม่
นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า คลองผดุงกรุงเกษม คลองที่แยกไปจาก
คลองผดุงกรุงเกษม ตรงไปออกที่บางอ้อใต้ปากคลองพระโขนงนั้น โปรดเกล้าฯ
ให้เรียกว่า คลองถนนตรง ทางที่ริมคลองนั้นก็ให้เรียกว่า ทางถนนตรง

ทางที่ทำใหม่ตรงวัดพระเชตุพนตรงออกไปนอกกำแพง ข้ามคลองไผ่ริม
บ้านแขกเมืองเขมร เลี้ยวไปถึงป้อมปัจจันิก แล้วข้ามคลองผดุงกรุงเกษม ตรงลงไปถึง
บางคอแหลมนั้น โปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า ถนนเจริญกรุง

(คัดจากประกาศไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี)

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศขนานนามพระที่นั่งในท่าราชวรดิฐ และพระที่นั่งสร้างใหม่
และตอนต้นประกาศมีพระบรมราชโองการพร้อมด้วยคำให้ข้ออย่างไว้

ว่าด้วยนามวัดมหาธาตุ วัดราชประดิษฐ และวัดราชบูรณะ^๑

พระอารามซึ่งทรงบริจาคพระราชทรัพย์ให้จัดซื้อที่แล้วทรงสถาปนาสร้างขึ้นในทิศตะวันออกพระบรมมหาราชวัง พระราชทานนามไว้ว่า วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ตามธรรมเนียมโบราณซึ่งเคยมีมาในเมืองใหญ่ ๆ ที่ตั้งเป็นกรุงเทพมหานครอย่างเมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิษณุโลก แลกรุงเก่า คือมี วัดมหาธาตุ แล วัดราชประดิษฐ แล วัดราชบูรณะ เป็นของสำหรับเมืองทุกเมือง แลนามชื่อว่า วัดราชประดิษฐ ในครั้งนี้ แต่เดิมเริ่มแรกสร้างก็ได้โปรดให้เขียนในแผ่นกระดานปักไว้เป็นสำคัญ ภายหลังโปรดให้จารึกชื่อนั้นลงในเสาศิลาติดตามกำแพงนั้นก็มี แต่บัดนี้มีผู้เรียกและเขียนลงในหนังสือตามคำของตนเองว่า วัดราชบัณฑิต บ้าง วัดทรงประดิษฐ บ้าง เปลี่ยนแปลงไปไม่ถูกต้องตามชื่อที่พระราชทานไว้แต่เดิม ทำให้เป็นสองอย่างเสมอเหมือนชื่อนานชื่อขึ้นใหม่ เพราะฉะนั้นตั้งแต่นั้นสืบต่อไป ห้ามอย่าให้ใครเรียกหรือแลกราบบังคมทูลพระกรุณา แลเขียนลงในหนังสือบัตรหมายในราชการต่าง ๆ ให้ผิด ๆ ไปจากชื่อที่พระราชทานไว้นั้นเป็นอันขาด ให้ใช้ว่าวัดราชประดิษฐ หรือว่าให้ลั่นชื่อวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม ให้ยั่งยืนคงอยู่ดังนี้

ในแผ่นดินไทยแต่โบราณ เมืองไหนเป็นเมืองหลวงในเวลาใดเวลาหนึ่ง เมืองนั้นมักมีวัดสำคัญ ๓ วัด ชื่อต้นคือ วัดมหาธาตุ ๑ วัดราชบูรณะ ๑ วัดราชประดิษฐ ๑ ชื่อ ๓ ชื่อนี้กรุงเก่าก็มี พิษณุโลกก็มี สุโขทัยก็มี สวรรคโลกก็มี แต่ในกรุงเทพฯ บางกอกนี้ ครั้นถึงแผ่นดินที่ ๑ สร้างกำแพงลงแล้วก็ทรงสร้างพระอารามหลวง เป็นแต่แปลงชื่อเก่าที่มีชื่อมาแล้ว คือ วัดสลัก ที่อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวังข้างเหนือ นั้น ที่เดิมก็น้อยสร้างต่อออกมาเป็นที่ใหญ่ แล้วขนานนามว่า วัดนิพพานาราม แล้วโปรดให้แปลงเป็น วัดศรีสรรเพชญ์ แล้วภายหลังทรงพระราชดำริว่า ในกรุงเทพฯ บางกอกนี้ วัดมหาธาตุยังไม่มี ก็วัดมหาธาตุเป็นที่อยู่สมเด็จพระสังฆราช ๆ อยู่ในวัดสลักซึ่งแปลงมาเป็น วัดนิพพานาราม แล้วแปลงมาเป็น วัดศรีสรรเพชญ์นั้น ควรให้แปลงเป็นวัดมหาธาตุ ตามตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เพราะฉะนั้นวัดนั้นจึงเรียกวัดมหาธาตุจนทุกวันนี้ คนเฒ่าคนแก่ยังหลงเรียกว่า ศรีสรรเพชญ์

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศให้เรียกนามวัดราชประดิษฐ์ให้ถูก และมีพระบรมราชโองการใน
ตอนต้น

อยู่บ้าง แต่เดี๋ยวนี้น้อยแล้ว ชื่อ วัดนิพพานารามก็ไม่มีใครเรียกเลย เดิวนั้นจะหาแต่ผู้รู้
ก็ไม่มี ที่ท้ายพระบรมมหาราชวังข้างใต้ มีวัดเดิมเป็นวัดใหญ่ชื่อ วัดโพธาราม ชาวบ้าน
ชาวเมืองแต่โบราณมาเรียก วัดโพธิ์ แผ่นดินที่ ๑ ได้สร้างลงพระราชนามว่า
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ชื่อพระราชนามมีผู้เรียกอยู่แต่ในพระราชวังแลคำเพ็ดทูล
บัตรหมาย นอกนั้นแล้ววัดนั้นเป็นวัดเคราะห์ร้ายยังเรียกว่า วัดโพธิ์ อยู่ทั้งแผ่นดิน
ควรเห็นว่าชื่อพระราชนามเป็นชื่อตั้งไปปิดไม่แน่น จะคิดแปลงใหม่เห็นไม่ชนะ

ยังอีก วัดเลียบ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ทรงสร้างพระอุโบสถใหม่แลหอไตรลง
ในหลวงจึงพระราชนามว่า วัดราชบูรณะ เพื่อจะเป็นคู่กันกับ วัดมหาธาตุ ก็เป็น
วัดเคราะห์ร้ายเหมือนกัน คนเรียก วัดเลียบ อยู่โน้นเองทั้งบ้านทั้งเมือง เพราะเป็นคู่กับ
วัดโพธิ์ เหมือน บ้านเลียบ บ้านแพ บ้านโพ บ้านหว้า แขวงกรุงเก่า คล่องปากนักยก
ไม่ได้ อย่างว่าแต่คนอื่นเลยถ้านุกรมกลางองค์ในวัดนั้นเอง ไม่รู้จักชื่อว่าวัดราชบูรณะก็มี

ได้ยินความตามลัทธิเก่าข้างเมืองเหนือเล่าสืบมาว่า วัดมหาธาตุ มีทุกเมืองนั้น
เพราะเป็นพระเจดีย์สถานของพระเจ้าอโศกมหาราช ตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอโศกราช
แผ่ศาสนาทุกบ้านทุกเมืองแต่เดิมที ครั้นศาสนาตั้งแล้วพระเจ้าแผ่นดินและราษฎรในเมือง
นั้น ๆ คิดจะให้มีวัดเป็นที่อยู่พระสงฆ์ขึ้นอีก ๒ วัด พระเจ้าแผ่นดินจึงสร้างวัดหนึ่งขึ้นด้วย
พระราชทรัพย์หลวง ราษฎรเรียวยกกันสร้างวัดหนึ่งขึ้น ด้วยทุนเป็นของเรียวยกจึงให้ชื่อ
วัดราชบูรณะ แปลว่าราษฎรทำให้เต็ม ก็ฝ่ายวัดที่พระเจ้าแผ่นดินสร้างจึงขนานนามว่า
วัดราชประดิษฐสถาน แปลว่าวัดในหลวงสร้างด้วยทุนหลวงอย่างเดียว แต่ วัดมหาธาตุ
เป็นที่ตั้งพระบรมธาตุ ซึ่งพระเจ้าอโศกราชแจกมาแต่เดิมจึงเรียกวัดมหาธาตุ คำโบราณ
เล่ามาอย่างนี้

ก็เมืองใหญ่ ๆ มีวัดมหาธาตุ วัดราชประดิษฐสถาน วัดราชบูรณะ ทุกเมือง แต่ใน
กรุงบางกอกนี้ยังไม่มี จึงทรงสร้างขึ้นที่ทิศตะวันออกพระบรมมหาราชวัง แล้ว
ทรงพระราชนามว่า วัดราชประดิษฐ ก็คือ วัดราชประดิษฐสถาน นั้นเอง แต่ลดฐาน
ออกเสีย เพราะกลัวคนจะเรียกว่าวัดราชประดิษฐสถานเหมือนที่กรุงเก่าไป วัดนี้ก็มีวัดเล็กใหญ่
ก็เท่า ๆ กันกับ วัดราชประดิษฐสถาน ที่กรุงเก่า แต่เดิวนั้นคนมาเรียก วัดราชบัณฑิต
เรียกอย่างนี้ผิด พวกราชบัณฑิตไม่ได้เข้าทุนด้วย ถ้าใครขึ้นเรียกขึ้นเขียนอย่างนั้นจะปรับ
๒ ตำลึง

(คัดจากประกาศวันจันทร์ เดือน ๙ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะโรง สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๔๑๑))

ว่าด้วยเรื่องแขกเรียกเมืองมะกะและเมืองมะดินะว่าเมืองกบิลพัสดุ์

จดหมายหาหรือมายังพระเจ้าฟาราชมนตรี แลขุนนางในกรมท่าชาวหลวงศรียศ
แลพระยาราชวังสัน แลเจ้ากรมปลัดกรมอาสาจาม แลอื่น ๆ แลพวกแขกมะลายูใน
หลวงโคซาอิสหากแลอื่น ๆ ว่าด้วยคำว่า เมืองกบิลพัสดุ์ นี้ จะมีประโยชน์โภชนผลเป็น
กุศลเป็นบุญอย่างไรพวกท่านจึงพากันเรียก เมืองมะกะ หรือ เมืองมะดินะ ในแผ่นดิน
อาหรับนั้นว่า เมืองกะบิลพัสดุ์รำไป จนไทยทั้งเมืองก็เรียกตามไปแทบหมด แขกนอก
ที่เขาถือศาสนาหมัด ทั้งพวกสุหนี่แลมะหะนัซซัน ท่าน ก็มีมากกว่าพวกท่าน ๑๐๐ เท่า
๑๐๐๐ เท่า ก็ไม่มีใครเขาเรียก เมืองมะกะ หรือ เมืองมะดินะ ว่าเมืองกบิลพัสดุ์ แต่คนหนึ่ง
ขึ้นไปจะถามถึง เมืองมะกะเมืองมะดินะ เรียกชื่อเมืองกบิลพัสดุ์ เขาก็ว่าไม่เข้าใจเลย
เขาว่าไม่เคยได้ยินเลย เป็นเหตุอย่างไร แยกที่เมืองไทยจึงเรียก เมืองมะกะ หรือ
เมืองมะดินะ ว่า กบิลพัสดุ์หมด ทั้งแยกที่เป็นพะม่าเข้าริด แลแยกจามแขกมะลายูแลไทย
ที่หลงเชื่อแยกนั้น บางคนได้ยิน ๆ ซ้ำ ๆ ว่าโตะคนนั้นคนนั้นเขาไป เมืองมะกะ เมืองมะดินะ
ก็มีไทยเถียง ๆ ซ้ำ ๆ ว่าเขาไม่ได้ ว่าจะไปเมืองอื่นดอก เขาจะไปเมืองกะบิลพัสดุ์ดอก
ดังนี้ ๆ

เมื่อปีหลัง พระยาตรังกานูบอกเข้ามาว่า จะลาไป เมืองมะกะ ล่ามที่กรุงแปลว่า
จะกราบถวายบังคมลาไป เมืองกบิลพัสดุ์ ๆ ซ้ำ ๆ นี่ก็ว่าพระยาตรังกานูจะเรียก
ดังนั้นด้วย จึงเอาหนังสือพระยาตรังกานูมาให้คนอ่านมะลายูอ่านไปตามตัวของเขา
คอยฟังคำที่จะออกชื่อเมืองนั้น อย่างไรก็ตามก็ฟังได้ยินเขาอ่าน ไม่มีชื่อว่า กะบิลพัสดุ์ เลย
พวกแขกในกรุงเรียกดังนี้ เอาที่ไหนมาเรียก

อนึ่ง เมืองคอสตันติโนเบล ซึ่งเป็นเมืองหลวงของพวกแขก เตอเก ที่แขกเรียก
ว่า ตูรเก บ้าง ว่า แยกใหญ่ บ้างนั้น ว่า เมืองหุ่ม บ้าง เมืองอรุ่ม บ้างดังนี้ เอาที่ไหนมา
เรียกแขกนอกไม่มีใครเขาเรียกดังนี้เลยเอาที่ไหนมาเรียก คนนอกนั้น โดยถามเขาถึง
เมืองหุ่มเมืองอรุ่ม เขาก็เข้าใจว่าเมืองโรม ซึ่งเป็นเมืองหลวง ที่บาดหลวงใหญ่
สาบโตปาปาอยู่ในแผ่นดินอิตาลีนั้นไป ๆ เมืองนั้นคนถือศาสนาหมัดไม่มีเลย มีแต่คนถือ
ศาสนาเยซุ ให้ท่านทั้งปวงหรือที่ละนาย ให้การมาจงแจ้ง เอาที่ไหนมาเรียกว่า กบิลพัสดุ์

แลเมืองหุ่ม เมืองอุ่ม จะเรียกผิดกับแขกนอกเขาเรียกนั้น จะมีประโยชน์อย่างไร
ให้การมาจางแจ้ง

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาราชวังสัน ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาให้
ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ถามข้าพระพุทธเจ้า
ว่าเมืองมะกะ เมืองมะคินะ พวกแขกเรียกว่า เมืองกะบิลพัสดุ์ นั้น เหตุอย่างไร เอาที่ไหน
มาเรียก ให้ข้าพระพุทธเจ้าให้การมาตามรู้ นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าฯ พระเดช
พระคุณเป็นล้นเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้าแลเจ้ากรมปลัดกรมในกรมอาสาจามก็เรียก
เมืองมะกะ เมืองมะคินะ เหมือนแขกชาติอาหรับ ไม่ได้เรียกว่า เมืองกะบิลพัสดุ์ อนึ่ง
เมืองชาติแขกโครเกที่เป็นเมืองใหญ่ พวกแขกชาติสุรินทร์เรียกว่าเมืองอิศา (หมดลบบัเท่านั้น)

ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย

หมวด
โบราณคดี

หมวดโบราณคดีภาค ๑ ว่าด้วยราชประเพณีโบราณ

ประเพณีนำริ้วตรวจทางเสด็จพระราชดำเนิน

มีพระราชกำหนด แลบทพระอัยยการสำหรับประเทศกรุงสยามแต่ครั้งกรุงเทพ
ทวารวดีศรีอยุธยา ที่ทุกวันนี้เรียกว่ากรุงเก่า นั้นสืบ ๆ มา เป็นอย่างธรรมเนียมอยู่จนราบเท่า
ทุกวันนี้ถ้าพระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารค ก็มีมานำริ้วตรวจทางไปก่อน
มีกระสุนมีธนู มีหอกขัดเสียบไปบนหลังม้า แล้วถึงกระบวนองครักษ์ถือหอกขัด
กระบี่เป็นลำดับ ๆ จนถึงพระราชยาน ถ้าเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคเล่า ในเรือ
ประตู่หน้า ประตู่หลังในเรือตั้งในเรือกันยาทุก ๆ ลำ แลหน้าแลท้ายเรือพระที่นั่งก็มีกระสุน
มีปืนมีไม้ศิรีษะตายไป ถ้ามีเรือตัดหน้าเรือพระที่นั่งหรือแข่งเรือขึ้นมา ก็ต้องลงอาญาตาม
กฎหมาย ถ้าราษฎรเดินยืนเยียมหน้าต่างเยียมประตู่ที่ใกล้ทางเสด็จพระราชดำเนิน ม้านำริ้ว
แลเจ้าพนักงานในเรือประตู่หน้า ประตู่หลัง ในเรือตั้ง ในเรือพระที่นั่งก็เอากระสุนยิง ครั้น
กาลล่วงมานานเมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตร พระพุทธเลิศหล้า
นภลัย เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานพระกฐิน ณ วัดหนึ่ง ณ วัดนางนอง แล้วเสด็จ
พระราชดำเนินกลับมาในกลางทาง ทรงได้ยินเสียงผู้หญิงร้องทุกข์ถวายความว่า เจ้าพนักงาน
ในเรือตั้งเอากระสุนยิงถูกดวงจักขุแตก ครั้นได้ทรงสดับแล้วทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้รอ
เรือพระที่นั่ง แล้วคำรัสสั่งให้หลวงทิพเนตร เจ้ากรมหมอมสำหรับรักษาจักขุโรค ซึ่งลงประจำ
อยู่ในเรือพระที่นั่งไปดูรักษา หลวงทิพเนตรจึงกลับมากราบทูลพระกรุณาว่ากระสุนยิงถูก
ดวงจักขุแตกเสียแล้ว จึงพระราชทานเงินตราผ้านุ่งผ้าห่ม ทำขวัญให้แก่หญิงผู้เสียจักขุ
นั้นแล้ว จึงโปรดให้มีพระราชบัญญัติห้ามว่าแต่นั้นสืบไปเมื่อนั้น อย่าให้เจ้าพนักงานใน
เรือประตู่หน้า ประตู่หลัง ในเรือตั้งในเรือพระที่นั่งเอากระสุนยิงราษฎรต่อไป เป็นแต่ให้
เจียดเจือพอให้รู้กลัว เพราะฉะนั้นเจ้าพนักงานต้องเอากระสุน เตรียมไปตามธรรมเนียม
แล้วห้ามคนที่ไม่เคารพเรียบร้อยแต่ด้วยโบกมือห้ามบ้าง เจือกระสุนบ้าง^๑

(คัดจากประกาศยกเลิกการยิงกระสุน และอนุญาตให้ราษฎรเฝ้าได้ในทางเสด็จพระราช
ดำเนิน ลงวันอาทิตย์เดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก (พ.ศ. ๒๔๐๐))

^๑ ความที่คัดมาจากประกาศนี้ไม่ครบขาดในตอนต้นที่เป็นการรับพระบรมราชาโองการและ
ตอนท้ายต่อจากนี้ยังมีอีก

ประเพณีลงสรงโสกันต์^๑

ธรรมเนียมลงสรงโสกันต์ ที่เป็นพิธีสำหรับราชตระกูลในแผ่นดินสยามสืบมา สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้า ทั้งชายทั้งหญิง คือท่านที่มีพระบิดาพระมารดาเป็นราชตระกูลทั้งสองฝ่าย แต่จะว่าให้ละเอียดถ้าเป็นการตั้งพระวงศ์ใหม่ พระเจ้าพี่ยา พระเจ้าน้องยา พระเจ้าพี่นาง พระเจ้าน้องนาง ที่ร่วมพระชนกชนนีกับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ก็เป็นสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ ทั้งสิ้น แต่ที่ต่างจากพระมารดาต่อโปรดให้เป็นจึงเป็นได้ พระเจ้าลูกเธอที่ประสูติแต่ พระอัครมเหสี พระราชชายาที่ติดมาแต่เดิมก็ดี ตั้งใหม่ก็ดี ก็เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ทั้งชายทั้งหญิง พระเจ้าลูกเธอที่เจ้าจอมมารดาเป็นแต่พระสนมไม่เป็นเจ้าฟ้าก็เป็นแต่ พระองค์เจ้า ถ้าเจ้าจอมเป็นเชื้อพระวงศ์ห่าง ๆ ก็ดี เป็นบุตรเจ้าแผ่นดินเมืองน้อยรอบคอบ ก็ดี หรือเป็นบุตรเสนาบดีมีความชอบก็ดี ถ้าโปรดให้เป็นเจ้าฟ้าก็เป็นได้ พระเจ้าหลานเธอนั้น คือพระโอรสพระธิดาในพระบรมราชวัง ถ้าพระมารดาโปรดให้เป็นเจ้า บุตรก็เป็น สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้า

สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเจ้าฟ้าหญิง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิง เมื่อได้พระสวามีเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ก็ดี เป็นกรมพระราช ๖ วังก็ดี เป็นเจ้าต่างกรม ไม่มีกรมเจ้าฟ้าหรือพระองค์เจ้าก็ดี ถ้ามีบุตรบุตรบังเกิด ก็เป็นเจ้าฟ้าตามพระมารดา แต่ศักดิ์นาต่ำเสมอพระองค์เจ้าที่เป็นพระเจ้าหลานเธอ ดังสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ มีศักดิ์นาเสมอเพียงพระองค์เจ้าที่เป็นพระเจ้าลูกเธอ

เมื่อแผ่นดินสืบ ๆ มา พระราชโอรสพระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ แลกรมพระราชวังฯ ที่ประสูติแต่พระมารดาเป็นเจ้าฟ้าก็ดี เป็นพระองค์เจ้าก็ดีคงเป็น เจ้าฟ้า ถ้ามารดาเป็นแต่หม่อมเจ้าแลราชินิกุล แลธิดาเมืองน้อยรอบคอบ ก็คงเป็นแต่ พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้า ต่อพระเจ้าแผ่นดินใหญ่โปรดให้เป็นเจ้าฟ้าจึงเป็นได้

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ และขึ้นต้นประกาศว่า ประกาศเล่าธรรมเนียมลงสรงโสกันต์

ในกรมพระราชวังหลัง บุตรบุตรประสูติแต่อัครชายา มียศเป็นเจ้า ก็เป็นได้เพียง
พระองค์เจ้า ต่อมาธิดาเป็นเจ้าฟ้าจึงเป็นเจ้าฟ้าตามพระมารดา บุตรบุตรกรมพระราชวัง
หลังที่เกิดแต่พระสนมก็คงเป็นหม่อมเจ้าเหมือนกับบุตรบุตรของพระองค์เจ้าชายทั้งปวง
ที่ตั้งกรมแล้วและยังไม่มีกรม หม่อมเจ้าทั้งปวงที่ได้อำนาจฝ่ายหน้าฝ่ายใน โปรดเลื่อน
ให้เป็นพระองค์เจ้าโดยความชอบก็เป็นได้ การกำหนดที่ว่ามานี้ ตามแบบแผนซึ่งมีสืบมา
แต่โบราณหลายชั่วแผ่นดินแต่ครั้งกรุงเก่ามา

เมื่อครั้งแผ่นดินกรุงธนบุรี แรกตั้งแผ่นดินบางกอกก่อน พระวงศ์นี้มีพระเจ้า
ลูกเธอชายเป็นเจ้าฟ้า ๓ พระองค์ พระองค์ ๑ เกิดแต่พระอัครชายาเดิม อีกพระองค์ ๑
เกิดแต่มารดาที่เป็นพระญาติพระวงศ์ของพระเจ้าแผ่นดินในเวลานั้น อีกพระองค์ ๑
เกิดแต่มารดาที่เป็นบุตรของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อตั้งพระวงศ์
ใหม่ขึ้น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอสองพระองค์ก็เป็นเจ้าฟ้า สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
พระองค์ใหญ่มีพระบุตร ๓ บุตร ๑ แต่พระบิดาสิ้นชีพเสียนานแล้ว สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
พระองค์น้อยมีพระบุตร ๓ บุตร ๒ พระบิดาก็สิ้นชีพเสียนานแล้วเหมือนกัน ก็ทั้ง ๔ พระองค์
นั้นพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าทั้งสิ้น ภายหลังมาพระบุตร
ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระองค์ใหญ่นั้น โปรดให้เป็นกรมพระราชวังหลัง เป็นลำดับ
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอที่โปรดให้เป็นกรมพระราชวังบวรฯ ในแผ่นดินนั้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในแผ่นดินนั้น มีพระราชโอรส ๒ พระองค์
พระราชธิดา ๒ พระองค์แต่พระอัครชายาเดิม โปรดให้เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า
ทั้ง ๔ พระองค์ แต่กรมพระราชวังฯ มีพระธิดาประสูติแต่พระมารดาเป็นเชื้อเจ้า
เมืองเชียงใหม่^๑ โปรดให้เป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าด้วย รวมเจ้าฟ้าในต้นแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ๒^๒ ถ้านับ
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอที่เป็นกรมพระราชวังฯ ด้วย ก็เป็น ๓ เป็นชั้นศักดิ์สูงอย่างเอก
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ๔ พระองค์เป็นอย่างโท สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้า

^๑ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าพิบูลยทนต์พระองค์หนึ่ง เจ้าสิริธรเจ้าน้องพระเจ้ายาละ
เมืองเชียงใหม่เป็นพระมารดา

^๒ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระยาเทพสุดาวดี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระศรีสราภรณ์

นับกรมพระราชวังหลังด้วยเป็น ๑๑ พระองค์เป็นอย่างตรี รวมเจ้าฟ้าทั้ง ๒ อย่างเป็น ๑๘ พระองค์ คือนับเจ้าฟ้าหลานเธอที่เป็นราชบุตรกรุงธนบุรีด้วยนั้น อนึ่งมีเจ้าฟ้าหญิงอีกพระองค์หนึ่ง เป็นพระราชธิดาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระวงศ์เก่ากรุงศรีอยุธยา ยังคงยศบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าฟ้าอยู่ด้วย จึงรวมเป็น ๑๙ พระองค์ด้วยกัน

ก้นเจ้าฟ้าเหล่านี้ เมื่อแรกตั้งแผ่นดินยังไม่ได้โสกันต์ ๗ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ๓ พระองค์ ยกแต่พระองค์ใหญ่ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระองค์น้อย ๒ พระองค์ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าในกรมพระราชวังฯ พระองค์ ๑ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอที่เป็นราชบุตรกรุงธนบุรีพระองค์ ๑ จึงรวมเป็น ๗ พระองค์ เมื่อถึงปีมีกำหนดควรจะโสกันต์ ก็มีราชการทัพศึกกับพม่า วุ่นวายอยู่ เพราะเป็นการต้นแผ่นดินไม่มีช่องมีเวลาที่จะได้ทำพระราชพิธีให้เต็มตามตำราคือ ๒ พระองค์ ถึงกำหนดโสกันต์ในปีแรกตั้งแผ่นดินใหม่ คือปีชาลจัตวา ศักราช ๑๑๔๔ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๗๘๒ อีก ๒ พระองค์ถึงกำหนดในปีมะเส็ง สัปตศก ศักราช ๑๑๔๗ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๗๘๕ อีก ๒ พระองค์ถึงกำหนดโสกันต์ในปีระกาเอกศก ศักราช ๑๑๕๑ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๗๘๙ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าที่เป็นราชบุตรเจ้ากรุงธนบุรีนั้น ถึงกำหนดโสกันต์ในปีกุนทรศก ศักราช ๑๑๕๓ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๗๙๑ ใน ๑๐ ปีนี้พะม่ายกมารบแทบทุกปี มีราชการทัพศึกมาก ไม่มีช่องที่จะได้คิดทำการลงสรลงโสกันต์เลย เป็นแต่ทำโดยสังเขปพอเป็นแล้วไป แต่เจ้าฟ้าพินทวดีซึ่งเป็นพระราชธิดาพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาโบราณนั้น^๑ ท่านเคยลงสรลงโสกันต์ด้วยพระองค์เอง แลเห็นการงานต่าง ๆ เมื่อเวลาลงสรลงโสกันต์เจ้าพี่เจ้าน้องของท่าน ๆ ทราบการทุกอย่าง เป็นผู้แนะนำอย่างธรรมเนียมโบราณอื่น ๆ ต่าง ๆ หลายอย่างหลายประการ ในกรุงเทพฯ นี้ เมื่อท่านเห็นว่าเจ้าฟ้า ๗ พระองค์ที่โสกันต์ ไม่ได้ทำเต็มตามตำราพระราชพิธีแต่สักพระองค์หนึ่ง จนหมดเจ้าฟ้าไปแล้ว ท่านก็บ่นนึกว่าการอย่างธรรมเนียมพระราชพิธีลงสรลงโสกันต์เจ้าฟ้าจะสาบสูญไปเสียแล้ว ท่านก็ทรงชราแล้ว เมื่อไม่มีพระชนม์ท่าน ถ้าการสืบไปมีเวลาที่จะได้ทำขึ้น ใครจะมานะจัดการให้ถูกต้องตามแบบแผนได้เล่า ท่านจึงคิดอ่านจดหมายการงานลงสรลงโสกันต์

^๑ พระราชธิดาสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

ต่าง ๆ ลงไว้ แล้วชี้แจง ให้ผู้ใหญ่ผู้น้อยข้างหน้าข้างในเรียนรู้ไว้ด้วยกันมาก เพื่อจะไม่ให้การสาบสูญไป ความที่เจ้าฟ้าพินทวดีทรงพระวิตกนั้น กรมพระราชวัง ฯ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นชอบด้วย จึงทรงสร้างเขาไกรลาสมีพระมณฑปบนยอด และมีสระโนคาต แลท่อน้ำจากปากสัตว์ทั้ง ๔ ตามอย่างเจ้าฟ้าพินทวดีชี้การให้ทำ ครั้นการเขาไกรลาสเสร็จแล้ว ก็กราบทูลขอแด่พระเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้ทำการโสกันต์พระราชบุตรแลพระราชบุตรของท่านที่เป็นแต่พระองค์เจ้าสมมตให้เป็นดังเจ้าฟ้า ทำการทั้งนี้แม้ผิดอย่างธรรมเนียม ก็เพื่อว่าจะให้เห็นเป็นอย่างทันเวลา เมื่อเจ้าฟ้าพินทวดียังทรงพระชนม์อยู่ จะให้มีผู้ได้รู้ได้เห็นไว้เป็นอันมาก มิให้การสาบสูญไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็โปรดให้การเป็นไปตามพระทัยกรมพระราชวัง ฯ แต่ส่วนพระองค์ไม่ชอบพระราชหฤทัยจะทำให้ผิดอย่างธรรมเนียมไป กรมพระราชวัง ฯ เมื่อได้ช่องโปรดอำนวยการให้ทำ ก็ได้ทำการโสกันต์ในพระบรมราชวัง ๓ ครั้ง คือปีเถาะ สัปตศกักราช ๑๑๕๗ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๗๙๕ ครั้ง ๑ คือ ปีมะเมียสัมฤทธิ์ศกักราช ๑๑๖๐ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๗๙๘ ครั้ง ๑ คือปีระกาตรีศกักราช ๑๑๖๓ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๐๑ ครั้ง ๑

แลในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระองค์ใหญ่^๑ ได้เสด็จอยู่กับพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าหญิง^๒ ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์น้อย ประสูติพระราชโอรส ๓ พระองค์ พระองค์ที่ ๑ ประสูติในปีระกาตรีศกักราช ๑๑๖๓ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๐๑ ได้เป็นเจ้าฟ้าตามพระมารดา แต่สิ้นพระชนม์เสียในปีนั้น พระองค์ที่ ๒^๓ ประสูติในปีชวดฉก ศักราช ๑๑๖๖ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๐๔ พระองค์ที่ ๓^๔ ประสูติในปีมะโรงสัมฤทธิ์ศกักราช ๑๑๗๐

^๑ คือสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ภายหลังบรมราชาภิเษกเฉลิมพระบรมนามาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

^๒ คือสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าบุญรอด

^๓ คือเจ้าฟ้ามงกุฎ ภายหลังบรมราชาภิเษกเฉลิมพระบรมนามาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

^๔ คือเจ้าฟ้าจุฑามณี ภายหลังบรมราชาภิเษกเฉลิมพระนามาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๐๘ สองพระองค์นี้เป็นเจ้าฟ้าตามพระมารดา และเมื่อ
กรมพระราชวังบวร ฯ ในแผ่นดินนั้นสวรรคตในปีกุนเบญจศก ศักราช ๑๑๖๕ ตรงกับ
ปีคริสต์ศักราช ๑๘๐๓ แล้วล่วงมาถึงปีเถาะนพศก ศักราช ๑๑๖๙ โปรดให้สมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่เลื่อนที่เป็นกรมพระราชวังบวร ฯ เมื่อนั้นเจ้าฟ้า
พระโอรสท่าน ๒ พระองค์ พระองค์ ๑ ประสูติก่อนเลื่อนที่ พระองค์ ๑ ประสูติเมื่อเลื่อนที่
แล้วนั้น เป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้า

ก็พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้มีพระราชธิดาพระองค์หนึ่ง
มารดาเป็นบุตรเจ้าเมืองเวียงจันทน์ โปรดให้เป็นแต่เพียงพระองค์เจ้าเหมือนกันกับ
พระราชบุตรและพระราชบุตรพระองค์อื่นที่ประสูติแต่พระสนม เจ้าจอมมารดาของ
พระองค์เจ้านั้นสิ้นชีพในปีกุนเบญจศก เมื่อกรมพระราชวังบวร ฯ สวรรคตแล้วนั้น
พระองค์เจ้านั้นมีพระชนมายุได้ ๕ ขวบ เป็นกำพร้า ไม่มีเจ้าจอมมารดา ทรงพระกรุณา
ภายหลังล่วงมาปีหนึ่งพระองค์เจ้านั้นตามเสด็จลงไปล่องกระทิง วังเล่นตกร้าหายไ
คนทั้งปวงตกใจเที่ยวหาอยู่ครู่หนึ่ง จึงพบพระองค์เจ้าไปเกาะท่อนหยวกอยู่ หางมน้ำไม่
ผู้พบเชิญเสด็จกลับมาได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดมากขึ้น มีพระราชโองการดำรัสว่า
พระองค์เจ้านี้เจ้าจอมมารดาที่เป็นฝ่ายลาว^๑ อัยยกาธิปัตย์คือตัวเจ้าเวียงจันทน์ก็ยังอยู่
ควรจะให้เลื่อนที่เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า การพิธีโสกันต์ในพระบรมมหาราชวัง
แต่ตั้งแผ่นดินมาก็ยังหาได้ทำไม่ ถ้าถึงคราวโสกันต์จะได้ทำให้เป็นแบบอย่างในแผ่นดิน
จึงโปรดพระราชทานพระสุพรรณบัฏให้เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี
เจ้านั้นเมื่อถึงปีมะโรงสัมฤทธิศก ศักราช ๑๑๗๐ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๐๘
พระชนมายุครบ ๑๑ ปีถึงกำหนดที่จะโสกันต์ เมื่อนั้นเจ้าฟ้าพิณทนต์ที่เป็นผู้ชำระมา
ก็สิ้นพระชนม์ไปแล้วถึง ๗ ปี ถึงกระนั้นแบบแผนตัวอย่างการต่าง ๆ ที่เจ้าฟ้าพิณทนต์
ทรงจัดไว้ มีผู้ได้เรียนรู้เห็นอยู่เป็นอันมาก แลได้ดูอย่างการที่ทำแต่ก่อนในพระบรมราชวัง
๓ ครั้งนั้นด้วย จึงได้จัดการพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่เต็มตามตำรา คือตั้งพระราช

^๑ คือเจ้าจอมมารดาทองสุก (เจ้านางทองสุก) ราชธิดาพระเจ้าอินทวงศ์ บ้างว่าเป็นพระธิดา
พระเจ้าันทเสน

พิธีพระมหาปราสาทคล้ายกับพระราชพิธีตรุษ และมีเขาไกรลาส ราชวัติ ฉัตรทอง ฉัตรเงิน และฉัตรรายทาง นั่งกลาบาศและการเล่นต่าง ๆ อย่างสูง และให้มียุรฉัตร นางเชิญเครื่องนางสระแห่เครื่องขาว เสด็จมาทรงฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนตร์ ๓ วัน แล้วแห่มาเวลาเช้าโสกันต์ในวันที่ ๔ แล้วเสด็จขึ้นเขาไกรลาส ครอบเครื่องต้นแล้วแห่เวียนเขาไกรลาส ๓ รอบ แล้วแห่กลับในเวลาเช้า ครั้นเวลาบ่ายแห่เครื่องแดงมาสวมโภชวันนั้นแล้วต่อไปอีก ๒ วัน วันที่ ๗ จึงแห่พระเกศาไปลอย การเป็นเสร็จโสกันต์เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีในเดือน ๔ ปีมะโรงสัมฤทธิศก ศักราช ๑๑๗๐ ตรงกับเดือนมกราคม^๙ ในปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๐๙

ครั้นล่วงมาอีก ๖ เดือน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคต สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวรฯ ได้เสด็จเกลี้ยกล่อมราชสมบัติเป็นแผ่นดินที่ ๒ เจ้าฟ้าพระราชโอรส ๒ พระองค์นั้นก็เป็สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นทรงปรึกษาด้วยข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายใน ว่าการพระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้า ได้ทำลงเป็นอย่างดีมีแบบแผนเป็นจดหมายเหตุอยู่แล้ว แต่การพระราชพิธีลงทรงตั้งพระนามเจ้าฟ้าโดยอย่างเต็มตามตำรา ครึ่งกรุงศรีอยุธยาเก่า ยังหาได้ทำเป็นแบบอย่างไม่ ผู้หลักผู้ใหญ่ที่เคยเห็นก็แก่ชราเกือบจะหมดไปแล้ว จะสาบสูญเสีย จะใคร่ทำไว้ให้เป็นเกียรติยศเยี่ยงอย่างสักครั้งหนึ่ง ข้าราชการเห็นพร้อมตามกระแสพระราชดำริ ครั้นถึงปีระกา เบญจศก ศักราช ๑๑๗๕ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๑๓ จึงได้ตั้งการพระราชพิธีลงทรงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า พระองค์ใหญ่ ผูกแพไม้ไผ่ที่ทำราชวรคิษฐ์ มีกรงที่ทรงอยู่กลางล้อมด้วยซี่กรงชั้นหนึ่ง ตารางไม้ไผ่อีกชั้นหนึ่ง ร่วงอีกชั้นหนึ่ง ผ้าขาวอีกชั้นหนึ่ง มีบันไดเงินบันไดทองลง ๒ ข้าง บันไดกลางเป็นเตียงหลั่นหุ้มผ้าขาว เรียกว่าบันไดแก้ว ในกรงมีมะพร้าวคู่ ปิดเงิน ปิดทองแลปลาทองปลาเงิน กุ้งทองกุ้งเงิน ลอยอยู่ทั้ง ๔ ทิศ กรงนั้นมีพระมณฑปสวม มีราชวัติ ฉัตรทอง ฉัตรนาก ฉัตรเงิน ล้อม ๓ ชั้น มีทหารนั่งรายรอบ และมีเรือจุช่องล้อมวงแพที่ทรงแทนเขาไกรลาสในการโสกันต์ การพระราชพิธีนอกนั้น คือการขึ้นพระมหาปราสาท และการแห่ทางแห่การเล่นต่าง ๆ ก็เหมือนกับการโสกันต์แห่เครื่องขาว

^๙ คือเดือนมีนาคม เขียนตามคำในภาษาอังกฤษ March

เสด็จไปทรงฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนตร์ขึ้นมหาปราสาท ๓ วัน วันที่ ๔ จึงแห่เสด็จ
ลงไปท่าราชวรดิษฐ์ สรงในแท่นที่สรงแล้วแห่กลับ แล้วจึงเสด็จมารับพระสุพรรณบัฏ
ขึ้นมหาปราสาท พระราชทานพระสุพรรณบัฏจารึกพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติวงศ์พงศศิริกระษัตริย์ ขัตติยราชกุมาร ครั้นเวลาบ่ายแห่เครื่องแต่ง
ทรงเครื่องต้นมามสโภษที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ครั้งนั้นเรียกว่า พระที่นั่งจักรพรรดิ
พิमान ในวันนั้นแลต่อไปอีก ๒ วันเป็น ๓ เวลา เสร็จการพระราชพิธีลงสรง
ครั้นเสร็จการแล้วมีพระราชโองการดำรัสว่าการลงสรงเช่นนี้ ทำแต่ครั้งเดียวนี้เกิด
พอเป็นตัวอย่างไว้ไม่ให้สูญเสียโบราณ เพราะการโสกัณฑ์ เป็นอันจำจะต้องทำสำหรับ
ยศเจ้าฟ้าทุก ๆ พระองค์ การลงสรงทำเป็นสองซีกหากต้องการไม่ ไพร ๆ ที่เขา
ลงท่าลูกเขานั้นเพราะเขาร้อนรนจะเร่งเอาของขวัญเก็บเอาเงินคนอื่นมาใช้ เขาจึง
รีบด่วนทำการลงท่าก่อนเวลาโกนจุก เพราะเขาเห็นว่าการโกนจุกนั้นยังช้าอยู่ ก็ในหลวง
ไม่ได้ร้อนรนอะไร ไม่ควรจะทำให้เป็นสองซีกสามซีก ทำแต่โสกัณฑ์เกิด ด้วยเป็นของ
ต้องจำใจทำตามธรรมเนียม ครั้นมาเดือน ๔ ปีชวอัฐศก ศักราช ๑๑๙๘ เป็นเดือนมกราคม
ในปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๑๗ ได้มีการพระราชพิธีโสกัณฑ์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ
นั้นเป็นการใหญ่ เหมือนกันกับครั้งโสกัณฑ์ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ครั้นมาเดือน
๔ ปีมะโรงอัฐศก ศักราช ๑๑๘๒ ตรงกับเดือนมกราคม ในปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๒๑ ได้มี
การพระราชพิธีโสกัณฑ์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ อีกครั้งหนึ่ง มีเขาไกรลาส
แลการอื่น ๆ เหมือนกันกับการสองครั้งก่อน เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีนั้น ได้ทำราชการ
ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีพระโอรส ๓ พระธิดา ๑ เป็นสมเด็จพระ
เจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าทั้ง ๔ พระองค์ พระองค์ใหญ่ประสูติในปีชวอัฐศก ศักราช ๑๑๙๘
ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๑๖ พระนามว่า เจ้าฟ้าอาภรณ์ พระองค์ที่ ๒ ประสูติในปีเถาะ
เอกศก ศักราช ๑๑๘๑ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๑๙ พระนามว่า เจ้าฟ้ามหามาลา^๒

^๑ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเฉลิมพระนามาภิไธยเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
เจ้าอยู่หัว มีพระเกียรติยศเสมอด้วยพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สรง

^๒ ในรัชกาลที่ ๕ ได้รับสถาปนาเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
บำราบปรปักษ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

พระองค์ที่ ๓ เป็นเจ้าฟ้าหญิงประสูติเมื่อศักราช ๑๑๘๒ ล้นพระชนม์เสียในวันประสูติ
พระองค์ที่ ๔ ประสูติในปีมะเมีย จัตวาศก ศักราช ๑๑๘๔ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๒๒
พระนามว่า เจ้าฟ้าปิ๋ว สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ๓ พระองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ทรงพระราชดำริไว้ จะทำการโสกันต์ให้เต็มตามตำรา
เหมือนกัน ก็แต่เมื่อยังไม่ถึงเวลาโสกันต์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ก็เสด็จสวรรคตในปีวอก ฉศก ศักราช ๑๑๘๖ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๒๔
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเกลิงถวัลยราชสมบัติ

ก็แลในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น ข้างพระบรมราชวัง
มีการโสกันต์ ๒ ครั้ง คือโสกันต์ พระองค์เจ้าพงศ์อิศเรศครั้ง ๑ ในเดือน ๔ ปีวอกจัตวาศก
ศักราช ๑๑๙๔ ตรงกับเดือนมกราคมในปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๑๓ อีกครั้ง ๑ มีการโสกันต์
พระองค์เจ้าน้อยนฤมลในเดือน ๔ ปีจอฉศก ศักราช ๑๑๙๖ ตรงกับเดือนมกราคมในปีมีคริสต์
ศักราช ๑๘๑๕

ในครั้งหลังมีเขาไกรลาสด้วย แต่ย่อมกว่าในพระบรมมหาราชวัง การที่ทำนั้น
ก็คล้ายกับการโสกันต์เจ้าฟ้า เพราะทรงนับถือว่าพระองค์เจ้า ๒ พระองค์นั้นประสูติ
แต่พระมารดาเป็นธิดาเจ้ากรุงธนบุรี แต่เพราะมีเหตุจึงหาได้โปรดให้เป็นเจ้าฟ้าไม่ ว่าด้วย
การโสกันต์ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสิ้นเท่านี้

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีจออัฐศก ศักราช ๑๑๘๘
มาจนปีชวดสัมฤทธิ์ศก ศักราช ๑๑๙๐ คือเป็นปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๒๖, ๑๘๒๗, ๑๘๒๘ นั้น
เจ้าอนุเวียงจันทน์คิดกบฏ บ้านเมืองมีการทัพศึกไม่เป็นปกติ พระบรมศพสมเด็จพระ
อมรินทราบรมราชย์^๑ ค้างอยู่บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทถึง ๒ ปี ครั้นการพระบรมศพแล้ว
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทชำรุด ต้องรื้อทำใหม่ในปีชวดสัมฤทธิ์ศก พระชนมายุสมเด็จพระ
พระเจ้านั่งยาเธอ เจ้าฟ้าอาภรณ์ถึงกำหนดโสกันต์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
มีพระบรมราชโองการดำรัสว่า บ้านเมืองมีราชการทัพศึกอยู่หาสุสบายไม่ พระมหา

^๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เปลี่ยนการออกชานพระนามาภิไธยใหม่
เป็นสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

ปราสาทที่ต้องรื้อทำใหม่ ไม่มีที่ตั่งพระราชพิธีโสกันต์ ทำแต่สังเขปเอาเถิด จึงตั่ง
พระราชพิธีโสกันต์ที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทใหม่ ไม่มีเขาไกรลาส แต่การนั้น
ก็คล้ายกับกระบวนพยุหยาตรา โสกันต์ในวันที่ ๔ แล้วเวลาบ่ายแห่ทรงเครื่องต้น สมโภช
เวลาเดียวเป็นเสร็จ การโสกันต์สังเขปครั้งนี้เป็นอย่างลงแล้ว ก็เมื่อโสกันต์สมเด็จพระ
พระเจ้านั่งยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลาก็ดี สมเด็จพระเจ้าน้องนางยาเธอ เจ้าฟ้าปิ๋วก็ดี
ศักราช ๑๑๙๓ และปีมะเมีย ฉศก ศักราช ๑๑๙๖ มีพระพระราชโองการดำรัสว่า
เมื่อโสกันต์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอาภรณ์ ทำเพียงเท่าไรก็ทำเพียงเท่านั้นเถิด
ก็มีการเหมือนกัน แต่เปลี่ยนไปโสกันต์แลสมโภชที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท งาน ๔ วัน
เล็กเหมือนกัน ก็การ ๓ ครั้งนี้มีคนปันขุบขืออยู่มาก ว่าการเป็นเช่นนั้นเพราะไม่มีเจ้าของ
ในพระบรรราชวังแผ่นดินนั้นมีการโสกันต์ ๓ ครั้งแท้เป็นพยุหยาตรา เจ้าที่โสกันต์ ๓ ครั้ง
ก็เป็นแต่พระองค์เจ้ามิใช่เจ้าฟ้า กรมพระราชวัง ๑ นั้นมีพระราชบุตรพระองค์ ๑
แต่พระอัครชายาทรงพระนาม พระองค์ดาราวดี เป็นพระราชธิดากรมพระราชวัง ๑
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชบุตรพระองค์นี้ตามศักดิ์ที่มี
ในกฎหมายอย่างธรรมเนียมก็เป็นเจ้าฟ้า แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวหาได้
โปรดให้เป็นไม่ว่า เรียกพระนามว่า พระองค์เจ้าอิศราพงศ์ ๆ นั้นมีพระชนมายุถึงกำหนด
โสกันต์ กรมพระราชวัง ๑ สวรรคตก่อนแต่พระองค์เจ้านั้นยังไม่ได้โสกันต์ เมื่อโสกันต์
มาโสกันต์ในพระบรมมหาราชวังด้วย พิธีไม่มีแห่แหนเหมือนพระองค์เจ้าสามัญ ก็มีผู้คน
กระซิบกันว่าเป็นอย่างนี้เพราะไม่มีเจ้าของเหมือนกันนั้น

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงรับหม่อมเจ้าหญิงธิดาพระองค์เจ้า
ลักขณานุคุณ ที่พระบิดาลิ้นพระชนม์ พระชนมายุได้ ๗ เดือนมาเลี้ยงไว้ในพระราชวัง
โปรดปรานมากยิ่งขึ้นกว่าพระราชบุตรพระราชธิดา พระราชทานสุพรรณบัฏเลื่อนที่ให้
เป็นพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทำท่วงที่เหมือนจะให้ป็นเจ้าฟ้า ด้วยพิธีเมื่อเวลาเลื่อน
หม่อมเจ้าให้เป็นพระองค์เจ้านั้น คล้ายกับเมื่อเลื่อนพระองค์เจ้าหญิงให้เป็นเจ้าฟ้าคุณพล
ทิพยวดี ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ครั้นพระองค์เจ้าโสมนัส
วัฒนาวดีทรงพระเจริญชนมายุถึงกำหนด โสกันต์ในปีมะเมียอัฐศก ศักราช ๑๒๐๘
ตรงกับปีคริสตศักราช ๑๘๕๖ ให้ตั่งการพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่ คล้ายกับโสกันต์
เจ้าฟ้า เป็นแต่ไม่มีเขาไกรลาส ปลุกพระเบญจาที่สงฆ์แลพลับพลาเปลื้องเครื่องบนขาลา

พระมหาปราสาทแทน การอื่น ๆ ก็เหมือนกันกับเจ้าฟ้า แท้ถึง ๖ วัน เป็นแต่วันที่ ๗ ไม่มีแห่พระเกศา ก็โสกันต์ครั้งนี้อย่าว่าแต่พวกอื่นเลย ถึงพระเจ้าลูกเธอฝ่ายหน้าฝ่ายใน ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็บ่นว่า พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี มีบุญมากไปกว่าพระองค์เจ้าลูกเธอทั้งปวงอีก การโสกันต์ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสิ้นเท่านี้ ครั้นล่วงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปีกุนตรีก ศักราช ๑๒๑๓ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๕๑ จึงพระราชวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงพร้อมใจกันเชิญเสด็จ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า มงกุฎขึ้นเกลิงถวัลยราชสมบัติ รับพระบรมราชาภิเษกในพระบรมมหาราชวัง แลเชิญ เสด็จสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑามณี ให้รับพระบรมราชาภิเษกในพระบรมราชวัง ตามอย่างยศพระเจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์อย่างแต่ก่อน เพราะเห็นว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า ๒ พระองค์นี้ มีพระบารมีเล่าลือชาปรากฏเป็นที่นับถือของคนไกล แลไกลเป็นอันมาก ด้วยได้มีการลงทรงแลโสกันต์เป็นการใหญ่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยถึง ๓ ครั้งดังกล่าวมาแล้ว แล้วพระราชวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ ฝ่ายหน้าฝ่ายใน แลท่านเสนาบดีปรึกษาร่วมกันว่า พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดีได้เป็น พระองค์เจ้ามัยศใหญ่ ได้มีการโสกันต์อย่างเจ้าฟ้าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระนามแลเกียรติยศลือชาปรากฏสมควร จึงได้กราบทูลถวายตั้งเป็นสมเด็จพระนางเธอเป็นเจ้าเป็นใหญ่ข้างใน สมเด็จพระนางเธอพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทรงพระครรภ์ได้ ๗ เดือนประจวบลง ประสูติพระราชโอรสในกำลังประจวบ พระราชโอรสนั้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชาย เรียกพระนามตามพระมารดา ว่าเจ้าฟ้าโสมนัส มีพระชนมอยู่เพียง ๓ นาฬิกาก็สิ้นพระชนม์ เพราะพระกำลังยังอ่อนนัก สมเด็จพระนางเธอนั้นก็ประจวบหนักลง พระอาการหาคลายไม่ สิ้นพระชนม์ภายหลังพระโอรส ๕๐ วัน คือในวันอาทิตย์เดือน ๑๑ แรม ๑๒ ค่ำ ปีชวดจัตวา ศักราช ๑๒๑๔ ตรงกับวันที่ ๑๐ เดือนออกดอกเบอริมีคริสต์ศักราช ๑๘๕๒ ครั้นภายหลังมาพระราชวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ ฝ่ายหน้าฝ่ายใน และเสนาบดีพร้อมใจกันถวายพระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ ผู้พระธิดาของพระเจ้าลูกของสมเด็จพระนางเธอซึ่งสิ้นพระชนม์แล้วนั้น ให้เป็นสมเด็จพระนางเธอสืบฐานันดรนั้นต่อไป

สมเด็จพระนางเธอ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ ประสูติพระราชบุตรใหญ่
พระองค์ ๑ ทรงพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ในกลางปีฉลู
เบญจศก ศักราช ๑๒๑๕ ตรงกับเดือนเสปเตมเบอร์^๑ คริสต์ศักราช ๑๘๕๓ แล้วประสูติ
พระราชธิดาอีกพระองค์ ๑ ทรงพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑล
ในปีเถาะสัปตศกศักราช ๑๒๑๗ ตรงกับเดือนเอปรีล^๒ ในปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๕๕
แล้วประสูติพระราชบุตรอีกพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้าจาดุรนต์รศมี ในปลายปีมะโรงอัฐศก ศักราช ๑๒๑๘ ตรงกับเดือนยੰนุนาวาริ^๓
ปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๕๗ แลประสูติพระราชบุตรอีกพระองค์ ๑ ทรงพระนาม สมเด็จพระ
เจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีในปลายปีมะแมเอกศก ศักราช ๑๒๒๑ ตรงกับเดือน
ยੰนุนาวาริ ในปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๖๐ สมเด็จพระนางเธอ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์
นั้น ประชวรพระโรคในพระทรงมาปีเศษ สิ้นพระชนม์ในเดือน ๑๐ ปีระกาตรีศก
ศักราช ๑๒๒๓ ตรงกับเดือนเสปเตมเบอร์ คริสต์ศักราช ๑๘๖๒ แล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าทัญจันทรมณฑล สิ้นพระชนม์ลงในเดือน ๖ ปีgunเบญจศก ๑๒๒๕ ตรงกับ
เดือนเม^๔ คริสต์ศักราช ๑๘๖๓ ยังคงสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า ๓ พระองค์

ก็ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ เมื่อปีชวดจัตวาศก ศักราช ๑๒๑๔ มีการโสกันต์ใน
พระบรมราชวงศ์หนึ่ง มีเขาไกรลาสแลการแห่การเล่นใหญ่กว่าปกติแต่ไม่เต็มตำรา
การคล้ายกันกับเช่นเคยมีในพระบรมราชวงศ์แต่ก่อนมา ภายหลังแต่ครั้งนั้นมาในพระบรม
ราชวงศ์เมื่อโสกันต์พระองค์เจ้าคราวใด ก็มีการแห่เครื่องสูงกลองชนะทุกครั้ง แต่ทำการ
นั้นในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ ไม่ได้ทำเป็นการใหญ่ไม่ได้ตั้งเขาไกรลาสแลมีการเล่นนัก
คู่ประชุม ถึงกระนั้นการก็เป็นอย่างลงในการโสกันต์พระองค์เจ้าแผ่นดินปัจจุบันนี้
แต่ฝ่ายในพระบรมมหาราชวัง พระเจ้าลูกเธอที่มีพระชนมายุเจริญจนถึงกำหนดจะโสกันต์
ยังหาไม่มี จนถึงปีระกาตรีศก

^๑ คือเดือนกันยายน เขียนตามคำในภาษาอังกฤษ September

^๒ คือเดือนเมษายน เขียนตามคำในภาษาอังกฤษ April

^๓ คือเดือนมกราคม เขียนตามคำในภาษาอังกฤษ January

^๔ คือเดือนพฤษภาคม เขียนตามคำในภาษาอังกฤษ May

ครั้นมาเมื่อปีระกาตรีศก ศักราช ๑๒๒๓ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๖๒ พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าใหญ่ยิ่งเยาวลักษณ์ มีพระชนมายุเจริญถึงกำหนดควรจะโสกันต์ พระราชวงศานุวงศ์ แลท่านเสนาบดีกราบทูลพระกรุณาว่า การพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่เว้นว่างมานาน หาได้ทำไม่ถึง ๕๐ ปีเศษมาแล้ว ผู้ที่ได้เคยเห็นการในครั้งก่อนก็มีน้อยตัวแล้ว ถึงได้เห็นจะจำการก็ไม่ถนัด แต่ผู้ที่ไม่ได้เห็นนั้นมากกว่ามาก ขอพระราชทานให้ตั้งการพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่ ในการโสกันต์พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าเป็นปฐมในพระบรมมหาราชวัง เพื่อจะได้เป็นแบบอย่างต่อไปภายหน้า ครั้นนั้นจึงได้มีพระราชโองการดำรัสสั่งให้ตั้งการพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่ มีกระบวนแห่แลมีนางเชิญมยุรฉัตร นางเชิญเครื่อง แลนางสระ แลการเล่นอื่น ๆ แต่ไม่มีเขาไกรลาส แลได้มีการพระราชพิธีรับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฏ มหาวรุษยรัตนราชวิวงศ์ วรพงศบริพัตร สิริวัฒนราชกุมาร แทนพระราชพิธีลงทรง แต่ไม่มีพระมณฑปขึ้นแพในท้องทรง

การพระราชพิธีทั้งสองนี้ได้มีในเดือน ๔ ปีระกาตรีศก ศักราช ๑๒๒๓ ตรงกับเดือนมกราคมในปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๖๓ เมื่อการพระราชพิธีโสกันต์ได้มีลงเป็นอย่างดังนี้แล้ว ครั้นมาเมื่อปีจอ จัตวาศก พระเจ้าลูกเธอ ๓ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าหญิงทักษิณา พระองค์เจ้าหญิงโสมาวดี พระองค์เจ้าหญิงประภัสร์ มีพระชนมายุเจริญถึงกำหนดควรจะโสกันต์ จึงได้โปรดให้มีการแห่โสกันต์เป็นการใหญ่อย่างครั้งก่อนอีกครั้งหนึ่ง ในเดือนยี่ป้อจัตวาศก ศักราช ๑๒๒๔ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๖๓

แลในเดือน ๔ ป้อจัตวาศกนั้น ในพระบรมราชวังได้มีการโสกันต์พระองค์เจ้าอีกครั้งหนึ่งเป็นการใหญ่ มีการแห่แลการเล่นและเขาไกรลาสน้อย คล้ายกับเมื่อปีชวด จัตวาศกนั้นแล

ภายหลังมาเมื่อปีชวดฉก พระเจ้าลูกเธอ ๒ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภรณ์ พระองค์เจ้ามณีนยาภรณ์ มีพระชนมายุเจริญถึงกำหนดควรจะโสกันต์ จึงทรงพระราชดำริว่า ในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชาธิเบศรมหาราชปราชสวาทอง ได้มีการโสกันต์พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอิน ณ ที่ประทับ เกาะบ้านเลน เป็นอย่างมา ก็ครั้งนี้พระราชวังที่ประทับเป็นที่ประพาสก็มีหลายตำบล จึงโปรดให้มีการแห่

โสกันต์เป็นการใหญ่อย่างครั้งก่อน ที่พระนครคีรี ณ เมืองเพชรบุรี ตามอย่างซึ่งเคยมีใน
โบราณนั้นอีกครั้งหนึ่งในเดือนยี่ ปีชวดฉก ศักราช ๑๒๒๖ ตรงกับปีมีคริสต์ศักราช ๑๘๖๔

เมื่อว่าการตามเหตุที่ควร พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าซึ่งมีใช้เจ้าฟ้าก็ไม่ควรจะมี
มีการพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่ แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
แลในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชวังได้มีการแห่
โสกันต์พระองค์เจ้าเกินธรรมเนียมเก่า ๒ ครั้ง ๓ ครั้งมาแล้ว แลในแผ่นดินปัจจุบันนี้
ในพระบรมราชวังก็มีการเกินธรรมเนียมเก่านำหน้าเป็นอย่างมากก่อนถึง ๒ ครั้งแล้ว
ฝ่ายในพระบรมมหาราชวังจึงต้องทำตามไป การเป็นทั้งนี้ก็เพราะการโสกันต์เป็นการใหญ่
ไม่ได้มีมานานแล้ว ผู้จะใคร่ดูมีมากและจะคอยเวลาภายหลังก็ไม่ไว้ใจการว่าจะเป็นแน่
ที่จะได้ดู จึงกราบทูลขอให้ทำขึ้น

บัดนี้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์พระองค์ใหญ่มีพระชนมายุได้
เต็ม ๑๒ ปีแต่ปีประสูติ ถึงกำหนดเวลาควรจะมีการพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่
ด้วย ได้พระราชทานพระอิสริยยศต่าง ๆ เสมออย่างพระองค์ ในครั้งแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทุกประการแล้ว ครั้นนี้จึงควรให้มีการพระราชพิธีโสกันต์
เป็นการใหญ่เต็มตามตำรา ซึ่งมีในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
๒ ครั้งนั้น เพื่อจะได้เป็นแบบอย่างไปภายหลัง ท่านผู้ที่จำเริญเกียรติราชการใด ๆ ในบัดนี้
จึงมีความยินดีคิดฉลองพระเดชพระคุณทุกท่านทูลนาย ให้เต็มตามกำลังเทอญ^๑

(คัดจากประกาศพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
ลงวันพฤหัสบดี เดือนยี่ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีฉลูสัปตศก (พ.ศ. ๒๔๐๔))

^๑ ในประกาศมีความต่อจากนี้อีก ดูในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พุทธศักราช ๒๔๐๔

ประเพณีพระราชทานเบี้ยหวัดและเงินเดือน แก่เจ้านายในพระบรมราชวัง^๑

เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น เมื่อปีมีกรมพระราชวังอยู่เจ้านายในพระบรมราชวังตั้งแต่เจ้าฟ้าพิกุลทองลงมาไม่มีนามในบัญชีเบี้ยหวัดและเงินเดือนเลย มีแต่แบ่งเงินไปแจกเบี้ยหวัดในพระบรมราชวังปีละ ๕๐๐ ชั่ง แต่เงินเดือนในพระบรมราชวังนั้น ต้นแผ่นดิน ๓ ปีมีบัญชีว่าเดือนละ ๕ ชั่ง แล้วต่อมาอีก ๗ ปีมีบัญชีว่าเดือนละ ๑๐ ชั่ง ต่อมาอีก ๑๑ ปีมีบัญชีว่าเดือนละ ๒๐ ชั่ง ต่อมาภายหลังเมื่อกรมพระราชวังไม่มีแล้ว เจ้านายในพระบรมราชวัง จึงมีบัญชีเบี้ยหวัดทองคำละ ๒ ชั่ง ขึ้นไป ๑๐ ชั่งลงมา ตามใหญ่ตามน้อย แต่เงินเดือนมีเจ้าฟ้าพิกุลทองที่เป็นกรมขุนศรีสุนทร แลกรมหมื่นเสนีเทพ แลพระองค์เจ้าคชภูมิต่างนั้น ครั้นเมื่อตั้งวังหน้าใหม่ที่พระราชวังเดิม ข้าราชการในพระบรมราชวัง ขุนนางข้างหน้านามารับในพระบรมมหาราชวังหมด เงินรวมทั้งปีมาก ๆ น้อย ๆ ไม่เสมอกัน แต่เจ้านายนั้นได้รับพระราชทานบ้าง ไม่ได้รับพระราชทานบ้าง ได้รับพระราชทานแต่ที่ได้เข้ามาเฝ้าในพระราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงรู้จัก แล้วรับสั่งให้พระราชทาน จึงได้ ไม่ได้รับสั่งแล้วก็ไม่ได้ การเป็นดังนั้นมาแต่ครั้งเป็นต่างกรม แต่ข้าราชการข้างในนั้นได้รับพระราชทานแต่คุณศรี ที่เรียกว่า คุณพี่ ผู้เดียว นอกนั้นได้รับพระราชทานแต่จำทนายเรือนแลโซลน ที่ยกแบ่งไปจากพระบรมราชวังเก่า ถึงกระนั้นก็ได้มารับพระราชทานในบัญชีรวมพร้อมกับข้าราชการในพระบรมราชวังเก่า ซึ่งรักษาพระบรมราชวังอยู่นั้น แต่เงินเดือนในพระบรมราชวังนั้น แต่แรกได้ตั้งพระราชทานไปแต่เดือนละชั่ง ภายหลังพระราชทานเดือนละ ๓ ชั่ง ของจับจ่ายทุกสิ่งเบิกแต่พระคลังในพระบรมมหาราชวังบ้าง จัดซื้อเอาแต่เงินกำไรสำเภาบ้าง ว่าถึงการในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเท่านี้

^๑ ในประกาศใช้คำว่า ประกาศเรื่องจะพระราชทานเบี้ยหวัดพระโอรสพระธิดาในพระบรมราชวัง และมีความตอนต้นประกาศอีกมาก ส่วนนี้เป็นความตอนปลาย ดูความสมบูรณ์ในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พุทธศักราช ๒๔๐๘

เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น พระราชทรัพย์ขัดสน
เงินทองพระคลังจะแจกข้าราชการไม่พอ ต้องลดกิ่งแลแบ่ง ๓ ให้แต่ ๒ แพบทุกปี
เงินไม่มีต้องเอาผ้าตีให้ก็มีบ้าง มีบัญชีเต๋ว่าไปขอยืมเงินในพระบวรราชวังมาแจกเบี้ยหวัด
แล้วจึงเก็บเงินค้ำใช้คืน เพราะครั้งนั้นในพระบวรราชวังค่าสำเภามีกำไรมาก เงินพอ
เบี้ยหวัดข้าราชการในพระบวรราชวัง ต่อปีโรสำเภาในพระบวรราชวังเสีย พระราชทาน
ขึ้นไปบ้าง น้อย ๆ มาก ๆ ไม่เสมอตำรา แต่เงินเดือนละ ๒๐ ชั่งเสมอ แต่พระองค์เจ้า
นั้นเมื่อกรมพระราชวังยังมีอยู่ ได้รับพระราชทานตามบัญชีเดิม ที่เคยได้ในแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กรมหมื่นอิศรสวรร พระองค์เจ้าประทุมวงศ ได้รับ
พระราชทานองคละ ๓ ชั่ง นอกนั้นก็ได้น้อย ๆ ลงมาถึงที่พระเยาว์ยังไม่โสกันต์ได้
องคละ ๕ ตำลึง โสกันต์แล้วองคละ ๑๐ ตำลึง ที่มาแต่วังบ้านหลวงเดิมก็ดี ที่ประสูติใหม่
ในพระบวรราชวังก็ดี ที่ยังไม่ได้โสกันต์ได้รับพระราชทาน ๕ ตำลึง ที่โสกันต์แล้วก็ ๑๐ ตำลึง
เหมือนกับหม่อมเจ้าในวังเจ้าต่างกรม แล้วกันว่าพระองค์เจ้าในพระบวรราชวังในแผ่นดิน
ปัจจุบันเวลานั้น ๆ ควรได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดในเงินรวมสำหรับในพระบวรราชวัง ซึ่งได้
พระราชทานไปตั้งว่าแล้วนั้น ตามบัญชีเก่าที่เคยมาแต่แผ่นดินก่อน ต่อมาถึงปิลลูลิปตศก
ศักราช ๑๑๗๗ กรมพระราชวังไม่มีแล้ว พระองค์เจ้าในพระบวรราชวังจึงได้รับพระราชทาน
เบี้ยหวัดมากขึ้น คือ พระองค์เจ้าประยงค์ เป็นพระองค์ใหญ่ โปรดให้เป็นกรมหมื่นอิศรส
แล้วพระราชทานเบี้ยหวัด ๑๐ ชั่ง พระองค์เจ้าหนูปาน ซึ่งเป็นกรมอมรมนตรี บัดนี้
กับพระองค์เจ้าหญิงใหญ่ประทุมวงศ ได้รับพระราชทานองคละ ๕ ชั่ง นอกนั้นได้รับ
พระราชทานองคละ ๓ ชั่งบ้าง ๒ ชั่งบ้าง ชั่ง ๑๐ ตำลึงบ้าง ชั่ง ๑ บ้าง ตามใหญ่แลน้อย
แต่เงินเดือนเจ้านายในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีบัญชีว่าได้รับ
พระราชทานตามแต่เคยได้ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่พระราชทาน
ขึ้นใหม่ไม่มี ๆ แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมาไต่วังหม่อมหมื่นเป็นวังแล้ว
เบี้ยหวัดที่หม่อมหมื่นเคยได้ ๓๐ ชั่งทุกปี เงินเดือน ๆ ละ ๑๐ ตำลึงทุกเดือน ก็ได้รับ
พระราชทานแต่ปีแรกมาอยู่วังนั้นจนสิ้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย^๑

(คัดจากประกาศเรื่องจะพระราชทานเบี้ยหวัดพระโอรสพระธิดาในพระบรมราชวัง
ปิลลูลิปตศก (พ.ศ. ๒๔๐๘))

^๑ ประกาศฉบับนี้ไม่จบ เห็นจะทรงร่างไว้ไม่ได้ออก แต่เห็นท้องเรื่องเป็นคดีจึงนำมาพิมพ์ไว้ด้วย

ประเพณีพระราชทานเบี้ยหวัดพระราชวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวช

เงินที่เรียกว่า พระราชทรัพย์ ที่พระราชทานแจกเบี้ยหวัดนี้ ก็เป็นเงินที่รวบรวมได้มาจากราษฎรที่พึ่งพระบารมี เลี้ยงชีวิตอยู่ในพระราชอาณาเขตต์ มาเป็นกองจ่ายใหญ่สำหรับจะได้ทำนุบำรุงพระมหากษัตริย์ แลสงเคราะห์พระราชวงศานุวงศ์ เสนามาตย์ ราชบริพารที่ได้ฉลองพระเดชพระคุณรับราชการแผ่นดินโดยตำแหน่ง แล้วทรงพระราชดำริเห็นว่า การแจกเบี้ยหวัดนี้เป็นของทั่วไปในพระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการที่เป็นเชื้อพระวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ซึ่งได้ช่วยราชการแผ่นดิน มากแลน้อยตามควรแก่กำลัง แลความเพียรสติปัญญาแลตระกูล นานาคักดีฝ่ายพระราชวงศานุวงศ์แลเชื้อพระวงศ์ที่ไปทรงผนวชในพระศาสนานี้ ที่ทรงผนวชนานไม่ได้ช่วยราชการแผ่นดิน ก็ควรจะให้ยกเบี้ยหวัดเสีย ดังหนึ่งข้าราชการที่กราบถวายบังคมลาออกไปบวชในพระศาสนาตั้งแต่สองพรรษาขึ้นไปจึงจะชอบ ก็แต่พระราชวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวชในพระศาสนานี้มีความชอบอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งได้ชื่อว่าชกโยงพระราชตระกูลให้เป็นญาติในพระศาสนา จึงมีธรรมเนียมมาให้พระราชทานเบี้ยหวัดเสมออยู่มิได้เลิกถอน ก็แลเบี้ยหวัดที่พระราชทานไปตามอย่างตามธรรมเนียมนั้น เสื่อมศูนย์ไปไม่สำเร็จประโยชน์แก่ท่านผู้เป็นบรรพชิตที่ได้ไปนั้นบ้าง เป็นอกัปปิยะไปเสียไม่ควรแก่สมณะบ้าง จึงได้พระราชทานโดยกัปปิยะ^๑ นัยที่ควรจะได้สำเร็จประโยชน์ได้บริโภคใช้สอยจตุปัจจัยตามปรารถนา อนึ่งทราบในพระราชหฤทัยว่า การพระราชทานเบี้ยหวัดนี้เป็นมงคลการอันใหญ่ควรจะให้ปฏิบัติเนื่องในพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นนิรติสัย บุญเขตต์เป็นอันยิ่ง จะได้สำเร็จความสุขและประโยชน์ให้เกิดสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลแลสิริราชสมบัติแลพระราชวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง จึงมีพระบรมราชโองการให้นิมนต์พระราชวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวชในพระศาสนา มารับพระราชทานเบี้ยหวัดที่ทรงพระราชอุทิศถวายโดยกัปปิยนัย ให้เป็นจตุปัจจัยมูลเป็นส่วน ๆ ตามฐานานุศักดิ์ให้ได้ใช้สอยโดยไม่มีรังเกียจ ก่อนพระราชวงศานุวงศ์

^๑ กัปปิยะ ของที่สมควรแก่สมณะบริโภคและใช้สอยตามที่มีพุทธบัญญัติ สิ่งที่ไม่สมควรเรียกอกัปปิยะ

แลเสนามัตยราชบริพารทั้งปวง เพื่อจะให้ป็นลิสวัสดิ์มงคล ขอพระราชวงศานุวงศ์
ฝ่ายหน้าฝ่ายใน แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยที่ได้ทราบคำประกาศนี้แล้ว
จงชื่นชมยินดี อนุโมทนาในส่วนพระราชกุศล แล้วจงตั้งจิตตักตัญญูทบทวนที่ซื่อสัตย์ต่อ
พระเดชพระคุณที่ทรงพระมหากรุณาอนุเคราะห์ไปทั่วหน้าโดยสมควร ช่วยรับราชการ
ฉลองพระเดชพระคุณให้ยิ่งขึ้นไป แล้วจงจำแบบอย่างนี้ไว้ประพฤติดำเนินต่อไป อย่าให้
เสื่อมเสียพระราชกำหนด

(คัดจากประกาศพระราชพิธีประจำปีเล่ม ๑)

ประเพณีพระราชทานบรรดาศักดิ์แก่พ่อค้าต่างประเทศ^๑

ธรรมเนียมในกรุงเทพมหานคร เมื่อชนชาวต่างประเทศมีความสวามิภักดิ์
ได้รับธรรมาภิบาลช่วยหนุนช่วยในราชการแผ่นดินก็ดี หรือถวายสิ่งของมีราคาต่อพระราชา
อภัยยศพระเจ้าแผ่นดินสยามก็ดี นับว่าเป็นผู้มีความชอบแล้ว ย่อมได้รับพระราชทาน
ตำแหน่งตั้งเป็นผู้มียศบรรดาศักดิ์ฝ่ายสยามเป็นแบบอย่างมา คือเมื่อในแผ่นดินซึ่งเป็น
ปฐมรัชกาลที่ ๑ ในพระบรมราชวงศ์ กับตันแอฟ, ไลต์^๒ เป็นผู้มาขอเช่าที่เมืองปิ่น
เกาะหมากให้อิสตัมปนีอังกฤษ ในเวลานั้นได้ถวายดาบประดับพลอย ๑ ปืนบอก ๑
เป็นเครื่องเงินเป็นของดีมีราคา พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงรับไว้เป็น
พระแสง แลของอื่น ๆ มีราคามากก็ถวายไว้หลายสิ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม
ในรัชกาลเป็นปฐม ได้ทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้เป็นขุนนางมีศฝ่ายสยามว่า พระยาราช
กับตันนาย ๑ นักกุดสระวะสี ชาวประเทศอินเดียผู้หนึ่งเป็นลูกค้าอยู่ในกรุงเทพมหานครนี้
ได้ถวายมหาสังข์ทักษิณาวัฏ เป็นที่แรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามใน

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศพระราชทานบรรดาศักดิ์แก่พ่อค้าต่างประเทศ และมีความตอนต้น
ประกาศว่าประกาศแก่ผู้ใดให้ทราบ

^๒ คือ Captain Francis Light

รัชกาลที่ ๑ จึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้เป็นขุนนางมียศฝ่ายสยาม มีนามในภาษาสันสกฤตว่า หลวงสนธิภูบาลนาย ๑ เมื่อในแผ่นดินเป็นรัชกาลที่ ๓ ต่อมา มิสเตอร์ หันเตอร์ อังกฤษชาวสกอตแลนด์ เป็นลูกค้าเข้ามาตั้งห้างค้าขายในกรุงเทพมหานครนี้ได้ถวายปืนใหญ่เป็นของสำหรับแผ่นดินแลสิ่งของต่าง ๆ เป็นอันมากด้วย อนึ่ง นักกุดามอหมัดฝอเรศ ชาวประเทศอินเดีย เป็นลูกค้ามาตั้งค้าขายในกรุงเทพมหานครนี้ได้ถวายม้ารูปพรรณดีมา ๑ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามในรัชกาลที่ ๓ จึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งมิสเตอร์หันเตอร์เป็นขุนนางมียศฝ่ายสยาม มีนามโดยภาษาสันสกฤตว่า หลวงอาวุธวิเศษนาย ๑ นักกุดามอหมัดฝอเรศ เป็นผู้มียศมีนามในภาษาสันสกฤตว่า หลวงประเทศไมตรีนาย ๑

บัดนี้ นักกุดาชาเลศรเบิดัลลาลห์ เป็นลูกค้าชาวเมืองปารีสอยู่ ณ เมืองสิงคโปร์ มีความชอบ ได้ส่งพลอยไพฑูริย์ใหญ่แลม้าเทศรูปพรรณงามดีมา ๑ มาเป็นบรรณาการ แต่เราพระเจ้ากรุงสยาม แลได้ส่งสิ่งของอื่น ๆ แต่เจ้านายซึ่งเป็นเอกเทศของราชตระกูลนี้บ้าง ในเวลาต่าง ๆ หลายครั้ง เพราะฉะนั้นเราพระเจ้ากรุงสยาม เห็นว่า นักกุดาชาเลศรเบิดัลลาลห์ มีความชอบควรมียศฐานาศักดิ์ เป็นขุนนางนาย ๑ ฝ่ายสยาม โดยนามในภาษาสันสกฤต แลมีศักดิ์นากำหนดนับตามธรรมเนียมในพระนครนี้ บัดนี้เราพระเจ้ากรุงสยามขอตั้งนักกุดาชาเลศรเบิดัลลาลห์มีนามตามยศอย่างสยามว่า หลวงประเทศธรรมพานิช เป็นผู้รับทำการของราชตระกูลลับ ๆ นอกราชการแผ่นดิน

(คัดจากประกาศพระราชทานบรรดาศักดิ์พ่อค้าต่างประเทศ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ ปีเถาะนพศก (พ.ศ. ๒๔๑๐))

ประเพณีเสด็จพระราชทานพระกลืน พระอารามหลวงกรุงศรีอยุธยา

แต่ก่อนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เคยเสด็จพระราชดำเนินขึ้น
มาพระราชทานพระกลืน ณ อารามที่ได้ทรงตั้งพระราชอาสนะแลพระครูที่ได้รับพระราชทาน
นิจภัตร^๑ บ้าง เสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการพระพุทธรูปบ้าง เสด็จพระราชดำเนิน
ไปการสงครามแล้วแวะประพาสบ้างหลายครั้ง แต่อาราม ๕ อาราม คือ วัดโลกสุธา
ศาลาปูน วัดสุวรรณคด^๒ วัดพนัญเชิง วัดคูม วัดศาสคาราม นี้ได้รับพระราชทาน
นิจภัตรแลพระกลืนบรรดาศักดิ์อยู่เป็นนิจ ถึงจะไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานพระกลืน
ก็ได้ทรงพระราชทานผ้าพระกลืนให้พระราชวงศานุวงศ์ หรือข้าทูลละอองธุลีพระบาท
มาทอดเป็นพระกลืนบรรดาศักดิ์ทุกปี บางครั้งกรมพระบวรราชวัง ฯ เสด็จพระราชดำเนิน
ขึ้นมาพระราชทานพระกลืนอยู่บ้าง มาจนถึงปัจจุฉวาศก จุลศักราช ๑๑๖๔ แต่นั้นมา
พระเจ้าอยู่หัวไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาพระราชทานพระกลืน ณ พระนครศรีอยุธยา
นี้ แต่กรมพระบวรราชวัง ฯ ได้เสด็จขึ้นมาพระราชทานพระกลืนอยู่บ้าง ครั้นเมื่อ
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
มิได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาพระราชทานพระกลืน ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทมาทอด ณ พระอารามทั้ง ๕ นี้บ้าง อารามอื่น ๆ บ้าง แต่
กรมพระบวรราชวัง ฯ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เสด็จ
พระราชดำเนินขึ้นมาพระราชทานพระกลืน ณ พระมหารนครศรีอยุธยานี้หลายครั้ง ครั้นนี้
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงระลึกถึงพระราชจริยาที่พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงประพัตินั้น จึงทรงพระราชศรัทธาอุตสาหะเสด็จ
พระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราขึ้นมาพระราชทานพระกลืน ทั้งผ้าบริวาร แล
เครื่องไทยทานต่าง ๆ แก่พระสงฆ์ ซึ่งอยู่จำพรรษาในอารามนั้น ๆ ที่เคยได้รับพระราชทาน
พระกลืนบรรดาศักดิ์มาแต่ก่อนด้วยพระองค์สักครั้งหนึ่งสองครั้ง ให้เป็นพระเกียรติยศ

^๑ คือนิตยภัต ได้แก่อาหารหรือค้ำอาหารที่ถวายแก่พระภิกษุสามเณร

^๒ คือวัดสุวรรณคดอาราม ปัจจุบัน

ทราบไปในภายหน้า อนึ่งทรงพระราชดำริว่า พระอารามที่มีนิจภัตรแลกลืนบรรดาศักดิ์นั้น
ยังน้อยอยู่ จึงได้ทรงเลือกจัดอารามอื่นควรจะได้รับพระกฐินเป็น ๓ จำพวก คือ อาราม
ที่ได้ทรงสืบทราบว่าเป็นพระอารามของพระเจ้าแผ่นดินในสยามประเทศพระองค์นั้น ๆ
ซึ่งได้ครอบครองเสวยราชสมบัติพระมหากษัตริย์อยู่ย้านแต่ก่อน ๆ ได้ทรงสถาปนา
ปฏิสังขรณ์ไว้ก็ดี แลอารามซึ่งท่านแต่ก่อนที่นับในราชวงศานวงศ์ ในพระวงศ์อันนี้
ได้สถาปนาแลปฏิสังขรณ์บ้างก็ดี แลอารามของสงฆ์ที่ได้ทรงคุ้นเคยนับถือว่ามีอุปการมา
แต่ก่อนได้สถาปนาแลปฏิสังขรณ์ก็ดี อาราม ๓ จำพวกที่ว่ามานี้ ที่บัดนี้ยังไม่ร้าง ยังมี
พระสงฆ์มากถึง ๕ รูป ควรรับพระกฐินอยู่แล้ว ครั้นนี้จัดเป็นอารามรับพระกฐินหลวง
ทุกอาราม แต่อารามใดมีทางเสด็จไม่ขัดขวาง แลพระอุโบสถไม่ชำรุดควรเสด็จ
พระราชดำเนินได้ ก็เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทาน อารามที่ไม่ควรจะเป็นทางที่เสด็จ
พระราชดำเนิน ก็พระราชทานให้พระราชวงศานวงศ์พระองค์นั้น ๆ นำไปพระราชทาน
แลพระกฐินทานในอาราม ๓ จำพวกที่เพิ่มเข้าครั้งนี้ เพื่อจะทรงพระราชอุทิศเป็นส่วน
พระราชกุศล คำนับถวายพระเจ้าแผ่นดินก่อนนอกแลในพระบรมราชวงศ์นี้ แลท่านที่เนื่อง
ในพระบรมราชวงศ์ แลพระสงฆ์ผู้ใหญ่ที่มีอุปการ บรรดาที่เป็นเจ้าของอารามทั้งปวงนั้น
แลให้เป็นเกียรติยศและนามของท่านผู้สถาปนาแลปฏิสังขรณ์ ช่อมแซมอารามเหล่านั้น
แต่ก่อนด้วย

(คัดจากประกาศเรื่องพระราชทานพระกฐินและทรงสร้างปราสาทกรุงเก่า (ไม่มีวันเดือนปี))

ประเพณีพระสงฆ์สามัญสวดพระปริตร ทำน้ำพระพุทธมนตร์ในพระราชวังชั้นใน

ในพระราชนิเวศน์เวียงวังของพระเจ้าแผ่นดินสยามตามแบบแผนบุรพประเพณี
มีสืบมา พระสงฆ์สามัญได้สวดพระปริตรตามแบบอย่างข้างรามัญ ถวายน้ำพระพุทธมนตร์
เป็นน้ำสำหรับสรงพระพักตร์ แลน้ำสรงพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน แล
ประพรมเป็นทักษิณาวรรตรอบขอบในจังหวัดพระราชมหาณเฑียรนี้ทุกวัน เป็นการพระราช

พิธีมีสำหรับบรมราชตระกูลสืบมาแต่โบราณ พระสงฆ์อื่น ๆ แม้มีฐานันดรยศปรากฏด้วย
เกียรติคุณ คือเรียนรู้พระคัมภีร์ที่เป็นพระราชอาณัติเปรียญหรือที่เป็นอาจารย์บอกภวานา
วิธี หรือพระสงฆ์ที่รู้ประกอบวิทยากรรมตรล เป็นที่นับถือของคนเป็นอันมากก็ดี ก็ไม่มี
ราชบัญญัติที่จะได้รับวาระผลัดเปลี่ยนมาสดพระปริตรถวายน้ำพระพุทธมนตร์เลย
เหตุอันนี้ได้ทรงพระราชดำริว่า ชะรอยจะมีเหตุพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่งแต่โบราณราชกาล
เป็นมหัศจรรย์สำคัญอยู่อย่างไรเป็นแน่แท้ เพราะว่าปรกติธรรมตาคนชาวประเทศใด
ภาษาใดก็ย่อมนับถือพระสงฆ์ แลแพทย์หมอต่าง ๆ ตามประเทศตามภาษาของตัว
ในการสวดแลการบุญต่าง ๆ แลการปริตรรักษาตนรักษาไข้ แต่การซึ่งมีนิยมเฉพาะ
ให้พระสงฆ์รามัญพวกเดียวประจำสวดปริตรอย่างรามัญในพระราชวังนี้ จะมีความยืนยัน
มาในพระราชพงศาวดาร หรือจดหมายเหตุการต่อมาเป็นแน่นอนก็ไม่มี มีแต่คำกล่าว
เล่าต่อ ๆ กันมา ว่าต่าง ๆ บางพวกว่าเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้านั้น
ทรงนับถือพระมหาเถรกันของว่าเป็นครูอาจารย์มาแต่เมืองหงสาวดีแลได้มีความชอบมาก
จึงพระราชทานฐานันดรยศให้เป็นสมเด็จพระสังฆราช แล้วทรงนับถือพระสงฆ์รามัญมาก
แต่ขึ้นมาจึงได้เฉพาะให้อาราธนาแต่พระสงฆ์รามัญสวดปริตรในพระราชวังดังนี้บ้าง
บางพวกกล่าวว่า พระสงฆ์รามัญรูปหนึ่งกับน้องหญิงมาด้วยกันในป่า ครั้นถึงเมืองสยาม
แล้ว พระสงฆ์ทั้งปวงรังเกียจไม่ร่วมสังฆกรรมด้วย พระสงฆ์รามัญรูปนั้นจึงบอกว่าตัว
บริสุทธิ์อยู่ เมื่อเวลานอนในป่าได้วางพรา ภาษารามัญเรียกว่า ปะระตะรายเล่มหนึ่ง
ไว้ท่ามกลางมีแต่พราเป็นพยาน จึงทำสัตยาธิษฐานเฉพาะต่อความบริสุทธิ์แลไม่บริสุทธิ์
แล้วขว้างพราลงไปในน้ำ พรานั้นบันดาลลอยเห็นประจักษ์ พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบ
ความเรื่องนี้ จึงทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสตั้งพระภิกษุนั้นเป็นที่ พระไตรสรณธัมม
แล้วทรงนับถือพระสงฆ์รามัญ ซึ่งเป็นศิษยานุศิษย์พระไตรสรณธัมมของคั่นสืบมา จึงให้
อาราธนาแต่พระสงฆ์รามัญมาสวดปริตรในพระราชวังเป็นนิตยวัจนครเป็นธรรมเนียม
มาดั่งนี้ก็มิบ้างพวกหนึ่งว่า เมื่อครั้งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่งในกรุงเทพทวารวดี
ศรีอยุธยา เกิดปีศาจคนองหลอกหลอนยิ่งนักในพระราชวัง คนบางพวกกล่าวว่า สายรุ้ง
ตกลงในพระราชวังทุกวันไม่หายไป ครั้นนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน มีพระราชโองการ
ดำรัสให้มนต์พระสงฆ์ไทยที่มีชื่อเสียงเล่าลือต่าง ๆ ว่าควมีอานุภาพมาสดพระปริตร
แลให้แพทย์หมอผู้รู้วิทยาคมต่าง ๆ มาประกอบวิทยาการแก้ไข เพื่อจะบำบัดอุปัทวโทษ

คือ ปีสางที่คณะของหรือสายรุ้งลงนั้น การก็หาสงบอันตรธานหายไปไม่ ภายหลังจึงให้นิมนต์พระสงฆ์รามัญวัดทองปุมาสวดพระปริตร พระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานไทยธรรมต่าง ๆ พระสงฆ์รามัญก็ไม่รับแสดงลัทธิว่า ควรจะรับได้แต่อาหารบิณฑบาตในเวลาภิกขาจารอย่างเดียว ถ้ารับไทยธรรมอื่น ๆ เป็นลาภ เพราะทำพระปริตรนั้นแล้วก็เห็นอันเห็นแก่อำมิสไป จะสวดพระปริตรก็ไม่มีอำนาจไม่อาจบำบัดอุปัฏฐากอันตรายได้ พระเจ้าแผ่นดินจึงได้พระราชทานแต่อาหารบิณฑบาตอย่างเดียวเท่านั้น ตามคำพระสงฆ์รามัญ ๆ จึงเจริญพระปริตร ปีสางที่คณะของหรือสายรุ้งที่ลงนั้นก็อันตรธานสงบเสื่อมหาย แต่นั้นมาพระสงฆ์รามัญจึงได้สวดพระปริตรในพระราชวังใน พระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแต่อาหารบิณฑบาต เรียกว่า ทรงบาตรพระปริตรพระราชทานก่อนเป็นปฐมในเวลาเช้าทุกวันมิได้ขาด และมีได้ให้มิไทยธรรมสิ่งอื่นถวายพวกพระสงฆ์รามัญสวดพระปริตร เหมือนพวกพระสงฆ์สวดคงคาวุฒินั้นเลย เป็นธรรมเนียมสืบมาจนทุกวันนี้ ธรรมเนียมเชื่อว่าพระเจ้าแผ่นดินจะไม่พระราชทานด้วยมัจฉริยะ^๑ เจตนาในพระสงฆ์รามัญที่มีอุปการะนั้น อนึ่งเมื่อมีการเสด็จพระราชดำเนินประทับแรมราตรี ณ ตำบลใดเป็นทางไกล คือเสด็จไป การสงครามหรือแทรกโพนช้างในแผ่นดินก่อน ๆ พระสงฆ์รามัญสวดพระปริตรนี้ก็ต้องตามเสด็จพระราชดำเนินด้วยทุกครั้ง เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า เสด็จไปประทับอยู่กรุงลพบุรี ๘ เดือนในฤดูแล้งทุกปี ก็ได้อาราธนาพระสงฆ์รามัญวัดทองปุม ให้ตามเสด็จขึ้นไปตั้งอารามชื่อวัดทองปุม อยู่สวดพระปริตรถวายน้ำพระพุทธรูปทุกวัน อารามนั้นก็ยังปรากฏจนทุกวันนี้ แลน้ำพระพุทธรูปพระปริตรนี้ย่อมเป็นที่เห็นว่ามีความอาจป้องกันอุปัฏฐากอันตรายต่าง ๆ ได้จริง ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ดำรงสิริรัตนราชสุริยชาติ เถลิงถวัลยราชย์ ณ กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรหมหินทราอยุธยา นี้ ก็ได้ทรงนับถือน้ำพระพุทธรูปพระปริตรที่พระสงฆ์รามัญสวดถวายนั้นเป็นน้ำสรงพระพักตร์ แลน้ำสรงมาทุกพระองค์

(คัดจากประกาศพระราชพิธีการจรเล็ม ๒ ประกาศหอเสถียรธรรมปริต)

^๑ มัจฉริยะ คือความตระหนี่ ความหวง

หมวดโบราณคดีภาค ๒ ว่าด้วยราชจาริตโบราณ

ว่าด้วยอากรค่าน้ำ

อากรค่าน้ำนี้ก็เป็นทางที่ให้งบเกิดพระราชทรัพย์อย่างหนึ่ง สำหรับแผ่นดินในสยามประเทศนี้มีมาแต่โบราณสืบ ๆ กาลพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนทุก ๆ พระองค์ แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเก่ามา จะได้ยินว่าในแผ่นดินพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่งจะให้เลิกถอนเสียนั้นหามิได้ เพราะคนชาวประเทศไทยมีปกติตั้งธรรมดา มีเนื้อแลปลาเป็นกับข้าวเป็นนิจทุกตัวคนทุกตำบลทุกแห่ง จะเป็นคนกินแต่ของเครื่องเค็มแลเต้าหู้ ซึ่งเป็นสิ่งมิใช่เนื้อปลาเป็นกับข้าวดังจีนบางจำพวกก็ดี หรือเป็นคนกินนมเนยถั่วงาเป็นกับข้าวดังพราหมณ์แลคนชาวมัชฌิมประเทศโดยมากก็ดีหามิได้ เพราะฉะนั้นท่านผู้ครองแผ่นดินมาแต่ก่อนจึงได้เก็บอากรแก่คนหากุ้งหาปลาเหมือนเก็บค่านาสมพักสรแก่ผู้ทำนาทำไร่ทำสวนเสมอกันไปทั้งพระราชอาณาเขตต์ รวบรวมพระราชทรัพย์มาใช้จ่ายเป็นการทำนุบำรุงแผ่นดิน คຸ້ມครองราชฎฐ์ทั้งปวงไว้ให้อยู่เย็นเป็นสุข ก็แลประเพณีรักษาแผ่นดินอย่างประเทศไทยนี้ ก็เห็นว่าสมควรแก่กาลแลประเทศอันนี้อยู่แล้ว เพราะพระเจ้าแผ่นดินกรุงไทยสืบมาแต่โบราณองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งจะมีบุญญาธิการเหลือล้นนัก จนถึงขุนคลังแก้วมีทิพจักขุเห็นทรัพย์แผ่นดิน หยิบเอาทรัพย์ในแผ่นดินขึ้นมากวายเป็นทุกขณะทุกเวลา เหมือนขุนคลังแก้วของบรมจักรพรรดินั้นก็ดี และจะมีบุญฤทธิ์วิเศษยิ่งจนบันดาลหาฝนแก้ว ๗ ประการให้ตกลงมาได้ดังพระฤทธิยปรารภนาเหมือนพระเจ้ามณฑาทูราชแลพระเพสยันดร์ก็ดี หาไม่แต่สักพระองค์หนึ่ง

ครั้นมาเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว มีพระบวรสันดานเปลิดเพลินในการพระราชกุศล ทรงสดับเรื่องราวโบราณนิทานชาดกแลอื่น ๆ มากแล้ว มีพระราชประสงค์จะให้ภิกษุสงฆ์แลสัปปุสในพระพุทธศาสนา ช้องสรรเสริญนับถือว่าเป็นมหาสัพพัญญูโพธิสัตว์มหัศจรรย์กว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่น ๆ จึงทรงพระราชดำริตรองจะทรงปฏิบัติให้เหมือนพระโพธิสัตว์ที่มีเรื่องราวมาในชาดก ซึ่งกล่าวด้วยพระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์ เสวยสมบัติในเมืองพาราณสีแลเมืองอื่น ๆ ในมัชฌิมประเทศที่มีประชาชนกินนมเนยถั่วงาเป็นกับข้าวนั้นเอามาเป็นพระอารมณ

ว่าพระโพธิสัตว์แต่ก่อนได้สวดยสมบัติแล้วพระราชทานอภัยให้แก่สัตว์ในป่า นกบินอยู่บนฟ้า ปลาในน้ำทั้งสิ้น ไม่ให้ใครทำปาณาติบาตเลยทีเดียวได้อย่างไร การอย่างนั้นจะทรงปฏิบัติได้บ้าง

อึ่งทรงระแวงแคลงไปว่า เมื่อตั้งนายอากรไปให้เป็นเจ้าของเขตแดนห้วยหนองคลองบึงบางแลเกาะในทะเล เมื่อนายอากรจะเก็บเอาทรัพย์สินที่เกิดด้วยปาณาติบาตของราษฎรมารวบรวมมาส่งเป็นพระราชทรัพย์แล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงใช้สอยพระราชทรัพย์นั้นก็จะเป็นมิฉะฉินไปด้วย จึงโปรดให้เลิกอากรฟองจันละเม็ดในทะเลแลค่าน้ำเสียให้หมด แต่ครั้งปัจจุพัศศก จุลศักราช ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๖๙) มา ในปีนั้นปีเดียว โปรดให้มีข้าหลวงขึ้นไปเปิดกระบังรังเผือก ซึ่งราษฎรรับแต่นายอากรปิดห้วยหนองคลองบึงบางไว้ ปล่อยปลาอยู่ในที่ซึ่งให้พ้นไป แล้วทรงประกาศอั้นนั้นให้พระสงฆ์ราชาคณะอนุโมทนาสาธุการ เป็นพระเกียรติยศครั้งหนึ่งเท่านั้น

(เมื่อปีมะโรง อัศศก พ.ศ. ๒๓๙๙ มีประกาศในรัชกาลที่ ๔ ว่าด้วยเรื่องอากรค่าน้ำฉบับ ๑ ประกาศนั้นก็เป็พระราชนิพนธ์ทรงบรรยายเรื่องตำนานอากรค่าน้ำครั้งรัชกาลที่ ๓ ทำนองเดียวกับความในท้องตราฉบับนี้ แต่มีผลความบางข้อซึ่งมิได้ปรากฏในท้องตราฉบับนี้ คือ

ข้อ ๑ ว่าเงินอากรค่าน้ำในรัชกาลที่ ๓ เมื่อก่อนจะเลิกอากรนั้นเป็นจำนวนเงินนายอากรนำส่งพระคลังปีละ ๗๐๐ ซึ่ง

อีกข้อ ๑ ทรงสืบทราบว่านายอากรไปเก็บอากรค่าน้ำ แล้วตัดตอนขายหนองคลองบึงบางเป็นคลองเขินให้แก่ราษฎรเป็นเจ้าของที่ต่าง ๆ จึงผู้ซึ่งซื้อตอนทั้งปวงนั้นปิดผนบลกระบังรังเผือกกันคลองบึงบางรุกรวมเอาปลากักขังไว้ในส่วนของตัว ๆ ปลาจะว่ายไปมาตลอดไปในที่ที่มีน้ำทั้งปวงตามธรรมดาไม่ได้ คนที่มีประโยชน์จะเดินเรือก็เดินไม่ได้ จึงทรงพระกรุณากับปลาว่เป็นสัตว์มีชีวิต อย่ให้ต้องคิดขังจำตายเลย และจะให้คนที่มิประโยชน์เดินเรือไปมาได้คล่องไม่ต้องเข็นขำพบบแลเผือกเป็นเหตุให้มีทะเลาะวิวาทกันนั้นด้วย จึงโปรดให้มีข้าหลวงขึ้นไปเปิดกระบังรังเผือกซึ่งราษฎรรับแต่นายอากรปิดห้วยหนองคลองบึงบางไว้ ปล่อยปลาอยู่ในที่ซึ่งให้พ้นไป ให้นายอากรเก็บค่าน้ำต่อไปแต่โดยพิศตามเครื่องมืออย่างเดียวย อย่ตัดตอนขายต่อไปเลย เมื่ออากรจะขาดสักเท่าไรก็ให้นายอากรมาร้องขาดเกิดจะลดให้ ฝ่ายนายอากรก็มาร้องขาดให้

ลดเงินอากรลงปีหนึ่ง ๓๐๐ ชั่งเศษ คงเงินอากรอยู่แต่ปีละ ๔๐๐ ชั่งเศษ ครั้นภายหลัง
มายังทรงรังเกียจกลัวบาปต่อไป ด้วยทรงแคลงว่าเพราะมีค่าน้ำคนจึงหาปลามากขึ้น จึง
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมอีกครั้งหนึ่งให้ยกอากรค่าน้ำที่เคยเรียกได้เป็นเงินอากรเพียง
ปีละ ๔๐๐ ชั่งเศษนั้นเสียทีเดียว)

ครั้นกาลภายหลังต่อมาทรงพระราชดำริว่า ครั้นจะห้ามการปาณาติบาตทุกแห่ง
ทุกตำบลด้วยพระราชอาชญา หาเหตุและเขตต์มิได้ก็ไม่ควร การจะไม่สำเร็จ จึง
โปรดเกล้าฯ ให้มีตราออกไปให้กรมการหัวเมืองฝ่ายตะวันออกซึ่งขึ้นกรมท่า แต่งกองจับ
ออกจับคนผู้หาฟองจันละเม็ดในทะเล จับตัวได้ให้เอามาทำโทษแลเรียกค่าปรับไหม
โดยสมควร แต่การหาฟองจันนั้นให้ห้ามแต่ในเขตเสาศิลา ซึ่งปักไว้แต่ก่อนเป็นอากรรพ
กันปีศาจทุกทิศในเขตพระนคร ถ้าใครทำปาณาติบาตในเขตพระนครแล้วให้กรมเมือง
จับปรับเอาทนายทำวัด การที่มีผู้ทำปาณาติบาตในที่อื่น ๆ นอกจากเสาศิลาเขตพระนคร
นั้นเป็นแต่ตรัสประกาศไว้ว่า เมื่อไม่มีใครเป็นเจ้าของห้วยหนองคลองบึงบางแล้ว
ราษฎรก็จะแย่งกันทำปาณาติบาตในที่นั้น ๆ ก็จะเกิดวิวาทขึ้น แล้วจึงจะยึดเอาที่นั้น
เป็นที่หลวงเสีย แล้วจึงจะได้ห้ามมิให้ใครทำปาณาติบาตในที่นั้นต่อไป ที่นั้น ๆ จะทำ
ปาณาติบาตของราษฎรก็จะน้อยแคบเข้าทุกที ก็จะเป็นที่เจริญกุศลแทน เป็นการ
พระราชกุศลเสมอไป ความข้อนี้เป็นแต่ตรัสประกาศไว้ตั้งแต่ปีจอ อัฐศก (พ.ศ. ๒๓๖๙)
มาจนปีจอ โทศก (พ.ศ. ๒๓๙๓) เป็น ๒๔ ปี ก็ไม่มีใครซึ่งแย่งกันจนถึงเกิดความจน
ถึงได้ยึดเอาที่นั้นเป็นที่หลวง แม้ถึงจะเกิดวิวาทกันบ้างก็ชำระแล้วไปแต่ในเจ้านายเท่านั้น
ไม่เป็นไปตามพระราชประสงค์ ซึ่งมีพระราชโองการรับสั่งให้กรมการหัวเมืองจับผู้หา
ฟองจันละเม็ดในทะเล แลให้กรมเมืองจับผู้หาฟองจันในภายในเขตเสาศิลา นั้น เมื่อมี
รับสั่งครั้งหนึ่งแล้วก็ทรงไปด้วยราชการอื่น ๆ ด้วยว่ามีราชการเป็นการใหญ่ ๆ มากมิได้
ทรงติดเดือนตรวจตราประการใดอีก การนั้นก็จืดจางไป ผู้ที่ทำปาณาติบาตก็ได้ช่อง
ที่จะทำกำเริบขึ้น เพราะฉะนั้นที่เลิกอากรค่าน้ำเสีย นั้น ไม่เป็นคุณอันใดแก่แผ่นดินแล
พระพุทธศาสนา แลตัวสัตว์คือกึ่งปลาในน้ำ กลับเป็นคุณแก่ผู้ที่ทำปาณาติบาตเป็น
คนบาปนั้นยิ่งกว่าคนที่เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม คือทำไร่นาเรือกสวนทั้งปวงนั้นเสียอีก
เป็นการไม่เสมอในการที่จะถือเอาส่วยแต่ราษฎรทั้งปวงไป (ความต่อไปเป็นเรื่องตั้ง
นายอากรค่าน้ำ และพิทักษ์เครื่องมือจับสัตว์น้ำ)

ว่าด้วยอากรไม้ปกาบและน้ำมัน^๑

ยังมีอย่างธรรมเนียมสืบมาแต่แผ่นดินที่ล่วงแล้ว ว่าให้ชาวสวนต้องเสียเงิน นอกจากอากร ๔ อย่างอีก เป็นเงินสวนละสองสลึง คือ ค่าไม้ปกาบเฟื้องหนึ่ง ค่าเฉลี่ย น้ำมันเฟื้องหนึ่ง ค่าผลดีปลีเฟื้องหนึ่ง ค่าเม็ดค่าเฟื้องหนึ่ง ค่าของ ๔ อย่างนี้ ราษฎรเจ้าของสวนต้องเสียทุกปีมาช้านาน บัดนี้ทรงพระราชดำริเห็นว่า ของสองสิ่งคือ ค่าไม้ปกาบ ค่าเฉลี่ยน้ำมันมะพร้าวใช้ราชการนั้น จะมีมาแต่ครั้งใดแผ่นดินใดหาทราบ เป็นแน่ไม่ ทรงพระราชดำริเห็นว่าจะเป็นกระแสพระราชดำริพระเจ้าแผ่นดิน หรือ ความคิดเสนาบดีแต่ก่อนเก่า ครั้นเมื่อเวลาในหลวงยังกำลังตกแต่งสำเภาเงินออกไป ค้าขายต่างประเทศ มีกำไรมาใช้ในราชการแผ่นดินอยู่ แลเมื่อเวลาภาษีไม้ไผ่น้ำมัน มะพร้าวยังไม่มี ราษฎรผู้ที่มีสวนจึงต้องส่งไม้ปกาบสำหรับใช้แต่งสำเภาหลวงแลเฉลี่ย น้ำมันมะพร้าวมาใช้ราชการ ครั้นมากาลเมื่อภาษีไม้ไผ่ภาษีน้ำมันมะพร้าวมีขึ้นแล้ว สำเภาเงินในหลวงก็ไม่ได้ตกแต่งไปค้าขายแล้ว ค่าไม้ปกาบแลค่าเฉลี่ยน้ำมันควรจะให้ เลิกเสีย แต่หาผู้ใดคิดอ่านยกเลิกค่าไม้ปกาบ ค่าเฉลี่ยน้ำมันเสียไม่ นายระวางจึงได้ เรียกเก็บมาตามเคยทุกปี บัดนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจะให้ยกเลิก ค่าไม้ปกาบเฟื้องหนึ่ง ค่าเฉลี่ยน้ำมันเฟื้องหนึ่ง เป็นสวนละสลึงหนึ่ง ที่เจ้าของสวนต้อง เสียอยู่ทุกปีนั้นเสีย

(คัดจากประกาศให้ยกค่าไม้ปกาบค่าน้ำมัน ลงวันพุธ เดือน ๙ ขึ้น ๗ ค่ำ ปวศโทศก (พ.ศ. ๒๔๐๓)

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศให้ยกค่าไม้ปกาบค่าน้ำมันและมีความตอนต้นและตอนท้ายอีก ดูประชุม ประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๓

ว่าด้วยอากรค่าน้ำ^๑

ค่านำนั้น แต่ก่อนเรียกเป็นหางข้าวตวงขึ้นฉางหลวงไร่ละ ๒ ถัง แล้วข้าจัดซื้อเป็นราคาหลวงอีกไร่ละ ๒ ถัง พระราชทานเงินให้ไร่ละเฟื้อง เป็นราคาหลวงถังละ ๒ ไพ แต่ราษฎรต้องขนมาส่งถึงฉางในกรุงเทพฯ และฉางหัวเมือง ตามแต่เจ้าพนักงานจะบังคับราษฎรได้ความยากบ้างง่ายบ้างไม่เสมอกัน ที่ได้ความยากก็ร้องทุกข์กล่าวโทษข้าหลวงเสนาแลเจ้าพนักงานไปต่าง ๆ ต้องมีผู้ตัดสินเป็นถ้อยความอยู่เนือง ๆ มาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นนั้นทรงพระราชดำริพร้อมกับความคิดเจ้านายต่างกรมแลเสนาบดีเห็นว่า เรียกหางข้าวค่าน้ำ แลจัดซื้อข้าวเป็นตัวข้าว แล้วก็บังคับให้มาส่งถึงฉาง ราษฎรได้ความลำบากมากบ้างน้อยบ้างไม่เสมอกัน ที่ถูกเกาะครองเร่งรัดก็มักร้องทุกข์กล่าวโทษเจ้าพนักงานแลข้าหลวงเสนา เป็นถ้อยความต่าง ๆ เนือง ๆ จึงได้คิดอ่านตั้งอย่างธรรมเนียมเสียใหม่ เลิกเรียกหางข้าวค่าน้ำแลจัดซื้อข้าวเป็นราคาหลวงอย่างแต่ก่อนนั้นเสีย แล้วมีพระราชบัญญัติให้เรียกเป็นค่าน้ำไร่ละสลึงเฟื้องเสมอกันไปทั้งนาคูโคแลน่าน้ำฝนฟางลอย แต่การที่เรียกตามประเมินนาปัก นาน้ำฝน ฟางลอย แลเรียกตามจำนวนในตราแดงแลนาคูโคนั้น ยังคงอยู่ตามเดิมไม่ยกย้าย ก็เมื่อใดฝนแล้ง น้ำน้อยหรือน้ำมากเกินประมาณ ราษฎรเจ้าของนาคูโคที่ต้องเสียตามจำนวนตราแดง มักร้องทุกข์ว่าทำนาได้ผลน้อย จะทนเสียค่าน้ำตามจำนวนตราแดงไปไม่ได้ ที่เป็นไพร่หลวงฝัฟายแลพวกฟ้องของพวกฝัฟายมาเข้าซื้อกันถวายฎีกาในกรุงเทพฯ บ้าง ก็การที่สำเร็จแก่ผู้ร้องนั้นเป็นไปต่าง ๆ เอนิยมลงไม่ได้ บางทีก็โปรดให้ยกให้ลดให้แต่ไพร่หลวงกรมฝัฟายที่ลงมารับราชการ บางทีก็โปรดให้ประเมินเรียกเอาแต่ตามที่ได้ทำ บางทีก็โปรดลดให้ไร่ละเฟื้องเสมอไปในปีหนึ่งนั้น ตามครั้งคราวที่เป็นใหญ่เป็นน้อยหายินลงเป็นอย่างไม่ว่า (ต่อไปนี้ไปเป็นพระราชบัญญัติเรื่องนาตราแดงแลนาคูโค ซึ่งประกาศให้ลดการเสียค่าน้ำลงคงเหลือไร่ละ ๑ สลึง)

(คัดจากประกาศพระราชบัญญัติเรื่องนาตราแดงแลนาคูโค ลงวันพุธ เดือนยี่ ขึ้นค่ำ ๑ ปีชวด ฉศก (พ.ศ. ๒๔๐๗))

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องนาตราแดงแลนาคูโคและมีความตอนต้นและตอนท้ายอีก ดูในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๗

ว่าด้วยพิภักเงินตรา^๑

ในพระราชอาณาจักรนี้ แต่ก่อนเมื่อผู้ครองแผ่นดินจะใคร่ให้ผู้ซื้อผู้ขายจ่ายรับสิ่งของทั้งปวงด้วยใช้เงินใช้ทองเป็นราคานั้น ถ้าเป็นตัวเงินหรือทองที่มีเนื้อเงินเนื้อทองต่าง ๆ แลมีกำหนดไม่ได้จำกัดคงรูปนั้น ๆ ครั้นเมื่อเวลาซื้อขายใช้จ่ายต่อกันก็เป็นที่ต้องถึงเกี่ยวเนื่องกันด้วยเนื้อเงินเนื้อทองต่ำสูง แลต้องชั่งต้องตรวจสอบน้ำหนักในตราชูตราชั่งต่าง ๆ ก็เป็นที่ถึงเกี่ยววิวาทบาดคัลลงกันเนื่อง ๆ แล้วเป็นเหตุให้ชำเสียเวลาประสงคั้น ๆ ไป จึงได้คิดอานตั้งพนักงานเป็นกองเดียวเลือกน้ำเงินให้เสมอกันเป็นอย่างเดียว แลวัดชั่งตั้งรูปให้มีน้ำหนักเสมอกันเป็นเงินเฟื้อง เงินสลึง เงินบาทเงินกึ่งบาทขึ้นได้แล้ว จึงตีตรารูปต่าง ๆ ตามแผ่นดินนั้น ๆ เป็นสำคัญ ให้คนเชื่อว่าทำไปแต่โรงช่างเงินใหญ่เป็นของพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าพนักงานได้สอบน้ำหนักแล้ว ไม่คลาดไม่ขาดไม่เกิน เพราะเชื่อต่อรูปพดด้วงแลตราหลวงที่ประทับแล้ว ก็ไม่มีใครเสียเวลาสอบชั่งหรือดูน้ำหนักเลย ซื้อขายจ่ายใช้กันได้คล่อง ๆ ไม่ต้องลำบากเนิ่นช้าเสียเวลาไปดังหนึ่งใช้เงินใช้ทองเปล่าที่เป็นรูปเป็นแท่งต่าง ๆ ตัดชั่งใช้แก่กันดังในเมืองพะม่านั้น ครั้นเมื่อราษฎรใช้เงินพดด้วงตีตราหลวงดังนี้ ไม่มีสอบน้ำหนักแลดูเนื้อเงินแล้ว มีพวกช่างเหล็กช่างทอง ช่างเงินในกรุงบ้างนอกกรุงบ้าง ลอบทำเงินเท็จทองแดงแลเงินตีบุกเป็นรูปพดด้วงตีตรา แทะปลอมให้เหมือนตราหลวง ทำเงินทองแดงเงินตีบุกขึ้นได้เป็นอันมากแล้ว ก็ลอบเอาเข้าเปลี่ยนปลอมซื้อขายเองบ้างขายให้แก่ชายหญิงซึ่งเป็นคนโกง ๆ รับไปเปลี่ยนปลอมใช้สอยบ้าง เงินปลอมจึงชุกชุมขึ้นในแผ่นดิน เมื่อการเป็นดังนี้พระเจ้าแผ่นดินซึ่งตั้งโรงเงินหลวงพดด้วงตีตราให้ราษฎรใช้นั้น ก็เหมือนกับเป็นนายประกันให้อ้ายผู้ร้ายที่ทำเงินทองแดงเงินตีบุกเหรียญตราหลวงแล้วทำขึ้นนั้นไป เป็นที่ขัดเคืองพระราชหฤทัยทรงโหม่นสมากนักมาช้านาน แลเมื่อการค้าขายในกรุงเจริญขึ้น มีเงินเหรียญเมืองต่างประเทศเข้ามามาก ลูกค้านอกประเทศเมื่อเอาเงินเหรียญมาซื้อของลูกค้านในประเทศก็หาใคร่จะยินดีรับไม่ ด้วยรังเกียจเนื้อเงินว่าต่ำกว่าเงินบาทบ้าง ว่ากลัวจะเป็นเหรียญปลอมบ้างหรือถึงจะยอมรับก็ต้องคิดกลับเป็นบาท

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศพิภักตราค่าเหรียญบาทแลเงินแป้ มีความตอนต้นเป็นพระบรมราชโองการ และความตอนท้ายอีก ดูประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๓

เป็นสลึง เป็นเฟื้อง โดยมาตราธรรมเนียมไทย เป็นที่ยุ่งเกี่ยวกันร่วนวายไปกับลูกค้าต่างประเทศ กว่าจะตกลงกันก็ช้าเลยเวลาค้าขายไป ครั้นนั้นผู้ครองฝ่ายไทยได้พร้อมใจกันกับกงสุลต่างประเทศทั้งปวงแล้วตัดสินใจให้คิดเงินเหรียญสามเหรียญ เปลี่ยนกับเงินไทยห้าบาท ประกาศไปแล้วก็ยังมีผู้เอียงเอียงเลียงไปต่าง ๆ ว่าอย่างนั้นก็เสียเปรียบด้วยเหตุนี้เหตุนี้ตามแต่จะว่าไป ทั้งผู้ให้เงินก็ว่าเสียเปรียบจนจะพึงเอามิได้ ครั้นจะคิดเป็นทุน เป็นเซ่น เป็นสลึง เป็นเฟื้อง แลปลายเบี้ยก็เป็นที่จะให้คิดกันยาก จึงตัดสินใจว่า สามเหรียญเป็นเงินห้าบาทขาดตัวลง ถึงกระนั้นราษฎรฝ่ายไทยก็ยังว่าเข้าใจยาก ซึ่งเป็นทั้งนี้ก็เพราะมาตราเงินเหรียญเงินรูเปียไม่ต้องกับมาตราของไทย

(ความต่อไปกล่าวด้วยพิศดารการเงินเหรียญบาทแลเงินแปะซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ทำด้วยเครื่องจักร)

(คัดจากประกาศพิศดารการเงินเหรียญบาทแลเงินแปะ ลงวันจันทร์เดือน ๑๑ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมอก โทศก (พ.ศ. ๒๔๐๓))

ว่าด้วยการใช้เบี้ย^๑

แต่ก่อนในบ้านเมืองไทยลาว ฯลฯ เหล่านี้ นานมาแล้วแต่โบราณ ราชการใช้หอยอย่างหนึ่งที่เรียกว่าเบี้ย มาแตกปลีกออกไปจากเงินปลีก ซื้อง่ายขายแลกแก่กันอยู่ดังเช่นรู้เห็นกันด้วยกันนั้น ก็โดยประมาณตามพระราชกำหนดกฎหมายโบราณ ว่าให้คิดเบี้ยแปดร้อยต่อเฟื้อง แลคำโบราณก็เล่าว่า ครั้นกรุงเก่าราษฎรซื้อขายแลกเปลี่ยนเบี้ยแปดร้อยต่อเฟื้องจริง ครั้นยกบ้านย้ายเมืองมาตั้งกรุงเทพมหานครอยู่ในส่วนนี้หอยเบี้ยสาบสูญมีน้อยไป เงินเฟื้องหนึ่งแตกเป็นเบี้ยได้แต่เพียงสองร้อย คนที่เที่ยวไปเห็นเบี้ยตกที่ไหนเบี้ยหนึ่งสองเบี้ยก็เก็บ เมื่อผู้มีศรัทธาโปรยเบี้ยให้เป็นทานก็กลุ้มรุมแย่งชิงกัน ลูกค้าต่างประเทศเห็นว่าผู้ต้องการเบี้ยมาก ก็เก็บหอยอย่างนั้นในทะเลใส่กระสอบเข้ามาซื้อขายทุกปี เบี้ยมีมากขึ้นราษฎรซื้อขายแตกเป็นปลีกจากเงินเฟื้องมากขึ้นไป เป็น

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศให้ใช้กะแปะอัลโลฟสที่ทำขึ้นใหม่ มีความตอนต้นที่เป็นพระบรมราชโองการ และตอนท้ายอีก ดูประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๔

สองร้อยยี่สิบห้าต่อเฟื้อง แล้วสองร้อยห้าสิบต่อเฟื้อง แล้วขึ้นไปห้าร้อยต่อเฟื้อง แล้วขึ้นไปแปดร้อยต่อเฟื้อง เมื่อเบี้ยยังแพงอยู่ไม่ถึงแปดร้อยต่อเฟื้องนั้น คนสูงอายุเป็นอันมากบ่นว่า บ้านเมืองเราเดี๋ยวนี้ขัดสน เงินเฟื้องแตกเบี้ยไม่ถึงแปดร้อยเหมือนเมื่อครั้งกรุงเก่า ครั้นเมื่อเบี้ยขึ้นถึงแปดร้อยต่อเฟื้องแล้ว ท่านทั้งปวงที่รู้พระราชกำหนดกฎหมายแลกาลโบราณก็ชื่นชมยินดีว่า บัดนี้บ้านเมืองสมบูรณ์ขึ้นจนเบี้ยขึ้นไปถึงแปดร้อยต่อเฟื้อง ต้องตามกฎหมายเหมือนกาลก่อน ครั้นลูกค้านำหอยที่เรียกว่าเบี้ยมาขายมากขึ้นไป ราคาเบี้ยก็ถูกมากไปถึงพันหนึ่งต่อเฟื้อง พันสองร้อยพันสามร้อยต่อเฟื้อง ก็เมื่อเบี้ยถูกมากไปกว่าแปดร้อยต่อเฟื้องก็ดี เบี้ยแพงไม่ถึงแปดร้อยต่อเฟื้องก็ดี การคิดเบี้ยปรับใหม่ในการพิพากษาความตามพระราชกำหนดกฎหมายก็คงคิดเบี้ยแปดร้อยต่อเฟื้องยื่นเสมออยู่ไม่ยกย้าย ทั้งในกรุงเทพมหานครแลหัวเมือง ก็เมื่อเวลาเบี้ยพันหนึ่งพันสองร้อยพันสามร้อยต่อเฟื้องนั้น มีผู้บ่นว่าแต่ก่อนมีเบี้ยห้าเบี้ยสิบเบี้ยก็ซื้อของกินได้อิ่มหนึ่ง บัดนี้มีถึงร้อยเบี้ยซื้อกินก็ไม่มีใครจะได้เต็มอิ่ม ของแพงไป กว่าซื้อกินก็ต้องทนแสบท้องนับอยู่นาน ในบ่อนถั่วย่อยเมื่อเวลาเบี้ยแพง นับเบี้ยแพงถ้วนกัน ครั้นเวลาเบี้ยถูกเกียจคร้านที่จะนับ เอาชามตวงแพงถ้วนกันบ้าง บอกเบี้ยละร้อยเบี้ยละห้าสิบแพงถ้วนกันเป็นคะแนนบ้างก็ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ลูกค้านำของสิ่งอื่นมาค้าขายเสียมากไม่เก็บเบี้ยมา เบี้ยเก่าแตกตกหกลายสาบสูญไป ราคาเบี้ยลดลงมา จนบัดนี้คงแปดร้อยต่อเฟื้อง เหมือนอย่างที่ว่าในกฎหมาย ก็เมื่อราคาเบี้ยได้ดังกฎหมายที่คิดเบี้ยปรับอยู่ดังนี้ นักปราชญ์ที่ถือกฎหมายก็เห็นว่าเป็นดีอยู่แล้ว แต่คนบางพวกก็ยังบ่นว่าเอาเงินไปแตกเบี้ยบัดนี้ได้น้อยไป ก็คำบ่นของคนที่ไม่คิดหน้าคิดหลังนั้นไม่เป็นประมาณ เมื่อเบี้ยมากก็บ่นว่ามากลำบากที่ต้องนับซื้อขายกันเข้าไป มีเบี้ยน้อยก็ซื้อของอิ่มท้องไม่ได้ ครั้นเมื่อเบี้ยแพงขึ้นก็กลับบ่นแล้วว่าเงินปลิกไปแตกเบี้ยได้น้อยไป ราษฎรบ่นทั้งเมื่อเบี้ยมากเบี้ยน้อยเบี้ยถูกเบี้ยแพงดังนี้ จะเอาเป็นประมาณก็ไม่ได้ จะว่าให้เป็นหลักหลายแล้ว เห็นว่าถ้าเบี้ยเป็นแปดร้อยต่อเฟื้อง ต้องตามกฎหมายนั้นเป็นดี สิบไปภายหลังแต่บัดนี้ ถ้าว่าไม่มีลูกค้านอกประเทศนำเบี้ยมาขายมากขึ้นก็เห็นว่าเบี้ยจะแพงขึ้น เฟื้องหนึ่งไม่ได้ถึงแปดร้อย แลคำคนที่บ่นว่าเบี้ยมากต้องนับซื้อขายลำบากไปเสียเวลานั้น ก็ควรจะเห็นชอบด้วยบ้างอยู่ (ความต่อไปประกาศให้ใช้กะแปะธูลแลโสฬสที่ทำขึ้นใหม่)

(คัดจากประกาศให้ใช้กะแปะธูลแลโสฬสที่ทำขึ้นใหม่ ลงวันจันทร์เดือน ๑๐ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมอจิดวาศก (พ.ศ. ๒๔๐๕))

ว่าด้วยพิภักททองคำ^๑

ในพระราชอาณาจักรนี้แต่ก่อนทองคำมีน้อย เป็นแต่ใช้ทำรูปพรรณต่าง ๆ เป็นเครื่องยศเครื่องประดับ ก็บัดนี้ทองคำใบของจีนบ้าง ทองแท่งจีนบ้าง ทองคำเมืองกาสพอเนียบ้าง ทองเหรียญเมืองยุโรปเมืองอเมริกาบ้าง มีเข้ามามากในพระราชอาณาจักร จนเกิดการที่จะใช้สอยทำรูปพรรณแลเครื่องประดับ ผู้มีทรัพย์เก็บทองไว้มาก ร้องขอขายแลขอส่งแทนภาษีอากรก็มี ด้วยเหตุนี้จึงทรงพระราชดำริว่า ตามอย่างเมืองอื่นที่เป็นเมืองแผ่นดินใหญ่นั้น ๆ หลายเมือง เมื่อทองคำมีมากขึ้นผู้ครองแผ่นดินเมืองนั้นก็คิดทำเป็นทองเหรียญมีตราหลวงเป็นสำคัญ ให้ราษฎรใช้ในการกำหนดราคานั้น ๆ ไม่ต้องเถียงน้ำหนักแลเนื้อทองตราค่ากัน ผู้ได้ทองตราทองเหรียญไป เมื่อต้องการเงินมาขอขึ้นเงินต่อคลังหลวง หรือเศรษฐีเจ้าทรัพย์ก็ได้ตามกำหนดซึ่งพิภักไว้ จนเมืองนั้น ๆ ใช้ทองตราทองเหรียญแก่กันอยู่เป็นปกติเหมือนใช้เงินตราแลเบี้ยแปะทั้งปวง ก็ในกรุงเทพฯ นี้ ทองตราใช้กับเงินตราเช่นนั้นยังหาไม่ จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เจ้าพนักงานโรงจักรซึ่งเป็นที่ทำเงินเหรียญแลเบี้ยอัฐเบี้ยโสฬศนั้น คิดทำทองเหรียญทองแปดด้วยทองคำเนื้อแปดเศษสอง คือทองใบยี่หื้ออันแสงเป็น ๓ ขนาด ขนาดใหญ่ดีราคา แพละ ๘ บาท ขนาดกลาง ดีราคาแพละ ๔ บาท ขนาดน้อยดีราคาแพละ ๑๐ สลึง ขนาดใหญ่ ขนาดกลางนั้นเทียบตามอย่างทองเหรียญอังกฤษ คือเหรียญใหญ่ของอังกฤษที่เรียกว่า ทองปอนด์ หรืออีกชื่อหนึ่งว่า สเตอรลิงก์ หรืออีกชื่อหนึ่งเรียกว่า สอเวอร์เรนต์ แลเหรียญขนาดย่อมเรียกว่า ทองฮาฟปอนด์ หรืออีกชื่อหนึ่งว่า สมิสสเตอรลิงก์ หรืออีกชื่อหนึ่งว่า ฮาฟสอเวอร์เรนต์ จะว่าตามการซึ่งคิดมาตราเงินในเมืองอังกฤษนั้น อังกฤษคิดนับว่าปอนด์หนึ่งเป็น ๒๐ ชิลลิง ๆ หนึ่งเป็น ๑๒ เปล แลในการสั่งสิ่งของซื้อขายอยู่เมื่อได้บิลคือหนังสือกำหนดราคาของมาแต่เมืองอังกฤษก็ย่อมคิดนับเป็นจำนวนปอนด์มา ๙ ปอนด์ ๑๐ ปอนด์ ๑๐๐ ปอนด์แลอื่น ๆ ครั้นมาที่กรุงเทพฯ นี้ ถ้าผู้ซื้อทองปอนด์เอาทองปอนด์ใช้ให้ก็ได้ ถ้าไม่มีทองปอนด์ นายห้างผู้รับสั่งของคิดเอาเงินแต่ผู้สั่ง

^๑ เรื่องพิภักททองคำนี้ได้ตัดเอาแต่เฉพาะพระบรมราชาธิบาย คัดลงไว้เต็มประกาศ ถ้าตัดออกทำให้พระบรมราชาธิบายเฟือไป

ปอนด์ละ ๘ บาทเสมอไป ถ้าจำนวนเป็นฮาฟปอนด์ คือครึ่งปอนด์ก็คิดเอา ๔ บาทเสมอไป คงคิดราคากัน ๑๐ ปอนด์เป็นเงินชั่งหนึ่ง แล ๒๐ ฮาฟปอนด์เป็นเงินชั่งหนึ่ง แต่ตัวทองปอนด์ทองฮาฟปอนด์นั้นไม่เป็นทองบริสุทธิ์ เป็นทองขวางลิมประสมทองแดง ส่วน ๑ ใน ๑๒ ส่วน ปอนด์หนึ่งหนัก ๒ สลึง เมื่อคิดราคาปอนด์ละ ๘ บาทก็เป็น ๑๖ หนักฮาฟปอนด์นั้นหนัก ๑ สลึง คิดราคาฮาฟปอนด์ละ ๔ บาทก็เป็น ๑๖ หนักเหมือนกัน ทองปอนด์ทองฮาฟปอนด์นั้นได้เอามาหุงคัดเอาทองแดงออกเสียก็คงเนื้อทองคำเนื้อแปดปอนด์หนึ่งแต่สลึง ๑ กับเฟื้อง ๑ กับ ๒ ไพ คิดราคาปอนด์ละ ๘ บาท ก็เป็น ๑๘ หนักเกินสักหน่อย ทองในฮาฟปอนด์ที่หุงแล้วก็คงแต่เฟื้อง ๑ กับ ๓ ไพ คิดฮาฟปอนด์ละ ๔ บาท ก็เป็น ๑๘ หนักเกินหน่อยหนึ่งเหมือนกัน จึงทรงพระราชดำริว่า ซึ่งทองตราทองเหรียญเมืองอื่นเจือทองแดงให้ขวางลิมนั้น เพื่อจะให้มันเนื้อกระด้างใช้ทนได้นานตราไม่ใคร่เลือนไป ไม่ต้องยุบทำใหม่บ่อย ๆ ให้เสียสูญเปลือง อนึ่ง จะให้ล่อใจคนที่ไม่รู้ดูทองว่าคงลิมขวางลิม ยินดีว่าคิดราคาแต่ ๑๖ หนัก ในกรุงเทพฯ นี่จะทำเช่นนั้นให้เหมือนกันก็ได้ แต่ครั้งจะทำอย่างนั้น ทองในบ้านในเมืองก็จะเป็นทองขวางลิมไปเสียมาก ราษฎรที่ไม่นับถือก็จะรังเกียจไป จึงโปรดฯ ให้คงทำด้วยเนื้อทองล้วนคิดราคา ๑๘ หนักตามเนื้อทองบริสุทธิ์ ก็เมื่อคิดแปด ๑๘ หนักทั้ง ๓ อย่าง ขนาดใหญ่ทองน้ำหนักสลึงเฟื้องกับ ๓ ไพ เท่านี้ราคา ๘ บาท ขนาดกลางน้ำหนักทองเฟื้องกับ ๓ ไพก็เท่านี้ราคา ๔ บาท ขนาดน้อย น้ำหนักทองเฟื้องกับ ๑ ไพเท่านี้ราคา ๑๐ สลึง ขนาดใหญ่ขนาดกลางนั้นใช้ในที่ทองปอนด์และฮาฟปอนด์ของอังกฤษดั่งว่าแล้ว แต่ขนาดน้อยราคา ๑๐ สลึงนั้นใช้แทนดอลอย่างจีน ที่จีนเรียกว่าเติลก็ดี ว่าเนียบก็ดี

ทองแปะที่ทำขึ้นใหม่จำพวก ๓ อย่างนี้ล้วนเป็นทองคำเนื้อบริสุทธิ์ ไม่ได้ผสมเงินผสมทองแดงเลย แต่คิดราคา ๑๘ นั้นตามราคาเนื้อทองในทองปอนด์และทองฮาฟปอนด์ของอังกฤษ ซึ่งจะพึงคำนึงเอาว่าไม่ได้ผสมทองแดงนั้นเลย ก็ในกาลทุกวันนี้ เพราะทองคำมีเข้ามามากล้นเหลือไปผู้ที่มีทองคำมากอยากขายเอาเงินใช้ ก็บอกขายราคาต่ำลงมากจนทองมีราคาถูก เนื้อแปดเศษสองก็หย่อนกว่า ๑๖ หนัก ก็การที่ทองราคาต่ำไปนี้เพราะทองมีมากเข้ามาประมาณเนื้อทองซึ่งเรียกกันอยู่ว่า เนื้อสี เนื้อห้า เนื้อหก เนื้อเจ็ด เนื้อแปด หรืออีกคำหนึ่งว่า นพคุณเก้าน้ำหรืออีกเล่าคำคนที่พูดละเอียดบอกเศษซาเนื้อหกเนื้อเจ็ด สองซาสามซาหรือลางอย่างที่เราชอบอย่างคำว่าเนื้อแปดเศษสอง ก็คำว่าเหล่านี้

จะมีต้นเดิมรากของคำมาแต่ไหน ท่านทั้งหลายเข้าใจหรือไม่ ซึ่งวางประมาณเป็นจำนวนนับมีแต่สี่ขึ้นไปหาเก้า แลนับต่ำได้สี่ลงมากก็ไม่มี คือไม่มีว่าเนื้อหนึ่งเนื้อสองเนื้อสาม แต่บางทีก็มีอยู่บ้างเป็นคำโบราณคำลาวแต่ก่อนได้อินอยู่ว่าเนื้อหนึ่งเนื้อสองแต่เดี๋ยวนี้ก็ไม่มีใครพูดแล้ว และจำนวนนับเนื้อทองคำเกินกว่าเก้าขึ้นไปคือใครจะว่าเนื้อสิบ เนื้อสิบเอ็ด เนื้อสิบสอง เนื้อยี่สิบ สามสิบ เนื้อร้อย เนื้อพัน ไม่มีทีเดียว ก็ซึ่งให้เรียกอย่างนี้นั้นคืออย่างไร ท่านทั้งปวงเข้าใจหรือไม่ จะว่าให้ท่านทั้งปวงฟังตามที่ได้รู้มา ท่านผู้ใดรู้แล้วก็อย่าล่ออเลย จะว่าทั้งนี้เพราะเห็นว่าผู้ที่ไม่มีรู้โดยมากให้รู้มาก ๆ ด้วยกัน จึงจะขอว่าให้เข้าใจ

ประมาณเนื้อทองคำตั้งแต่สี่ขึ้นไป จนเนื้อทองคำถึงเก้านี้ เป็นธรรมเนียมเมืองลาวเชียงแสนซึ่งเป็นต้นเดิมของไทยชาวเหนือสืบมา ครั้นนั้นที่เมืองเชียงแสนบ่อแร่ทองมีมากเงินมีน้อย เพราะเป็นบ้านดอนเมืองเขินอยู่ไกลทะเล กำปั่นแลสำเภามาแต่ลูกค้าทางบกบ้าง มีเงินใช้ในพื้นบ้านพื้นเมืองน้อย เจ้าบ้านเจ้าเมืองอยากให้แร่เงินเกิดในแผ่นดินเป็นของบ้านเมืองนั่นเอง แต่งคนให้ออกเที่ยวสืบเสาะหาบ่อแร่ที่จะกลึงเป็นเงินได้ ก็ได้เนื้อแร่ประหลาด ๆ มาบ้าง สำคัญว่าเป็นเงินแล้วทำพดด้วงประทับตราใช้สอยกันก็มีบ้าง แต่ครั้นนานเข้าเก่าแล้วก็ดำไป เงินตราของเก่าที่ทำด้วยแร่อย่างนั้น ทุกวันนี้ก็ยังมิหาได้อยู่บ้าง พวกปราชญ์เรียกว่าเงินดำ คือเงินที่มีเนื้อละเอียดกว่าเงินปกติแต่สีดำคล้ายทองคำฤทธิ เงินลาวอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า เงินชาเกรียนน้ำเนื้อเงินคิดว่าเนื้อเงินที่ใช้อยู่โดยปกติ เนื้อละเอียดดีแลขาว เงินพวกนั้นประมาณการดูเห็นจะคัดออกจากทองคำเนื้อต่ำ หรืออย่างหนึ่งจะทำแต่เงินเนื้อนุ่มมาแต่เมืองจีนทางบก ก็เพราะในเมืองเชียงแสนใช้เงินเนื้อสูงกว่าเงินเหรียญ เงินตราในทุกวันนี้นักดี และเพราะมีเงินใช้ในบ้านในเมืองน้อย เหมือนบ้านเมืองที่มีเบี้ยน้อยก็ใช้เบี้ยร้อยสองร้อยต่อเฟื้อง บางแห่งบางคราวฉันท ในเมืองเชียงแสนแต่ก่อนมีเงินใช้น้อยมีทองคำมาก ทองคำจึงราคาสูงทองคำที่เนื้อต่ำซื้อขายกันหนักบาทหนึ่งเป็นเงิน ๔ บาท จึงเรียกว่าเนื้อสี่ ที่เนื้อสูงขึ้นไปกว่านั้น ทองคำหนักบาทหนึ่งเป็นราคาเงิน ๕ บาท เรียกว่าเนื้อห้า ทองคำหนักบาทหนึ่งเป็นราคาเงิน ๖ บาท เรียกว่า เนื้อหก ทองคำหนักบาทหนึ่งเป็นราคาเงิน ๗ บาท เรียกว่า เนื้อเจ็ด ทองคำหนักบาทหนึ่ง เป็นราคาเงิน ๘ บาท เรียกว่า เนื้อแปด ทองคำหนัก

บาทหนึ่งเป็นราคาเงิน ๘ บาท ๒ สลึง เรียกว่าเนื้อแปดสองขา หรืออีกคำหนึ่งเรียกว่า เนื้อแปดเศษสอง ตามการที่ราษฎรใช้ซื้อขายกันในเวลานั้น ทองคำเนื้อสูงสูงอย่างเอก เช่น ทองบางตะพาน ขายกันหนักบาทหนึ่งเป็นราคาเงิน ๘ บาท เรียกว่านพคุณเก้าน้ำ ก็ที่ว่าสองขาสามขาที่ดี หรือที่ว่าเศษสองเศษสามก็ดี โดยละเอียดนั้น คือว่าเศษสลึงแต่หน้าขึ้นนั้นขึ้นไป

ทองผสมสีเหลือง ๆ ให้น้ำไม่ขึ้น ทุกวันนี้เรียกกันว่า ทองเนื้อริน แต่ก่อนลาว เรียกว่าเนื้อสองเพราะขายกัน ๒ หนัก ทองเนื้อรินอย่างเลวหรือทองสีดอกบวบ ซึ่งในเวลานั้นขายกันหนักราคาต่อหนัก ลาวเรียกว่า ทองเนื้อหนึ่งแต่โบราณได้ยืนยันว่าข้างอยู่ ก็ประมาณซื้อเนื้อทองเหล่านี้ทั้งปวง เดิมเป็นธรรมเนียมของลาวชาวเชียงแสนแลใช้เป็น โวหารในการเทียบน้ำหนัก ครั้นสืบมาถึงบ้านเมืองใกล้ทะเล เงินมีเข้ามามาก ราคาทองก็แพงขึ้นไปถึง ๒ เท่าพิถักนั้น คือบางทีทองคำเนื้อนพคุณบางตะพานราคาถึง ๒๐ หนักถึง ๑๙ หนัก ทองคำเนื้อแปดสามัญที่เรียกว่าเนื้อแปดตลาด ราคาถึง ๑๘ หนัก ๑๗ หนักก็ คนโบราณว่ากันอีกคำหนึ่งว่าข้าวกับทองได้ราคากันเมื่อไรข้าวถูกทองแพง เมื่อไรข้าวแพงทองถูก ซึ่งว่าดังนี้ก็จริงอยู่บ้าง ในเวลาเมื่อในกรุงมีธรรมเนียมปิดข้าวไม่ให้มีผู้เอาออกไปค้าขายนานาประเทศเป็นนิตย์ เมื่อนั้นชาวนาเมื่อทำนาได้ข้าวมากจะขายราคาแพง ก็ขายไม่มีใครได้ จะเก็บไว้กลัวจะผุเสีย ต้องขายไปราคาต่ำ ๆ เพียง เกวียนละ ๕ บาท ๔ บาท ๓ บาท ถึงกระนั้นไม่มีใครมีผู้ซื้อ ต้องเอาข้าวออกแลกของต่าง ๆ บรรดาที่จะใช้จะกิน เมื่อขายดังนี้ก็ได้ทรัพย์สินมากเป็นกำไรสมกับแรงเหนื่อย ที่ชาวนาคูโกลัวต้องเสียค่านาเปล่าเวรนาเสียนาน้ำฝนฟางลอยก็คงไม่ทำ ชาวนาที่ทำอยู่ ก็คอยจ้องมองหาเวลาที่จะกตราคาข้าวให้สูงขึ้นเมื่อเวลาคนต้นกันซื้อ ก็เมื่อใดฝนแล้ง ลักเดือนหนึ่งครั้งเดือน หรือมีข่าวศึกเสียเนื้อใดอะไรมา คนที่มีครอบครัวบุตรภรรยาทาส ขายหญิงมาก ก็เกิดความสะดุ้งตกใจกลัวข้าวจะแพง ต้นกันเที่ยวซื้อข้าวมาไว้ ดื่นอย่าง นั้นหลายสิบแห่งเข้าด้วยกัน ราคาข้าวก็แพงขึ้นไปในสองวันสามวัน ก็เพราะนาน้อย ตัวข้าวก็น้อย เมื่อต้นกันซื้อมากเอาไปกักเสีย ข้าวก็ไม่พอประสงค์ของคนที่ต้นนั้น ต้องขอซื้อขอปันกันอยู่ ที่มีข้าวมาก อยากได้กำไรยิ่งกตราคาข้าวให้สูงขึ้นไป จนเงิน ของคนบางจำพวกจะใช้ราคาข้าวไม่มี ต้องเอาทองออกตีให้แทนราคาข้าว ฝ่ายผู้จะรับ เอาทองไว้ก็เกี่ยงเลียงให้ลดราคาทองต่ำลงไป ด้วยเหตุนี้เมื่อไรข้าวแพงราคาทองจึง

ต่ำลงมากก็เพราะตื่นความที่ปีหลังฝนน้อยน้ำน้อยก็ตี ฝนมากน้ำมากเกินไปก็ตี ครั้นฤดู
ทำนาปีใหม่ชาวนาเห็นว่าข้าวแพงอยากจะขายข้าวให้มีกำไร ตื่นกันทำนาทุกแห่งทุกตำบล
คนที่ทิ้งนาไปทำมาหากินอย่างอื่นแล้วก็กลับไปทำนา ฝ่ายผู้ที่ซื้อข้าวไว้กินประมาณเห็น
ว่าปีใหม่ข้าวใหม่จะมีมากข้าวที่ตัวตื่นซื้อไว้แพง จะเก็บไว้กลัวจะผุจะเสีย หรือจะขาย
ต่อเมื่อข้าวใหม่มีมาก ก็กลัวว่าราคาข้าวจะตกลงหนักจะขาดทุนมากไปก็รีบร้อนเร่ง
ขายข้าวของตัวที่เก็บไว้เสียโดยเร็ว สู้ขายขาดทุนแต่น้อย ด้วยเห็นว่าดีกว่าจะขายเมื่อ
เวลาข้าวใหม่มี ราคาจะตกมากนั้น ก็เมื่อขายข้าวขาดทุนไปดังนี้แล้ว ก็กลับไปหากำไร
ในทองซึ่งตัวได้เอาข้าวแลกไว้ หรือเอาเงินซื้อไว้ด้วยราคาต่ำ ๆ ดังว่าแล้วนั้น ก็พากัน
กตราคาทองให้สูงขึ้นไปก็ทองนั้นเป็นของเก็บไว้ไม่ผุผะ เมื่อราคายังต่ำอยู่ไม่ขายเมื่อ
ราคาทองกลับสูงขึ้นไปถึงขาย ก็ด้วยเหตุนี้เมื่อไรราคาข้าวถูกทองจึงแพง คำที่ว่ามาก่อน
นั้นก็ชอบด้วยเหตุผลบ้างโดยจริง แต่บัดนี้เพราะเปิดข้าวให้นานาประเทศชนข้าว
ไปจำหน่ายเมืองอื่นไม่ห้าม ก็มีผู้ทำนามากเต็มที่แล้วนาเกิดขึ้นใหม่ ๆ ทุกปี เมล็ดข้าว
มีในบ้านในเมืองล้นเหลือเพื่อฟายคนต่างประเทศเอาเรือเข้ามาบรรทุกข้าวไปขาย
เมืองอื่นมากมายหลายลำ ปีหนึ่งชนข้าวไปหลายหมื่นเกวียน ราษฎรก็กตราคาข้าวให้แพง
อยู่เป็นนิตย์ ด้วยคิดจะขายเอาเงินให้มาก ฝ่ายลูกค้านานาประเทศเมื่อเห็นข้าว
ในกรุงเทพฯ ราคาแพงพอจะซื้อเอาไปขายมีกำไรได้ ก็เอาเงินมาเอาทองมาบ้างแต่
เมืองอื่นมาซื้อข้าวไป ก็เงินทองเมื่อเข้ามาในบ้านในเมืองก็ไม่หมดไม่สูญไปเหมือนดัง
ข้าวที่คนกินเสีย เงินทองในพื้นบ้านพื้นเมืองก็มากขึ้นทุกปีตั้งแต่เปิดข้าวมาแปดปี
มีเงินเมืองอื่นเข้ามาในกรุงเทพฯ นี่หลายหมื่นชั่ง ทองคำเข้ามาในกรุงเทพฯ นี่หลาย
สิบบาบ เพราะฉะนั้นถึงข้าวมีมาราคาก็คงแพงอยู่ คือเกวียนละ ๔ ตำลึง ๕ ตำลึง
เสมอไป เหมือนกับของสิ่งอื่น ๆ ราษฎรขายอยู่ถูก ๆ ราคาแพงขึ้นหมดทุกอย่าง
เพราะเงินทองมีเข้ามามากเมื่อเป็นดังนี้การเป็นอัครจรรยอยู่อย่างหนึ่ง กาลล่วงมาถึง
๙ ปี ๑๐ ปีแล้ว โดยปีใดปรากฏว่าฝนน้อยน้ำป่าก็มาช่วยนาไม่ทำให้เสียเหมือนอย่างปีมะแม
เอกศก ปีระกาศปีศก ปีจอจัตวาศก นั้น แลในปีกุนเบญจศกนี้ ตั้งแต่เดือน ๕ เดือน ๖
มาจนสิ้นเดือน ๑๐ ฤดูฝนตกชุกมากนัก เป็นที่น่ากลัวว่าจะเป็นน้ำใหญ่มาท่วมข้าวเสีย
แต่เมื่อสืบไปในเมืองฝ่ายเหนือก็มีความว่าน้ำในปีนี้น้อยกว่าน้ำในปีหลังอีก ต้นข้าว
ทุกแห่งทุกตำบลเป็นชุ่มชื้นอยู่ด้วยน้ำฝนข้าวก็นคงจะได้ไม่เสียทุกแห่ง ก็เมื่อการเป็น

ดังนั้นจะว่าอย่างเก่าว่าเมื่อไร ข้าวถูกทองแพง เมื่อไรข้าวแพงทองถูก เห็นจะหาชอบ
ไม่แล้ว ด้วยข้าวเปิดเสียแก่นานาประเทศแล้ว ราษฎรทำนาเต็มมืออยู่เสมอ ผู้ที่ไม่ได้
ทำนาก็ไม่ได้ตื่นซิงกันซื้อข้าวอย่างแต่ก่อนมานานแล้วมิใช่หรือ เพราะฉะนั้นจะต้อง
ว่าใหม่ว่าเมื่อใดชาวต่างประเทศเอาทองเข้ามาใช้เป็นราคาสินค้าในกรุงเทพฯ มาก
เมื่อนั้นราคาทองก็จะตก เมื่อใดลูกค้าชาวต่างประเทศเอาเงินเข้ามาใช้เป็นราคาสินค้า
ในกรุงเทพฯ มาก เมื่อนั้นราคาทองก็จะกลับขึ้นไป ก็แต่ทองนั้นมีแต่เป็นทองลี้มทองใบ
จะซื้อขายกันก็ยาก ผู้จะซื้อมักกดราคาให้ต่ำไม่ใคร่จะซื้อทองมาเหลือเฟืออยู่มาก จึงได้
คิดทำเป็นทองแปมิตราให้ใช้ประจำราคาสินค้าที่ซื้อขายกันได้เหมือนกับเงิน เมื่อผู้จะ
เอาไปทางไกลใส่พกไปเล็กน้อย ก็ได้ราคาหลายตำลึงหลายชั่ง ไม่หนักพกหนักพกหนักหาบ
หนักเรือเหมือนอย่างพาเอาเงินไปหรือจะเก็บไว้ในหีบในที่น้อย ๆ ไรข้างที่หลับที่นอน
ก็จะเก็บไว้ได้มาก ๆ ง่าย ๆ บัดนี้ซึ่งตั้งราคา ๑๘ บาทไปนั้นเพราะเป็นทองมีตรา เมื่อ
ผู้ใดได้ไปซื้อไป เมื่อไม่พอใจเอาไว้ เห็นไปว่าเสียเปรียบจะใคร่ได้เงินก็จงเอามาคืน
ขึ้นรับเงินไปจากพระคลังหลวงตามราคา ๑๘ บาทนั้นเถิด ถ้าทองไม่ถูกเจาะถูกตัด
ยับเสียถึงลายจะเลื่อนลบสีก็หว่าไปบ้าง ถ้ายังสังเกตได้ว่าเป็นตราเดิมแท้ มิใช่ของปลอม
แล้ว ชาวพระคลังก็จะรับใช้ราคา ๘ บาท ๔ บาท ๑๐ สลึง ตามเดิมนั้นให้ ก็เพราะในหลวง
รับจะใช้ราคาเท่านี้ยังยืนไม่ลดหย่อน ดังนั้นแล้ว ผู้ที่ได้ไปไม่ควรรังเกียจควรรับใช้ตามพิทัก
ประกาศมา เหมือนกับเงินตราพดด้วงบาท กึ่งบาทแลสลึงแลเฟื้องก็ดี เงินเหรียญ
กึ่งตำลึง เงินเหรียญบาท กึ่งบาทแลสลึงแลเฟื้องก็ดี เบี้ยอัฐ เบี้ยโสฬสก็ดี เงินเหรียญ
ของมาแต่เมืองนอก ซึ่งคิดกันตามประกาศไว้ใช้ ๓ เหรียญ ๕ บาท แลเงินรูเปียที่แขก
มะลายูหรือชาวบิกซัได้เรียกว่า ย่าไป ราคาแปด ๓ สลึงนั้นก็ดี เมื่อมีตราเป็นที่สังเกต
แล้วราษฎรก็ใช้กันง่าย ๆ ไม่เลือกน้ำเงิน ไม่เลือกน้ำหนัก แลไม่คิดราคา ดีบุกแลทองแดง
นั้นเลย ใช้ยืนตามพิทักประกาศแต่ก่อนฉันใด ทองแปมิตรา ๓ ขนาดนี้ก็ให้ใช้ตามพิทัก
แปมใหญ่แปด ๘ บาท แปกกลางแปด ๔ บาท แปน้อยแปด ๑๐ สลึง เหมือนกัน
ดังนั้นเถิด แต่ถ้าผู้มีเนื้อทองคำเปลวจะมาให้ทำแป ๓ อย่างนั้นให้ จะต้องหักค่าถ่าน
ค่าสุญเพลิง ตามแต่เจ้าพนักงานจะคิดให้ตามสมควรแก่งาน ถ้าจะเอาทองเปล่าหรือทอง
รูปพรรณมาแลกเอา ทองแปจะคิดหนักต่อหนักไม่ได้ ต่อให้ขายราคาทองคำแลราคา
รูปพรรณที่เอามานั้น ตกลงว่าเป็นราคาเท่าใดตามราษฎรซื้อขายกันนั้นแล้ว จึงจะคิดราคา

ทองแปตามพิกัตนี้ใช้ราคาทองคำเปล่าแลรูปพรรณนั้นให้ เพราะจะต้องเสียแรงแลเสียถ่าน
เสียฟันแลสูญเพลิงไป ทองแปมีตราที่ไปเจาะไปตัดทำยับเยินเสียแล้วราคาก็ตกเหมือน
ราคาทองคำเปล่าที่ราษฎรซื้อขายกันขึ้น ๆ ลง ๆ ตามเวลานั้น ๆ แต่ราคาทองแปนั้น
เมื่อมีผู้เอาทองแปมีตราเป็นสำคัญอยู่นั้น มาขึ้นเอาเงินหรือมาส่งแทนภาษีอากรเงินพินัย
ใด ๆ ก็ดี คงจะคิดราคาพิกัต ๒ ตำลึง แลตำลึง ๑ แล ๑๐ สลึงนั้น ยังยืนเสมออยู่
ถึงทองคำที่ราษฎรซื้อขายกันราคาจะต่ำลงก็ดี จะสูงขึ้นกว่า ๑๘ หนักก็ดี ก็จะไม่ยกย้าย
ราคาเลย คงจะใช้ให้หักให้ตามราคานี้ เมื่อราษฎรรับทองแปทั้ง ๓ ขนาดนี้ใช้ได้ทั่วกัน
มาก ๆ แล้ว ในหลวงจะสั่งตามหัวเมืองนั้น ๆ ว่า ถ้ามีผู้เอา ทองแปทั้ง ๓ จำพวกนี้
ไปขอขึ้น ก็ให้กรมการ คอยรับตามหัวเมืองนั้นทุก ๆ เมืองไป

ทองแป ๓ ขนาดนี้ ถ้าจะเรียกชื่อว่า แปทองใหญ่ แปทองกลาง แปทองเล็ก
ก็จัดหนักไป แลเมื่อเวลาจะใส่เข้ากับค่านับว่า ๓ แปทองใหญ่ ๔ แปทองกลาง
๕ แปทองเล็ก ก็พึงยากไป อนึ่ง แปทองใหญ่ แปทองกลาง แปทองเล็ก เป็นเถาเป็น
ขนาดต่าง ๆ ของเมืองอื่นก็มีมาปะปนอยู่ เมื่อเรียกดังนั้นก็เลยเอะอะไป ไม่รู้ว่า
แปทองใหญ่ แปทองกลาง แปทองเล็กของเมืองใด ถ้าจะเอาชื่ออังกฤษมาเรียก
ขนาดใหญ่ว่าทองปอนด์ ขนาดกลางว่าทองฮาล์ฟปอนด์ ลักษณะก็ไม่เหมือนกันแท้
เป็นแต่ราคาเท่ากัน ด้วยทองปอนด์แลฮาล์ฟปอนด์ของอังกฤษนั้น เป็นทองขวางลิ่ม
เข้าทองแดง คิด ๑๖ หนักตามทองขวางลิ่มนั้น ก็เมื่อคัดทองแดงออกคงแต่ทองก็
เป็นราคา ๑๘ หนักกว่าไปหน่อยหนึ่ง เพราะฉะนั้นถ้าจะเรียกว่า ทองปอนด์ ทองฮาล์ฟปอนด์
ตามอังกฤษ ก็จะไม่ปนไปกับทองที่ไม่เหมือนกัน ถ้าจะเรียกอย่างนั้นให้ได้ ก็จะต้องเอา
คำว่าไทยใส่เข้าว่าทองปอนด์ไทย ฮาล์ฟปอนด์ไทยจึงจะเข้าใจถนัด ทองขนาดเล็กนั้นเล่า
เพราะทำตามราคาตำลึงเงิน จะเรียกว่าทองเตล็ดหรือทองเนี้ยะก็ได้ แต่ข้างหนึ่งเป็น
ชื่ออังกฤษ ข้างหนึ่งเป็นชื่อจีน จะเรียกของที่ทำขึ้นในเมืองไทยก็ไม่ชอบกล ก็เหมือน
อย่างแปติบุกใหญ่่น้อย ซึ่งใช้แทนเบี้ยร้อย เบี้ยห้าสิบนั้น ครั้นจะเรียกเบี้ยร้อยเบี้ยห้าสิบ
เมื่อมาใส่เข้ากับนับก็ขัดหูฟังยากไป เหมือนจะว่า ร้อยร้อย สองร้อยร้อย ห้าสิบห้าสิบ
ร้อยห้าสิบ สองร้อยห้าสิบ ก็พึงยากไม่รู้ว่าเป็นค่านับ คำไรเป็นชื่อเบี้ย เพราะฉะนั้น
จึงได้ให้ชื่อเป็นคำศัพท์สูงว่าธรรมาโสฬศ คำนั้นเดี๋ยวนี้ก็ใช้คลองแล้วทั้งบ้านทั้งเมืองฉันใด
ถ้าจะเรียกชื่อทอง ๓ ขนาดนี้ จะเรียกให้เข้าศัพท์สูง อย่างธรรมาโสฬศก็ได้ ให้เรียก

ทองขนาดใหญ่ว่า (ทศ) แปลว่า ๑๐ แปเป็นเงินซัง ๑ ขนาดกลางเรียกว่า (พิศ) แปลว่า ๒๐ แปเป็นเงินซัง ๑ ขนาดน้อยเรียกว่า (พิคดิงส์) แปลว่า ๓๒ แปเป็นเงินซัง ๑ อีกอย่างหนึ่ง แปทองขนาดใหญ่ให้เรียกว่า (ทูกังส์) แปลว่า สองตำลึง ขนาดกลางให้เรียกว่า (เอกังส์) แปลว่า ตำลึงเดียว ขนาดน้อยให้เรียกว่า (จิงกังส์) แปลว่า ตำลึงจึ่ง ตามแต่จะชอบใจเกิด แต่เห็นว่อย่างก่อนนั้นเป็นดี ด้วยคล้ายกับชื่ออัฐชื่อโสฬส ซึ่งบอก ๘ แล ๑๖ แบ่งแต่เฟื้อง ในทองนี้ให้เรียกว่า (ทองทศ) (ทองพิศ) (ทองพิคดิงส์) ซึ่งแบ่งเป็น ๑๐ แล ๒๐ แล ๓๒ แต่ราคาซังหนึ่งนั้นเทอญ

(คัดจากประกาศพิภคราคาทองแป ทศ พิศ พิคดิงส์ ลงวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ แรม ๒ ค่ำ ปีกุน เบญจศก (พ.ศ. ๒๔๐๖))

ว่าด้วยตราภูมิคุ้มห้าม

แต่ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โปรดพระราชทานตราภูมิคุ้มห้ามให้กับไพร่หลวงแต่หมู่ฝัพายเรือพระที่นั่งศรีสักลาด เรือพระที่นั่งกราบทรง เรือพระที่นั่งกรابرอง เรือพระที่นั่งตั้งทอง ขวัญฟ้า ฝัพายบ้านใหม่โพเรียง เรือตั้งอาสาวิเศษ ข้างล่างหมู่โขลงรามัญตั้งทองดาบ สองมือ อาสาจามกองทะเลนายท้ายนายใบเมืองสมุทรปราการ กรมอภิรมย์ราชยาน ทหารรักษาพระองค์ ล้อมพระราชวัง ให้คุ้มค่าน้ำค่าตลาดสมพักศรได้เพียงราคา ตำลึงหนึ่ง ภายหลังมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานตราภูมิคุ้มห้ามไพร่หลวงทุกหมู่ทุกกรม แต่มีพระบัญญัติไว้ว่า ถ้าไพร่หลวงที่ได้ตราภูมินั้นตาย ก็ให้เจ้าหมู่มูลนายเอาตราภูมินั้นมาคืนให้กับเจ้าพนักงาน ถ้าบุตรหมู่ไพร่หลวงลักขึ้นใหม่ได้รับราชการ ให้ทำหางว้ายื่นขอตราภูมิคุ้มห้ามซื้อคนตำบลบ้าน (ความต่อไปเป็นประกาศให้เก็บ ตราภูมิคุ้มเก่า เปลี่ยนตราภูมิใหม่)

(คัดจากประกาศเรื่องเปลี่ยนตราภูมิคุ้มห้าม ลงวันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก (พ.ศ. ๒๓๙๘))

ว่าด้วยดวงตราที่ใช้ในตราภูมิ^๑

ตราภูมิแต่ก่อนที่โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานให้กับไพร่หลวง
ทั้งปวงนั้น ถ้ากรมขึ้นมหาดไทยก็มีตราพระราชสีห์ประจำชื่อนคน ตราพระคชสีห์สมทบ
ประจำต่อ ถ้ากรมขึ้นกรมพระกลาโหมก็มี ตราพระคชสีห์ประจำชื่อนคน ตราพระราชสีห์
สมทบประจำต่อ มีตราช้างที่เป็นรูปนารายณ์บังหลังนาคันเนื่องกระเชียรสมุทรเป็นสำคัญ
กลางประจำศกทุกฉบับแลต้องตราที่เคยมีไปตามพนักงานด้วยกิจราชการสิ่งใด ๆ
ถึงหัวเมืองนั้นเล่า ถ้าเมืองขึ้นในกรมมหาดไทยก็ต้องมีตราเจ้าพนักงานในกรมมหาดไทย
เมืองขึ้นในกรมพระกลาโหมก็ต้องมีตราเจ้าพนักงานในกรมพระกลาโหม เมืองขึ้น
ในกรมท่าก็ต้องมีตราเจ้าพนักงานในกรมท่า คือ ตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์
ตราบัวแก้ว แลตราปลัดทูลฉลองแลตราอื่น ๆ ในกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า
ที่ต้องบังคับในพระธรรมนูญ ตราในตำแหน่งเหล่านั้นผู้ที่เคยรับก็คงจะจำได้ทั้งจะเทียบ
ตราที่ปิดหนังสือขึ้นไปเก่า ๆ ก็จะได้รู้ได้แน่ๆ ถึงจะเป็นตราแกะปลอมก็จะจับได้ ถ้ามี
กิจราชการด้วยนายน้ำ นายอากรสมפקศร กำนันตลาด เจ้าเมืองกรมการ นายน้ำ
นายอากรสมפקศร กำนันตลาดก็ควรจะเชื่อฟังเอาตราเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ
คือ ตรานกยูงกษัตริย์ แลตราอื่น ๆ ในตำแหน่งพนักงานพระคลังมหาสมบัติเอาเป็นแน่ชัด
ได้ ถึงพนักงานกรมนาจะมีไป ด้วยธุระเก็บค่านาแลบังคับบัญชาใด ๆ ในเรื่องไร่นาก็มี
ตราดวงโคดวงหนึ่งในตรา ๔ ดวงของเจ้าพระยาพลเทพแลตราปลัดทูลฉลองใน
กรมนาไป ถ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติแลกรมนามีตราไปถึงหัวเมือง ก็ต้องมี
ตราพระคชสีห์ ตราพระราชสีห์ ตราบัวแก้ว นำไปถึงเจ้าเมืองกรมการตามเมืองขึ้นด้วย
ฉบับหนึ่ง ตามแบบอย่างกำหนดในราชการ ผู้ที่รับตราทั้งปวงหาควรที่จะเชื่อฟังตราอื่น ๆ
ไม่เลย แลเพราะเหตุที่มีผู้บังอาจใช้ตราปลอมตราเนื่อง ๆ เกิดความขึ้น
(ความต่อไปเป็นประกาศให้ใช้ตราภูมิตีพิมพ์ที่ออกมาใหม่)

(คัดจากประกาศว่าด้วยดวงตราต่าง ๆ ที่ใช้ประทับตราภูมิ ลงวันพุธเดือนยี่ ขึ้น ๔ ค่ำ
ปีเถาะสัปตศก (พ.ศ. ๒๓๔๘))

^๑ ในประกาศใช้ว่า ประกาศว่าด้วยดวงตราต่าง ๆ ที่ใช้ประทับตราภูมิ มีความตอนต้นและ
ตอนท้ายอีก ดูในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๔๘

ว่าด้วยสักเลขหมายหมู่^๑

เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๓ พระองค์ก็ทรงพระราชดำริการซึ่งจะรักษาพระราชอาณาจักร ด้วยจะเก็บเอาจำนวนพลณักรรจ์ เพื่อจะได้ทราบว่ามีไพร่พลอยู่ในกรุงเทพมหานครแลหัวเมืองซึ่งขึ้นกับกรุงเทพมหานครจะเป็นจำนวนคนณักรรจ์ควรใช้ราชการได้มากน้อยเมืองละเท่าใด จึงโปรดเกล้าฯ ให้สักเลขไพร่หลวงสมกำลัง ณ กรุงเทพมหานคร แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้แต่งข้าหลวงกำกับกันออกไปสักเลข ณ หัวเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี เมืองจัตวา ปักษีใต้ ฝ่ายเหนือ ซึ่งเป็นเมืองขึ้นขอบขันฑเสมาตามอย่างธรรมเนียมการแผ่นดินสยามมาแต่เดิมแต่ก่อนเมื่อการสักเลขเป็นไปดังนี้ มีคนบางจำพวกที่เป็นคนใจเบา เกียจคร้านในราชการ ไม่พอใจให้กองสักสักทองมือ สักหลังมือ กลัวจะมีบัญชีเก็บใช้ราชการจึงคบคิดกันปลอมสักกันและกัน หวังจะมีให้ราชการ ครั้นจะไม่สักก็กลัวจะจับกุมมาทำโทษ ครั้นมีผู้ร้องฟ้องว่ากล่าวพิจารณาเป็นลั้วว่าคบคิดกันปลอมสักจริง จึงให้ลงพระราชอาญาเขียนตี ส่งไปจำไว้ ณ ลูกบ้าง เป็นตพุ่นหญาช้างบ้างมีย่างมาแต่ก่อน

(ความต่อไป ประกาศให้จับคนสักปลอม)

(คัดจากประกาศเรื่องปลอมสักหมายหมู่ ลงวันพุธ เดือน ๖ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๔๐๑))

^๑ ในประกาศใช้ว่า หมายประกาศเรื่องปลอมสักหมายหมู่ ตอนต้นมีผู้รับพระบรมราชาโองการ และมีความตอนท้ายอีก ดูในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๑

ว่าด้วยละคอนผู้หญิงของหลวง^๑

แต่ก่อนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แลแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีละคอนผู้หญิงแต่ในหลวงแห่งเดียว ด้วยมีพระราชบัญญัติห้ามมิให้พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝึกหัดละคอนผู้หญิง เพราะฉะนั้นข้างนอกจึงไม่มีใครเล่นละคอนผู้หญิงได้ ครั้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดละคอน แต่ทว่าทรงแข่งชักติเตียนจะไม่ให้ผู้อื่นเล่น ถึงกระนั้นก็มีผู้ลักเล่นเจียบ ๆ อยู่ด้วยกันหลายราย มาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ผู้ใดเล่นละคอนผู้ชายผู้หญิงก็ได้ทรงรังเกียจเลย ทรงเห็นว่ามิละคอนด้วยกันหลายรายดี บ้านเมืองจะได้ครึกครื้น จะได้เป็นเกียรติยศแผ่นดิน เดียวนี้ท่านทั้งปวงเห็นว่า ละคอนในหลวงมีขึ้นก็หาไม่มีใครเล่นละคอนเหมือนอย่างแต่ก่อนไม่ คอยจะกลั้วผิดแลชอบอยู่ การอันนี้มิได้ทรงรังเกียจเลย ท่านทั้งปวงเคยเล่นอยู่แต่ก่อนอย่างไรก็ให้เล่นไปเถิด ในหลวงมีการงานอะไรบ้างก็จะได้โปรดหาเข้ามาเล่นถวายทอดพระเนตรบ้าง จะได้พระราชทานเงินโรงรางวัลให้บ้าง ผู้ใดจะเล่นก็เล่นเถิด ขอยกเสียแต่รัดเกล้าอย่างหนึ่ง เครื่องแต่งตัวลงยาอย่างหนึ่ง พานทองหีบทองเป็นเครื่องยศอย่างหนึ่ง เมื่อบททำขวัญ ยกแต่แดร่งอย่างหนึ่ง แล้วอย่าให้ฉูดบู้ตรยาบุตรหญิงที่เขาไม่สมควรเอามาเป็นละคอนให้เขาได้ความเดือดร้อนอย่างหนึ่ง ขอห้ามไว้แต่การเหล่านี้ ให้ท่านทั้งปวงเล่นไปเหมือนอย่างแต่ก่อนเถิด

(คัดจากประกาศว่าด้วยละคอนผู้หญิง แลเรื่องหมอเรื่องช่าง ลงวันอังคาร เดือน ๙ แรม ๗ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก (พ.ศ. ๒๓๔๘))

^๑ ในประกาศนี้ว่า ประกาศว่าด้วยละคอนผู้หญิงแลเรื่องหมอเรื่องช่าง ตอนต้นมีผู้รับพระบรมราชโองการ และตอนท้าย มีเรื่องหมอเรื่องช่างต่าง ๆ ดูในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๔๘

ว่าด้วยนายบ่อนทรงเงินให้ผู้เล่นเบี้ย

ด้วยพระราชกำหนดเดิมมีอยู่ว่า ถ้านักเลงมาเล่นบ่อนเบี้ยขัดสนจะยืมเงิน
เค่าปัสกาลงเล่น ให้นายทรานายบ่อนหัวเบี้ยพิเคราะห์ดูคนรูปร่าง กิจให้ยืมแลทรง
ให้นักเลงเล่นแต่พอสมควรที่จะได้ตามอย่างตามธรรมเนียม ไพรมีครีมีคน ๒ คน ๓ คน
มีโคกระบือคู่หนึ่งสองคู่ มีข้าว ๔ เกวียน ๕ เกวียน มีนา ๒๐ ไร่ ๓๐ ไร่ ให้ทรงแต่
๒ ชั่งลงมา ไพรมีได้มีครีมีแต่ข้า ๗ คน ๘ คน ๙ คนให้ทรงชั่งสิบตำลึง ถ้ามีข้า ๔ คน
๕ คน ๖ คนให้ทรงชั่งหนึ่ง มีคน ๒ คน ๓ คน ให้ทรงสิบตำลึงถึง ถ้ามีแต่โคกระบือ
๔๐ ตัว ๕๐ ตัว ให้ทรงสองชั่ง มี ๒๐ ตัว ๓๐ ตัว ให้ทรงชั่งสิบตำลึง มี ๑๔ ตัว ๑๙ ตัว
ให้ทรงชั่งหนึ่ง มี ๑๕ ตัว ๑๖ ตัว ให้ทรงสิบห้าตำลึง มี ๙ ตัว ๑๐ ตัว ให้ทรงสิบสองตำลึง
ถึง มี ๖ ตัว ๗ ตัวให้ทรงสิบตำลึง มี ๔ ตัว ๕ ตัวให้ทรงเจ็ดตำลึง มี ๒ ตัว ๓ ตัว
ให้ทรงห้าตำลึง ถ้ามีนาสวนราคา ๗ ชั่ง ๘ ชั่งให้ทรงสองชั่งลงมา ถ้าราคา ๕ ชั่ง ๖ ชั่ง
ให้ทรงชั่งสิบตำลึง ราคา ๔ ชั่ง ๕ ชั่งให้ทรงห้าตำลึง ราคา ๓ ชั่ง ให้ทรงชั่งหนึ่ง ราคา
๒ ชั่งให้ทรงสิบห้าตำลึง ราคาชั่งสิบตำลึงให้ทรงสิบตำลึง ราคา ๑ ชั่งให้ทรงเจ็ดตำลึง
ราคา ๑๐ ตำลึง ๑๕ ตำลึงให้ทรงห้าตำลึง ถ้าไพรรูปคู่หัวผัวเมียมีบุตร ๑ คน ๒ คน
๓ คนให้ทรงสิบสองตำลึงถึง ถ้าแต่ผัวกับเมียให้ทรงสิบตำลึง ถ้าแลตัวผู้เดียวให้ทรง
ห้าตำลึง ถ้าแลเป็นทาสอย่าให้ทรงเป็นอันชาติทีเดียว ประการหนึ่งถ้านักเลงหญิง
มาเล่นเบี้ยบ่อนถั่ว บ่อนกำตัด บ่อนไฟงั้น ก็ให้นายบ่อนหัวเบี้ยพิเคราะห์ดู ถ้ามีแหวน
ถือ ๒ มือนุ่งห่มสะคราญมีข้าคนตามหลัง ๓ คน ๔ คน ถือหีบขันหมากเครื่องเงิน
เครื่องถมให้ทรงแต่ชั่งหนึ่งลงมา ถ้ามีแหวนถือมือเดียวมีข้าคนตามหลัง คนหนึ่ง
สองคนให้ทรงแต่สิบตำลึง ถ้าไม่มีแหวนถือมีเครื่องกินมีแต่ข้าตามหลัง ๑ คน ๒ คน
ให้ทรงแต่ห้าตำลึง ถ้าตัวผู้เดียวให้ทรงแต่สิบบาท พระราชกำหนดแต่ก่อนเช่นนี้
(ความต่อไปประกาศห้ามมิให้นายบ่อนทรงเงินให้ผู้เล่นเบี้ย ให้ทำสารกรมธรรม์แทน)

(คัดจากประกาศห้ามมิให้นายบ่อนทรงเงินให้นักเลงเล่นเบี้ย ให้ทำสารกรมธรรม์แทน
ไม่มีวัน เดือน ปีฉลู ยังเป็นฉก (พ.ศ. ๒๔๐๔))

ประกาศถวายพระราชสมัญญา

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ มหิศรภูมิพลราชวรางกูร กิติสิริสมบูรณอดุลยเดช สยามินทราธิเบศรราชวโรดม บรมนาถบพิตร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า

โดยที่ทรงพระราชอนุสรณ์คำนึงถึง พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ผู้ทรงกอบด้วยพระบรมราชกฤษฎาภินิหาร เป็นอัครวิญญูมิบาลบรมบพิตร เสด็จสถิตในพระราชธรรมจริยาสาธนาพรหมินันไหว ทรงอธิษฐานพระราชหฤทัยในทางบำรุงราชอาณาจักรให้ดำรงอิสราธิปไตยอย่างมั่นคง ทรงค้ำจุนพระบรมพุทธานุสาให้ดำรงบริสุทธิ์ตามพระธรรมวินัย พร้อมพระราชทานเสรีภาพทั่วไปแก่อำณาราษฎร ยังให้สยามรัฐสีมาสามารถอดทนภัยอันตรายอันคุกคามมาประชิด อีกทั้งทรงผูกราชสัมพันธ์มิตรกับนานามหาประเทศ ทรงมีสายพระเนตรสอดส่องการณ์ไกล สามารถวินิจฉัยในคุณและโทษแห่งประเพณีเมือง ทรงปลดเปลื้องโทษนาประโยชน์มาบัญญัติโดยมหัจฉริยปริชา ทรงเชี่ยวชาญศิลปวิทยาเสมอปราษฎแห่งไพรัชประเทศในเขตอัสตงคต มีทรงละลดพระวิริยอุตสาหะและพระวิจารณ์ปัญญากล้าแกร่ง สำแดงพระบรมราชกุศโลบายอันแนบคายและลึกซึ้ง ทรงพระราชญาณทัศนะสอดส่องถึงอนาคตกาลแห่งราชอาณาจักร ทรงเผยพระราชศักดิ์ทานุภาพทางพระปัญญาบารมีอันคมกล้า เสมือนราชศักดิ์สตรารักษาชาติไทย ทรงวางวิถีพระบรมราชาบายพระราชทานให้สมเด็จพระบรมราชปิโยรส บังเกิดปฐมบพสุการสืบสาน รักษา และต่อยอดตลอดไป พระบารมีธรรม

ซึ่งทรงสั่งสมไว้มากเหลือคณานับ ประจุมหาวรรณประดับพระเกียรติคุณอลังการ แม้ตราถึง
วารเสด็จสวรรคต พระสติสัมปชัญญะยังปรากฏมั่นคงตลอดขณะ จวบถึงสภาวะอันเป็นที่สุด
คือพยานแห่งลักษณะมหาบุรุษมหัศจรรย์ พระองค์คือบุพการีผู้ยิ่งใหญ่แห่งพสกนิกร

ปรารถนาเหตุดังนี้ รัชสมัยของพระองค์ตลอดจนถึงมหาภูมิพลราชสันตติวงศ์สืบมา จึงยิ่งยงวัฒนา
รุ่งเรืองงาม มหาชนชาวสยามถึงความผาสุกผ่องพันไพรี ประหนึ่งมีพระสยามเทวาธิราชคอยเฝ้าอารักขา
พระองค์เป็นพระมหाराชาเจ้าผู้ทรงเปรียบแผ่นดินทวดา ทรงวิทยากรณเป็นมหาราชภูมิพลเกล้าปกกระหม่อม
ชาวสยาม สมควรจะได้สนองพระเดชพระคุณเฉลิมพระเกียรติยศ ให้ปรากฏแผ่ไพศาลยิ่งขึ้น
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ถวายพระราชสมัญญาแด่ พระบาทสมเด็จพระปรเมนท
รามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า พระสยามเทวมหามงกุฎวิทยมหาราช

ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยศแห่ง พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามงกุฎวิทยมหาราช ปรากฏแผ่ไพศาลไปในสากลจักรวาล
ตราบจิรัฏฐิติกาล นิรันดร เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒ เป็นปีที่ ๔ ในรัชกาลปัจจุบัน

บรรณานุกรม

การปกครองคณะสงฆ์โดยย่อ และประวัติคณะธรรมยุตติกาย่อย และพระพุทธคุณบทว่า ภควา และพระพุทธศาสนธรรมบางประการ พิมพ์พิชิตส่วนกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย น.ท.พระพิมลเสนี ร.น. ผู้พิมพ์โฆษณา, ๒๔๗๘.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ๒๓๔๗ - ๒๔๑๑. รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ชุมนุมพระบรมราชาธิบายและประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๘.

ญาคูสีหัตถ์ พระผู้นำการสร้างงานพุทธศิลป์ในพื้นที่สองฝั่งโขง (ออนไลน์). (๒๕๖๖). สืบค้นจาก Slipa-mag.com/history/article_95652 [๒ ตุลาคม ๒๕๖๗]

พระบรมราชโองการประกาศถวายพระราชสมัญญา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมาร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช (๑๘ ตุลาคม ๒๕๖๒). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๕๔ ข, หน้า ๑-๒

มหาเถรสมาคม. (๒๕๖๗). มติมหาเถรสมาคม. สืบค้น ๗ กันยายน ๒๕๖๗ จาก <https://www.mahathera.org>

สถาบันพระปกเกล้า. หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสถวายผ้ากฐินพระราชทานสถาบันพระปกเกล้า ประจำปี ๒๕๖๒ ณ วัดศรีจันทร์ (ธ) ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น วันเสาร์ที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๒. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๖๒.

ภาพประกอบ

ณัฐพงศ์ วณฺณโสภโณ. (๒๕๖๗, ๕ ตุลาคม). พระเดชพระคุณ #พระเทพพุทธานันท์ [รูปภาพ]. จาก <https://www.facebook.com/profile.php?id=100002819254131>

ตราประจำพระองค์ในประเทศไทย. (๒๕๖๗). สืบค้น ๗ กันยายน ๒๕๖๗, จากวิกิพีเดีย https://th.m.wikipedia.org/wiki/ไฟล์:ตราสัญลักษณ์_200_ปี_นับแต่ทรงผนวช.png

ธรรมะไทย. วัดศรีจันทร์ ขอนแก่น. สืบค้น ๗ กันยายน ๒๕๖๗ จาก <https://www.dhammathai.org/watthai/dbview.php?No=173>

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๕๖๗). สืบค้น ๗ กันยายน ๒๕๖๗, จากวิกิพีเดีย <https://th.wikipedia.org/wiki/พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว>

พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ท้าวสังฆมณฑล. (๒๕๖๗, ๑๕ สิงหาคม). พระเทพพุทธานันท์ [รูปภาพ] จาก <https://www.facebook.com/groups/388882944636487/discussion/preview>

สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น ธรรมยุต. (๒๕๖๗, ๒๐ กุมภาพันธ์). การประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๕/๒๕๖๗ [รูปภาพ] จาก <https://www.facebook.com/pramahachatchawan/>

